

24. évfolyam,
2022. 3

66.

Várostörténeti folyóirat

Veszprémi Szemle

¶ Von der hohen schul zu
Sundens in vnger gelegē
Die kament mitt dem ercz
bischoff von Gran

¶ Von der schul zu praug
in beheim dñe p̄ez tranſſe
riert yst gen leipzig. an der
ander von 8 huffen wegē.

¶ Lamprechtus bropſt zu
ofen lereꝝ götliches rechte
Symon Cloſtein meſter
in der erzne.
Dñs heinricus p̄poſit⁹ pu
denſis doctoz in theologia
Matheus de diernach.
Thomas de wiſſenburg.
Badeus de vito mercato.
Nicolaus biſnaw. beꝝd
doctoz decretorum

¶ Stephanus aſchpla.
Johannes palafch patrīn
Meſter götlicher kunſt.
Paulus Cziſſe
Jacobus potry.
Paulus cziſſe beid meſter
vnnnd doctozs götliches
rechten.
petrus hitaus de patania

Várostarténeti folyóirat

Veszprémi Szemle

24. évfolyam,
2022. 3. szám

66.

TARTALOM

AZ OLVASÓHOZ 3

FORRÁSKÖZLÉS

Két középkori magyar egyetem története
A pécsi egyetem címere 6 Szegedi László
Az Academia Sundensis [Veszprém] címere

TANULMÁNYOK

Veszprém német elfoglalása és megszállása
1490-ben 79 Kádár Tamás

A Veszprém vármegyei és Veszprém városi huszárok
(hajdúk) egyenruhájáról, felszereléséről 97 Rainer Pál

AZOK A RÉGI JÓ VESZPRÉMI IDŐK

Az én Nándortelepem – I. rész 118 Lázár Péterné Lechner
Ágnes

KÖNYVSZEMLE

COMITATUS 30 ÉV/KÖNYV 1991–2021
Visszaemlékezések, esszék, tanulmányok, gondolatok, 146 Csiszár Miklós
interjú. Szerkesztők: Agg Zoltán és Zongor Gábor

Jakab Réka–Kákonyi Anna: Táguló és szűkülő terek
A veszprémi zsidóság társadalom- és 148 Pákozdi Éva Szilvia
gazdaságtörténete

Iklódy–Szabó Andor: Emlékezések 1880–1939.
(Veszprémből-Veszprémbe IV.) 151 Illés Kornélia

Várostörténeti folyóirat

Veszprémi
Szemle

24. évfolyam, 66. szám 2022. 3. szám

Várostörténeti folyóirat
ISSN 1217-5358

Alapítva: 1993

Alapító főszerkesztő:
Dr. Tölgyesi József

Főszerkesztő:
Dr. Csiszár Miklós (2011–2018)

Dr. Földesi Ferenc PhD

Technikai szerkesztő:
Dénes Tamás

Szerkesztőbizottság:
Dr. Karlinszky Balázs PhD
Dr. Négyesi Lajos PhD
S. Dr. Perémi Ágota PhD
Dr. Vizi László Tamás PhD

Tanácsadó testület:
Kovács Győző Gyula
Dr. Pálffy Géza DsC
Perlakiné Scharf Claudia
Rainer Pál
Sebő József
Somfai Balázs
Szabóné Vörös Györgyi

Kiadja: a Veszprémi Szemle
Várostörténeti Közhasznú Alapítvány

Levelezési cím:
alapitvany@veszpremiszemle.hu

Felelős kiadó:
Faa Judit, a Kuratórium elnöke

A főszerkesztő elérhetősége:
veszleszerk@gmail.com

Nyomda:
OOK-Press, Veszprém
Felelős vezető: Szathmáry Attila

A folyóirat évente 4 számmal
jelenik meg.

E SZÁMUNK SZERZŐI:

DR. CSISZÁR MIKLÓS ny. könyvtárvezető, Veszprém; ILLÉS KORNÉLIA segédlevéltáros, Veszprém; KÁDÁR TAMÁS történész, Budapest; LÁZÁR PÉTERNÉ LECHNER ÁGNES nyugdíjas könyvtáros, Veszprém; PÁKOZDI ÉVA SZILVIA kutatószolgálati csoportvezető, levéltári könyvtáros, Veszprém; RAINER PÁL történész, Veszprém; SZEGEDI LÁSZLÓ régész, Rimaszombat.

Veszprémi Szemle Várostörténeti Közhasznú Alapítvány

Takarékbank Zrt.:
73200189-11291268

Támogatóink:

Nemzeti Kulturális Alap

8200 Veszprém,
Házygyári út 1.

A Veszprémi Szemle megjelenését támogatták Honoráriumról lemondtak:

Lásd a 5. oldalon.

A borító képei:

Címlapon: *A Sundens (Veszprém [baloldalt]) és a prágai egyetem címere Richental krónikájának 1483-as nyomtatott kiadásából. Illusztráció Szegedi László tanulmányához.*

2. oldalon: *Vármegyei huszártársoly. LDM–IGY ltsz. 56.90.*

3. oldalon: *Vármegyei huszár kartus (vállszíjas tölténytáska), részlet. LDM–TGY ltsz. 78.11.1.*

hátlap: *Az egyetemek képviselőinek (doktorainak) és címereinek ábrázolása a konstanzi úrnapi körmenetben, Ulrich Richental krónikájából. Illusztráció Szegedi László tanulmányához*

AZ OLVASÓHOZ

Veszprém története iránt érdeklődők előtt ismert – vagy legalább is hallottak róla –, hogy 1276-ban Csák Péter hadai feldúlták Veszprémet, megsemmisítették a már nagy hírű veszprémi főiskolát/egyetemet. IV. László király sokat idézett oklevele után – amiben az iskolát studiumnak nevezte, mint Európában annyi más korabeli egyetemet – néhány évszázaddal már arról folyt és folyik napjainkban is a vita: főiskola, vagy egyetem volt Veszprémben? Igen – nem – talán: voltak a válaszok erre a kérdésre. László Gyulát idézve: *„Mivel a múlt nem azonos azzal, ami megmaradt belőle, tehát mindegyikünk tévedhet megítélésében...”* De vajon ki téved e kérdés megválaszolásában?

Több folyóirat impresszumában olvasható, hogy a folyóiratban közölt publikációkban leírtak nem azonosak a szerkesztőség, a főszerkesztő álláspontjával. Nyilván, a szakmai feltételeknek meg kell felelni minden közölt írásnak, de az azokban leírtakért a szerző tartozik felelősséggel. Így van ez a Veszprémi Szemle 3. számában is, amiben Szegedi László vette alapos vizsgálat alá a veszprémi, a pécsi, és közvetve az óbudai egyetem alapítását, címerét.

A kezdő gondolatokra visszatérve meg kell jegyezni: ha nem is egyezik a Szerkesztőség néhány tagjának álláspontja a Szegedi László publikációjában leírt minden adattal, azt el kell ismerni, hogy rendkívül alapos és szerteágazó a szerző okfejtése, a saját magának is feltett kérdésekre adott elemző, sok szempontot figyelembe vevő válasza. Most csak két gondolatot emelek ki a tanulmányokból: 1) IV. László király ismerte országa időkori állapotát, ismerte a veszprémi viszonyokat is, egyszóval jogosan írta oklevelében az egyetem – vagyis az arra utaló és korban alkalmazott – kifejezést. Azaz: tudta, hogy mit beszél. 2) Sok esetben nem voltak a késői elemzők válogatások, netán finnyások akkor, amikor az Óbudai Egyetem alapításáról értekeztek, holott annak alapítására csak egy közvetett forrás utalt.

A terjedelmes publikáció behatóbban két egyetemmel foglalkozik, a pécsivel – melynek a szerző felfedezte az eredeti egyetemi címerét, és amit itt közöl elsőként –, valamint a veszprémivel (a szövegben Sundens), amit ő a források elemzése után Magyarország legrégebbi egyetemének tart. A figyelmes olvasónak feltűnhet, hogy a szerző nem a veszprémi egyetem/főiskola negatív cáfolatát teszi első helyre, hanem azt a gondolatot, hogy a tények, az adatok miatt helyesek – lásd IV. László király oklevelében leírtak – és nem azt, hogy azokat mindenáron cáfolja. Nos, döntse majd el a kedves olvasó, hogy mely tényeket, adatokat fogad el és elismeri-e: valóban Veszprémben volt Magyarország első egyeteme? Olvasva a tanulmányokat – valamint például Gutheil Jenő köny-

vét az Árpád-kori Veszprémről¹, – nálam inkább az igenek vannak túlsúlyban: Veszprémben működött Magyarország első egyeteme.

A következő publikációval – amit a *Tanulmányok* rovatban közlünk –, csak néhány évszázadot lépünk előre, és megismerhetjük Veszprém német megszállásának 1490. évi történetét, a korabeli eseményeket. Kádár Tamás a Mátyás király halála utáni zavaros évekről és Veszprém elfoglalásáról ír tanulmányában, arról a korról, amikor több önjelölt személy is versengett a magyar trónért. Ezekben a politikai és katonai zűrzavaros manőverekben Veszprém és annak erőssége ütközőzónába került, többször cserélt gazdát, a vár leégett, a káptalan szüneteltette munkáját. A viszonylagos nyugalom időszaka majd csak 1492 februárjában jött el.

A rovat következő tanulmányában Rainer Pál – a *Veszprémi Szemle* gyakori szerzője – ismét egy kuriózzummal lepi meg az olvasót: bemutatja a Veszprém vármegyei és a Veszprém városi huszárok egyenruháját, felszerelését. A különböző megyei, városi rendezvényeken készült fotókon majd’ minden esetben láthatjuk a díszes öltözetű „örököt”, kiknek szerepét – valljuk be – nem igen tudtuk magyarázni. Kackiás bajusz, délceg megjelenés, szemet gyönyörködtető viselet és felszerelés. Ezekről az egyenruhákról és felszerelésekről kapunk részletes és szakértői leírást, amit a Laczkó Dezső Múzeumban őrzött megyei és városi huszárok felszereléséről készített fotók tesznek teljessé.

Folytatjuk azokat a régi jó veszprémi időket bemutató sorozatunkat – köszönhetően Lázár Péterné Lechner Ágnesnek, aki a Nándortelepét mutatja be.

A szerző megítélése szerint a településtörténészek mintha kicsit mostohán bántak volna ezzel a területileg ugyan nem nagy, de nagyon szép, barátságos, elegáns városrészrel. A Nándortelep bejárása a publikációban utcáról utcára történik, kellő számú fotóval illusztrálva. A képzeletbeli sétán nem csak az utcákat, a házakat ismerjük meg, de „találkozunk” lakóival, akik történeteket mesélnek életükről, megismerjük gondjaikat, örömeiket: egyszóval barátságot köthetünk a nándortelepi családokkal. A *Veszprémi Szemle* 3. számában az első részt közöljük, a következő 4. számban végigsétálunk majd a Hóvirág, a Rezeda utcákon és a Villason is.

A Könyvszemle rovatban köszöntjük a 30 éves Comitatus folyóiratot, melynek főszerkesztője és szerkesztőse a sokváltozós – könnyű, majd nehéz és időnként „közel a szakadék széléhez” időszakokban – megmaradt annak, aminek az alapítói megálmodták: „... közhatalmi szervezetektől független, vidéken szerkesztett országos önkormányzati szaklap...”

¹ Gutheil Jenő: *Az Árpád-kori Veszprém*. Veszprém, 1977. A főiskoláról a 126–137. oldalon.

Ajánlót olvashatunk Jakab Réka és Kákonyi Anna közös munkájáról, a veszprémi zsidóság társadalom és gazdaságtörténetéről *Táguló és szűkülő terek* címmel, végül Iklódy-Szabó Andor *Emlékezések* című könyvéről, melyben a szerző a visszaemlékezésein keresztül kalauzolja el az olvasót a XIX. század végi Veszprémbe és környékére, majd a XX. század eleji Magyarországra és részben Európába.

Mint látható, a Veszprémi Szemle 3. számát hét szerző jegyzi. Kalandozásaink több évszázadot ölelnek át, hiszen kezdjük a XII. századtól, majd megérkezünk a XV. századon át a közelmúltig, a XX. századig. Eközben történelmi sejtéseink árnyaltabbakká válnak, de újabb kérdéseket és újabb bizonytalanságokat szülnek. De például – visszatérve az első publikációra – a kérdés kérdés marad: mégis Veszprémbe volt Magyarország első egyeteme? Ismét László Gyula gondolatait idézve: *„Mivel a messze múltat inkább csak sejtjük, jobb a termékeny bizonytalanság, mint a biztosság öncsalása...”*²

Veszprémbe volt Magyarország első egyeteme! – erősödött a sejtésem!

Talán ezeknek a közreadott publikációknak az elolvasása után sok olvasónak a sejtése bizonyossá válik, és mindenkiben a megérzés átalakul biztos tudássá, amihez további hasznos és eredményes bűvárlást kíván,

a Főszerkesztő

A Veszprémi Szemle megjelenését támogatták

Dr. Benedek és Társa Bt.	Veszprém
Ovádi Péter	Veszprém
Pétfürdői Közösségi Ház és Könyvtár	Pétfürdő

Honoráriumról lemondottak:

Dr. Csiszár Miklós
 Gy. Lovassy Klára
 Örsi Ágnes
 Dr. Tölgyesi József

² László Gyula: *Kézirat*, 1993. I. 19.

FORRÁSKÖZLÉS

Két középkori magyar egyetem története

SZEGEDI LÁSZLÓ

A pécsi egyetem címere

Magyarország első egyeteme Pécssett jött létre. (Hacsak nem számítjuk ide a veszprémi székesegyházi iskola esetleges egyetemi státuszát. Ezzel a kérdéssel egy másik cikkben foglalkozok.) A témánkhöz nem tartozik hozzá szorosan a pécsi egyetem történetének részletes tárgyalása, ami már egyébként is széles körben feldolgozásra került, ezért azt csak vázlatosan ismertetem, hogy az egyetem címereit beilleszthessük a megfelelő kontextusba.

A pécsi egyetem (*studium generale*) megalapítását Nagy Lajos király (1342–1382) kérésére V. Orbán pápa (1362–1370) hagyta jóvá Viterboban kibocsátott bullájával, 1367. szeptember 1-jén,¹ mely mára csak két másolatban² maradt fenn. Az oklevélben a pápa szabályozta az új egyetem felépítését és működését. Krakkóhoz és Bécshez hasonlóan nem adott engedélyt teológiai kar létesítésére, mivel (az egyik magyarázat szerint) a teológia tanítását a hitelvek egységes átadása érdekében az avignoni pápák elsősorban a párizsi egyetem feladatának tekintették. (Korábban volt olyan nézet is, hogy a teológia oktatása már korábban is folyt a domonkosok vagy ágostonrendi szerzetesek pécsi iskolájában, ezért külön teológiai kar létrehozására nem is volt szükség.)³ A pápai bulla külön kiemelte viszont a jogtudományi kar létesítését s engedélyezte a magiszteri és doktori fokozat adományozását. A doktori vizsgákon kancellárként a pécsi püspök vagy vikáriusa elnökölt, s azon a káptalan megbízottja is jelen volt. Az egyetemen tanító magiszterek és doktorok jövedelmezését a magyar király feladatként határozta meg.⁴

¹ KOLLER 1784. 99–101.; FEJÉR 1834. 69–71.; ÁBEL 1881. 51.; TÖRÖK 1859. 48–49.; FEJÉR 1835. 3–4.

² FEDELES 2017. 21.

³ TAMÁS 2015. 118–119.

⁴ SZÖGI 1995. 7.

Az egyetemalapítás háttérében Koppenbachi (néha Hammer) Vilmos (1313 k.⁵–1374. június 2. után), pécsi püspök (1361–1374), királyi kancellár (Bergzaberni más néven Koppenbachi Henrik fia) állt. Vilmos püspök a saját székhelyén adott otthont az egyetemnek, majd annak első kancellárja lett. 1358-ban a zárai béke egyik aláírója volt. 1358-ban, a raguzai békekötést megelőző tárgyalásai során ismerhette meg a padovai jogászprofesszort Bartholomeus Piacentinit, a római jog doktorát, akit már akkor egyetem létesítése céljából kísérelt meg Pécsre hívni, ám ez valamilyen ok miatt megfeneklett.⁶ Az 1362-ben IV. Károly császár és Nagy Lajos király között kirobbant családi viszály elsimítására hasznos tanácsokkal látta el V. Orbán pápa követét, Péter volterrai, majd firenzei püspököt, amiről V. Orbán pápa 1364. május 23-án kelt oklevele tájékoztat. A béke megkötésére végül 1364. február 10-én került sor Brünben.⁷ A pápa tehát röviddel az egyetem megalapítása előtt Vilmos püspök lekötelezettje volt.

Az egyetem leghíresebb tanára Vilmos püspök barátja, a bolognai származású Galvano Bettini (†1395) volt, aki Lajos királytól nyolcszor annyi fizetést kapott (1372-ben 300 ezüst márkát [600 aranyforintot] plusz egyéb jövedelme- ket), mint saját korában a krakkói egyetem tanárai. Nagy Lajos király halála után az egyetem válságba kerülhetett, az őt követő uralkodók (Zsigmond, Mátyás) újabb városokban kísérleteztek egyetemalapítással. A modern kori kutatók általában (helytelen módon) úgy vélik, hogy az egyetem az óbudai egyetem megalapításakor (1395) már nem működött,⁸ a XV. században pedig már nem létezett.⁹ Az 1380-as évektől egyre több pécsi diákkal találkozunk Prága és Bécs egyetemlein, ennek ellenére a pécsi egyetem valószínűleg a XV. század elején még fennállt, majd erőteljes királyi támogatás hiányában püspöki főiskolává, *schola maior*-rá alakult át, ahol az oktatás talán (domonkos)rendi keretek között folyt.¹⁰ Ez a főiskola feltehetően a török hódoltságig maradt fenn.¹¹

Az 1458-as országgyűlés 10. törvénycikke arról rendelkezett, hogy a diákok a papokhoz és a nemesekhez hasonlóan mentesülnek az adók és vámok megfizetése alól. 1498. március 2-án a pécsi egyetem (*schola maior Quinquecclesiensis*) néhány tanulója a királyi udvartól három forintot kapott ajándéku-¹² Mátyás

⁵ FEDELES 2017. 17.

⁶ HARASZTI 2017. 69.

⁷ PETROVICS 2009. 21–41.

⁸ FEDELES 2009b. 568–569.; FEDELES 2011. 28.; FEDELES 2017. 31–32.

⁹ FONT Márta: *A siker reménye és a kudarc okai. Egyetemalapítások a középkori Magyarországon*. Per Aspera ad Astra 4. 2017/1–2. 82.

¹⁰ FONT 2002. 475.

¹¹ SZÖGI 1995. 7.

¹² ÁBEL 1881. 13., 14.

király egyik 1465-ben II. Pál pápához írt levele alapján az egyetem már erősen hanyatlott, ha létezett még egyáltalán. Istvánffy Miklós szerint 1543 előtt 2000-nél több hallgatóval bírt, ami bizonyára túlzás. Van azonban arra vonatkozó utalás is, hogy az egyetem a XVI. század első felében még tényleg fennállt, ugyanis 1540-ben, VIII. Henrik angol király híres válóperében felmerült, hogy az angol király kérje ki a külföldi egyetemek, ezek között a magyar véleményét is. Ekkoriban pedig csak a pécsi egyetemről lehetett szó, mert a többi magyar egyetem ekkor már biztosan nem létezett.¹³

G. Sándor Mária szerint az egyetem Alsáni Bálint püspök (1374–1408) irányítása alatt 1389-ig állt fenn, majd *scola maioris ecclesiae*-ként, székesegyházi iskolaként működött a török foglalásig, 1543-ig. Erre utal szerinte az is, hogy az *aula magna* romjainak feltárásakor velencei üvegszerlegek töredékei, valamint több pénzérme is előkerült Hunyadi Mátyás korából. Petrovich Ede (1898–1987) káptalani levéltáros „elsőként ismertette a bécsi *Nationalbibliothek*-ban őrzött, úgynevezett Veresmarthy Ipoly-kódexet, amelyben négy külföldi szerző négy latin nyelvű tanulmányát másolta in *scola Quinqueecclesiae* 1431–1432-ben, mely szintén a *scola maior* 15. századi működésére utal. Petrovich szerint a *studium generale* a 15. század utolsó évtizedeiben az ágostonrendiek rendházában működött.¹⁴ A *scola maior* 1460-ban Hundler Vitussal, Janus Pannonius [1434–1472] segédpüspökével kapcsolatban is felbukkan, utolsó említése 1540-ből származik.”¹⁵ Koller József (1745–1832),¹⁶ majd Békefi Remig (1858–1924)¹⁷ is úgy gondolta, hogy az egyetem egészen a város török kézre kerüléséig (1543) létezett. Egy (kevésbé valószínű) legenda szerint a mohácsi csatában a tanáraikkal együtt 300 pécsi egyetemi hallgató lelte halálát.¹⁸

Az egyik legfontosabb kérdés az oktatás helyszíne. Ebben (és a diákok elszállásolásában) a pécsi szerzetesrendeknek, elsősorban a domonkosoknak alapvető szerepük lehetett. A prágai egyetem előzménye is a domonkosok oktatói tevékenységére vezethető vissza. Egy rövid cseh krónika az 1347-es évnél említi a papok főiskolájának (*studium seu collegium clericorum*) megalapítását. A bolognai domonkosrendi nagykáptalan IV. Károly római király kérésére határozta el egy prágai dominikánus főiskola létrehozását (*studium generale in conventu Pragensi*), de a rendi főiskolák 1384-ig eléggé önállóak az egyetemen belül. A domonkosok működtek közre a bécsi, a kölni és talán az óbudai egyetem megszervezésénél is, melyek egy-egy domonkosrendi főiskolához kapcsolódtak. Pécsen is volt do-

¹³ ÁLDÁSY 1903. 54.

¹⁴ FEDELES 2015. 119.

¹⁵ G. SÁNDOR 2002. 486.; G. SÁNDOR 2017. 51–53.

¹⁶ KOLLER V. 1801. 72–73.

¹⁷ BÉKEFI 1909. 172.

¹⁸ SCHMELCZER-POHÁNKA 2017. 211–217.

monkosrendi teológiai főiskola, amely bizonyos mértékig pótolta az egyetem hittudományi karát.¹⁹

Pécs egyetemi székhelyé válását különösen alkalmassá tette az a körülmény, hogy Buda mellett egyedül itt tudott négy koldulórendi kolostor is gyökeret verni. A domonkos kolostor nagyságát jelzi, hogy már az egyetem megalapítása előtt is 100 nemes befogadására volt alkalmas (1285, 1303, 1309); a pécsi ferences kolostor egyben a dél-magyarországi ferences őrség székhelye volt (1280 k., 1309, 1316).²⁰ (A szállás kérdése azért sem mellékes körülmény, mert azt is jelentheti, hogy az egy felsőfokú oktatási intézményhez is tartozhatott [olyasféléhez, amilyen Veszprémben is működött 1276 előtt] már az egyetemalapítás előtt is, legalább 1285 vagy a domonkosok 1238-as pécsi megtelepedése óta. Később a kolozsvári [1581], a nagyszombati [1635] és a kassai [1657] jezsuita egyetemen is a nemesi konviktusban szállásolták el a nemesi származású diákokat. Nemesi konviktus volt Kalocsán [1765], Győrött [1684] és sok más városban is.)

Evlia Cselebi (1611–1684), XVII. századi török utazó leírása alapján a középkori *studium generale* a püspökvárban kaphatott helyet.²¹ Ő egy 70 szobából álló épületet említ. Petrovich Ede a bölcseleti kart a domonkos rendházba, a jogi oktatást a székesegyház közelébe helyezte. Elképzelhetőnek tartotta egy orvosi fakultás szervezésének megindulását, amit az akkoriban létesült Szent Erzsébet ispotályhoz kötött. Békefi Remig, majd az ő nyomán Petrovich Ede véleményét az 1967-ben megkezdett régészeti feltárások is megerősítették,²² melyeket a székesegyház körüli területen G. Sándor Mária és Gerő Győző folytatott.²³ A várfal és a székesegyház között, a pécsi püspökvár északkeleti végében került elő egy impozáns (35×10 m-es) épület, mely a XV. század első harmadáig a püspök palotája lehetett. Az épületet a középkori egyetem épületével azonosították. Az egyetemalapító főpapot a hagyomány és Oláh Miklós (1493–1568) leírása (*Hungaria*, 1538) szerint a székesegyház északi oldalához épített Aranyos Mária-kápolnában helyezték örök nyugalomra, amelyet még 1355-ben Poroszlói Neszmélyi Miklós püspök (1346–1360) alapított. A régészeti feltárás során a kápolna déli falánál került elő Vilmos püspök kirabolt sírja.²⁴

Vilmos püspök kulcsos-liliomos címere (1. kép) szolgált alapként a Pécsi Tudományegyetem mai címeréhez. Ezt G. Sándor Mária²⁵ az egyetem címereként

¹⁹ SZÉKELY 1968. 156.

²⁰ GYÖRFFY 1987. 362.

²¹ SUDÁR 2012. 66.

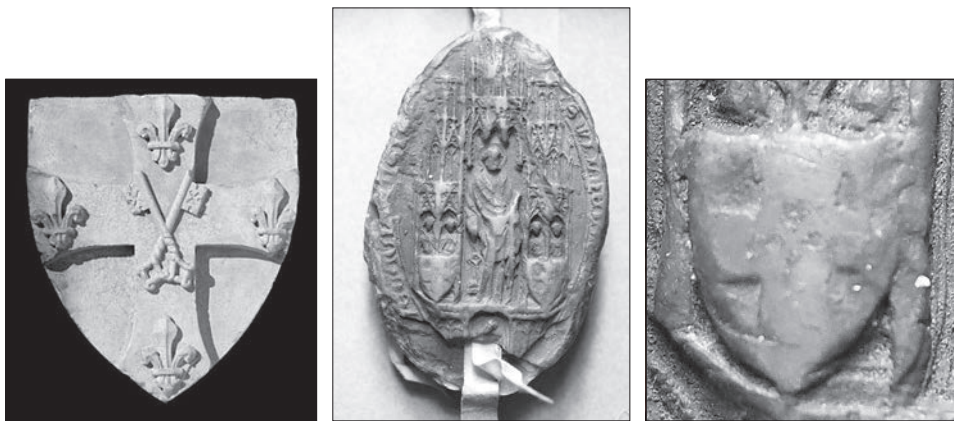
²² FONT 2002. 477.

²³ G. SÁNDOR 1999., G. SÁNDOR 2010. 13–25.; G. SÁNDOR 2015. 21–44.

²⁴ G. SÁNDOR 2017. 56–57.

²⁵ G. SÁNDOR 1994.

határozta meg: „Az [egyetemi] épület helyét és rendeltetését igazolja az ott előkerült – az alapító Vilmos püspökre utaló – címerkő, amely az »aula magna«-ban [melynek hossza 19 m] volt elhelyezve a bejárat fölött.”²⁶ Megtalálták a püspök gyűrűjét is, noha erről Koller József már a XVIII. század végén említést tett.²⁷ Időközben kiderült, hogy a megtalált címerkő nem az egyetem, hanem Vilmos püspök főpapi címere volt.²⁸

1. kép – Vilmos pécsi püspök (1361–1374) címerkőve (Fedeles 2011. 26.) 2. kép – Vilmos pécsi püspök pecsétje (Prímási Levéltár, Esztergom, Lad. 73. capsula caerulea nr. 24.; Mudrák Attila felvételei (2. és 3. a. kép); a képeket köszönöm Dr. Hegedűs Andrásnak, a levéltár igazgatójának). 2. a. kép – a pecsét bal oldali címere kinagyítva

Mandorla alakú püspöki pecsétje (1361–1374) korábbi is lehet az egyetem megalapításánál. (2. kép) A pecsétmezőben architektonikus keretben egy szent álló alakja látható glóriával a feje körül, a jobb kezében karikára fűzött két kulccsal (nyilvánvalóan Szent Péter, a pécsi székesegyház védőszentje). A pecsétmező bal és jobb alsó sarkában egy-egy címerpajzs látható. A baloldaliban a címerkőről is ismert kereszt található, de ennek szárain nincsenek liliomok, és a közepén lévő megkopott bemélyedések sem tűnnek kulcsoknak, hanem inkább egy másik, ékekből álló keresztnek. (2. a. kép. Ez talán utalás a másik címerpajzs fogazott rájárára.) A jobb oldali pajzsban első látásra fogazott rájában ágaskodó oroszlánt tételeztem fel. Az esztergomi Prímási Levéltárból sikerült megszerezni a pecsét nagy felbontású felvételét (2. kép) és az oroszlános pajzs kinagyított változatát is, (3. a. kép) majd ezt számítógéppel is tovább javított-

²⁶ G. SÁNDOR 2015. 52.

²⁷ PETROVICS 2009. 27.; FEDELES 2017. 27–28.

²⁸ FEDELES 2017. 28.; FONT 2017. 83.

tam, (3. b., c., d. és e. kép) ahol világosan látszik a fogazott ráma. Számomra inkább ez az oroszlanos pajzs tűnik a családi címernek, amely így szinte pontosan megegyezik Albeni Éberhard főkancellár (1404–1419), (a Sárkányrend alapító okiratának megfogalmazója), zágrábi püspök (1397–1406, 1409–1419), a pécsi püspökség kormányzójának (1408–1410) címerével,²⁹ aki az unokaöccseit, Petermant, Jánost és Henriket is magas egyházi tisztségekbe juttatta; ők a pécsi püspökségben is egymást követték (1409–1411 k. – világi kormányzó, 1410–1421, 1421–1444). Kérdés, hogy volt-e rokoni kapcsolat Vilmos püspök és Albeni Éberhard között? Ha volt, akkor talán a családi örökség továbbvitele is hozzájárulhatott az egyetem folytatólagos működtetéséhez. (A G. Sándor Mária által feltárt püspöki palota a XV. század első negyedéig lehetett használatban, majd Albeni Henrik püspök helyezte át a székesegyház délnyugati oldalára.)³⁰

Itt egy kis kitérőt kell tennünk, hogy az Albeni család esetleges rokonságát Koppenbachi Vilmos püspökkel megvizsgálhassuk, akinek címere alapján (oroszlán fogazott rámában) rokonságba állhatott az Albeni családdal. Wertner Mór (Bunyitay és a Magyar katolikus lexikon is) azt mondja, hogy Albeni Éberhard családi hovatartozása ismeretlen, az Albeni családnevet tévedésből adták neki, azon az alapon, hogy a nővére házassága révén Albeni Rudolf sógora lett.³¹

Koppenbachi Vilmos püspök származási helyeként számításba jött a Rajna menti Pfalzban fekvő Bergzabern, illetve a Felső-Bajorországban található Copenbach is. A család először egy 1294. évi oklevélben szerepel. Ez a zweibrückeni palotagrófok levéltárában található és arról tájékoztat, hogy egy bizonyos Johann Copenbecher, aki talán Vilmos püspök nagybátyja lehetett, a Saarvidéken fekvő javainak egy részét eladta a zweibrückeni grófoknak. (1385. január 18-án Heidelbergben gróf Eberhard von Zweibrücken és felesége, Lyse von Velden adja el zweibrückeni és bergzaberni birtokainak felét, a grófság másik felét pedig Eberhard fiági hűbérként kapta meg.³² Egyébként a zweibrückeni grófok címere arany alapon késsel fegyverzett vörös oroszlan. Ha a Koppenbachok a zweibrückeni grófok hűbéresei voltak, talán a címerüket is az uraik címere alapján választották meg, melytől a fogazott rámával különböztették meg magukat.) A Copenbachok valószínűleg elszegényedett nemesek voltak, akik közül az

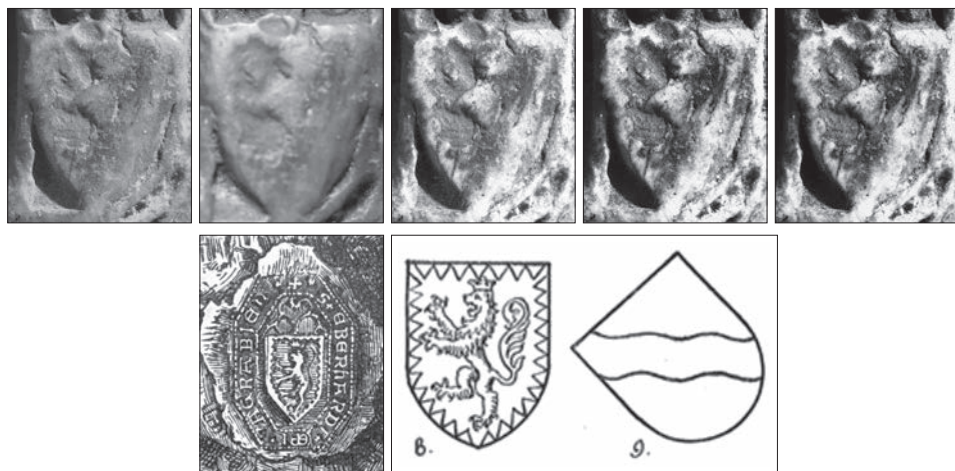
²⁹ HOLL 1984. 112–113. Az ál- és valódi Albeni család történetére és címerbővítésére lásd SÜTTÖ-ENGEL 1995. 23–48.

³⁰ FEDELES 2015. 135.

³¹ WERTNER 1910. 173.; DIÓS 1993. Albeni címszó; BUNYITAY 1883. I. 229. (Éberhard Albeni vezetéknevét Kercselich (1718–1778) és Gánóczy (1720 k. –1790) műveire vezeti vissza. KERCSSELICH é. n. [1780.] 148.; GÁNÓCZY 1776. 274.

³² Regesta Imperii (<http://www.regesta-imperii.de/id/b777c114-d7f3-4a69-9f43-064687110bd3>), Karlsru. Copb. 465,62.

említett Johann várvédelmi feladatot látott el. Vilmos erre már nem vállalkozhatott, így a papi pályára lépett.³³ Származása tehát a Saar-vidékhez köthető.

3. a., b., c., d. és e. kép – Koppenbachi Vilmos püspök pecsétjének jobb oldali oroszlános pajzsa kinagyítva (a-b. és c-e.). 4. kép – Albeni Éberhard főkancellár, zágrábi püspök gyűrűspecstje, 1408 (BUNYITAY 1883. I. 230.; HOLL 1984. 113.). 5. kép – Albeni Éberhard (1397–1406, 1409–1419 és Albeni János zágrábi püspök címere, 1423 (VÉGH 1935. 3.).

Ami a („valódi”) Albeni családot illeti, az Alben névből kiindulva Wertner Mór (1849–1921) kimutatta, hogy: „Lotharingiában van egy Albe nevű folyó, mely Saarlben-nél a Saar-folyóba ömlik; a folyóról több helység, a helységekről több család vette nevét. Vannak Burg-, Merz- Rodalben és Saarlben nevű helységek, melyek részint Lotharingiában, részint a bajorországi Pfalczban fekszenek. A «von Albe», «de Alba» stb. nevű családok a lotharingiai Saarlben nevű városról vették nevüket. Legrégibb tagjai strassburgi polgárok voltak, kik a következő czimert használták: vörössel és fehérrel hasított pajzsban fehér és vörös liliomok... Azon Albeniek, kik magukat «de Berris»-nek nevezték (ma Berus a porosz trieri területen Saarlouis mellett), pajzsukban haránt pólyát, a sisakon pedig szerezsenfejt használtak. Berris-Albeni Vilmos pecsétjében (1387-ben) három fekvő félhold feletti mankókeresztet használt. De volt még egy Sulzbachról nevezett Albeni-család... Ezen család tagjai oly czimert használtak, melyet a források különféle változatban, de lényegében mindig egységesnek leírnak: a) feketében arany harántpólya (hullámos folyam).”³⁴

³³ PETROVICS 2009. 21.; ZIMMERMANN 2001. 33–39.

³⁴ WERTNER 1910. 173–174.

A („valódi”) Albeni család a Koppenbachiakhoz hasonlóan tehát szintén Lotaringiából, közelebről a Saar-vidékről származott (Saaralben légvonalban kb. 65 kilométerre, nyugatra található Bergzabernről), ezért amennyiben „Albeni” Éberhard is a Koppenbachi családból eredt, a nővére házassága által könnyen rokonságba kerülhetett a „valódi” Albeniekkel. Mint láttuk, Éberhard címere (oroszlán fogazott rámában) nem egyezik meg a (valódi) Albeni család egyik ágának a címerével sem (liliomok, harántpólya, cölöp), viszont hasonlóságot mutat Koppenbachi Vilmos püspök pecsétjének általunk megállapított jobb oldali címerével. Ezért kézenfekvőnek tűnik, hogy „Albeni” Éberhardot és családját is a Koppenbachi családból származtassuk. (Süttő és Engel a Grünbach családból való eredetét tartja³⁵ lehetségesnek.)

Richental krónikájában és Grünenberg címerkönyvében a (valódi) Albeni címer egyik változata szerepel, ami annak tulajdonítható, hogy a zsinaton a „valódi” Albeni család egyik tagja vett részt. Wertner megállapításai is a „valódi” Albeniek történetére vonatkoznak: *„Albeni és Medvei János dalmát-horvát bán jelen volt a konstanci zsinaton. Reichenthal így említi: «Herzog Johannes zu Alban und Hauptmann zu Dalmatia.» Czimere szerinte: feketében arany balharánt pólya; Grünenberg szerint czimere: feketében arany czölöp. Aláírása: «Von der Albin Erbtruchsess zur Salzburg.» Hogy miképpen jutott e család a salzburgi* [* Ha tényleg Salzburgról és nem Sulzbach-ról van szó.] örökös tálnokmesteri méltósághoz, nem tudom; de az bizonyos, hogy a feketében elhelyezett aranyczölöp czáfolhatatlanul bizonyítja, hogy a magyarországi Albeni-család a Bajorországban törzsökös volt Sulzbach-Albeni törzsből kisarjadzott.”*³⁶ (Kiemelés az eredetiben – Sz. L.)

Végh Gyula (1870–1951) is a helyes irányban tapogatózik, amikor elkülöníti egymástól az „ál-” és a „valódi” Albenieket: „Eberhard 1397 zágrábi, 1407 váradi püspök, 1409 visszatér Zágrádba, meghalt 1419-ben. Bunyitay Vince (1837–1915) közli «Albeni Eberhard püspök» pecsétjét (I. 230. lap).³⁷ A pecséteken ékesszegélyű pajzsban ágaskodó koronás oroszlán látható* (8. kép). [itt 5. kép] [* 1408, D. L. 9423 és 9431.] Eberhard püspök azonban nem az Albeni-családból való, hanem Albeni-Sulzbach Rudolfnak sógora. Ez utóbbinak fiai Albeni János és Henrik püspökök.* [* Turul XXIV. 106, és LXIX. 174. lap] Albeni János zágrábi püspök 1423. évi pecsétjén dőlt pajzsban hullámos harántpólya látható.* (9. kép.) [5. kép] [* D. L. 32935.] Az Albeni-címert Konrad v. Grüneberg feketében aranycölöppel, Reichenthal feketében arany balharántpólyával ábrázolja. Albeni Henrik pécsi püspök fivérével, Albeni János zágrábi püspökkel és Albeni Rudolfal együtt

³⁵ SÜTTŐ-ENGEL 1995. 29.

³⁶ WERTNER 1910. 177.

³⁷ BUNYITAY 1883. I. 230.

1426-ban címerjavításban részesül.* [* Altmann, Die Urkunden Kaiser Sieigmunds, 6629. sz.]³⁸ Engel Pál is csak Éberhardot sorolja az „ál-Albeniekhez”, a család többi tagját a nővérenek Albeni Rudolffal kötött házasságából eredezteti,³⁹ aki által Éberhard 6 unokaöcshöz (id. János zágrábi püspök, Péter/Peterman horvát bán, Hermann 1399–1401, ifj. János horvát bán, Rudolf, Henrik pécsi püspök) és három unokahúghoz (Erzsébet, Magdolna, Loreta) jutott.

A heraldikai és genealógiai összefüggések alapján tehát Éberhard és Albeni János püspök egyenes ági rokonságát el kell vetnünk, ténylegesen csak sógorsági rokonság volt közöttük. Erre utal az is, hogy a címereik nem azonosak egymással. Éberhard birtokai Zala vármegyében feküdtek (Szántó, Bak, Kesző, Likterpény stb.). Zsigmond király 1399 aug. 17-én neki és unokaöccseinek (a „valódi” Albenieknek) adta a Zágráb vármegyei Medve várát és Slanovecz falut. (Innen a Medvei nevet használták.) 1401 jan. 6-án Éberhard a hűtlen Lackfiaktól elvett Rezi nevű zalamegyei várát és tartozékait kapta meg a rokonaival együtt.⁴⁰

Vilmos püspök eredeti birtokai is Dél-Magyarországhoz kötődtek. 1358. április 6-án császári prépostként bukkan fel a forrásokban, de még ugyanebben az évben elcserélte ezt a javadalmat nevni Treutel István egri préposttal, noha az egri és a császári préposti javadalom cseréjének pápai megerősítése áthúzódott az 1359. évre is.⁴¹ Elképzelhető tehát, hogy Vilmos püspök karrierjének kedvező alakulása után Magyarországra hívta rokonait (Éberhardot és nővérét), akiket igyekezett különféle világi és egyházi javadalmakhoz, birtokokhoz juttatni.

Visszatérve a pécsi egyetem címeréhez, Vilmos püspök pecsétjének keresztes pajzsát (2. a. kép) Boda Miklós európai analógiák alapján a pécsi püspökség címerének tartja [noha magyar egyházmegyei címerek a középkorból nem ismeretek]. G. Sándor Mária szerint a liliumok a királyt, a kulcsok a Szentszéket vagy a székesegyház védőszentjét szimbolizálják. Takács Imre a családi jelképekkel kiegészített püspöki tisztség jelképének véli, amit Fedeles vitat.⁴² Én inkább a domonkosokhoz kapcsolom.

³⁸ VÉGH 1935. 3–4.

³⁹ ENGEL 2003.

⁴⁰ WERTNER 1910. 174.

⁴¹ PETROVICS 2009. 22.

⁴² FEDELES 2015. 129. 84. jegyzet: „Im Hinblick auf die Wappensymbolik war Mária Sándor in einer ihrer früheren Arbeiten (SÁNDOR 1987. S. 70). [Mária SÁNDOR: Freilegung der Bischofsburg von Pécs und der ersten Mittelalterlichen ungarischen Universität. Beiträge zur Mittelalterarchäologie in Österreich 3 (1987), – Sz. L.] der Meinung, die Lilien könnten auf König Ludwig von Anjou, die Schlüssel auf den Heiligen Stuhl hinweisen. Zehn Jahre später fügte sie hinzu, die Schlüssel könnten sich auch auf den Patron des Domes beziehen (SÁNDOR 1997. S. 66), [Mária SÁNDOR: Die Lage und das Gebäude der mittelalterlichen Universität von Pécs. In: Universitas Budensis 1395–1995. Ed. László SZÖGI – Júlia VARGA. Budapest. 1997. – Sz. L.]

A kutatók feltételezték, hogy nemcsak Vilmos püspöknek volt címere, hanem magának az egyetemnek is, de ebben a tekintetben (mint utólag kiderült, főlegesen) óvatosság uralkodott. Font Márta szerint: „Az Állam- és Jogtudományi Kar épületén található címer [a címerkő-töredék – Sz. L. 6. kép] avatatlan szem számára középkorinak tűnhet, de a 14. századi egyetemhez kötni több mint problémás. Legnagyobb gond vele, hogy lelőhelye tisztázatlan, nincs pontosan rögzítve, hol, mikor, milyen körülmények között került elő. A lant alakú címerpajzs bizonyosan nem középkori, és a liliomábrázolás sem felel meg az Anjou-kori formának. Kétségtelen, hogy a címerpajzson ábrázolt könyv és a töredékesen olvasható *academia* szó az egyetemmel való kapcsolat felé billentheti a mérleg nyelvét. [A pajzs alatt talán a *Quinquecclesiae* felirat lehetett – Sz. L.] A címer kérdésében változást hozott a Székesegyház melletti ásátásokon előkerült címerlelet. [A kulcsos-lilimos keresztet ábrázoló címerkő. 1. kép] Igaz, ezen nem szerepel az *academia* szó, de biztosan 14. századi. Dokumentálható a lelet előkerülése és kapcsolata az egyetemalapító Vilmos püspökkel, aki az egyetem első kancellárja volt. Az ását régész, G. Sándor Mária véleményét, érvelését elfogadva használta a JPTE az 1980-as évektől ezt a címet, mint az első egyetemre utaló szimbólumot; és magáévá tette a jogutód PTE is.”⁴³ A véleményét 2017-ben is megismételte: „Bizonyosan volt címere a középkori *studium generale*-nak, de ennek nem maradt nyoma. A pécsi közvélemény hosszú ideig azt a lant alakú címet tartotta a középkori egyetem jelképének, amely egy könyvet és fölötte két, egymást keresztező, hármast liliummal végződő leveles gally között csillagot ábrázol *academia* felirattal, és az 1935-ben épült jogi kari épület kapuja fölé került. A pajzs formája alapján az a címer nem középkori eredetű, ráadásul az 1883-ban talált címertöredék pontos lelőhelye sem ismert. A Székesegyház mögötti ásátások során előkerült címerlelet azonban kétséget kizáróan a 14. századból származik, s az egyetem alapítójával és első kancellárjával, Vilmos püspökkel hozható kapcsolatba.”⁴⁴ Fedeles véleménye⁴⁵ egyenesen elutasító: „Ende des 19. Jahrhun-

---

die eindeutige Stellungnahme blieb jedoch aus. Hier sei auf Miklós Bodas Hypothese hingewiesen (BODA 2002.62), er meinte nämlich, aufgrund europäischer Analogien könnte dieses Wappen vom Bistum benutzt worden sein. Das hat jedoch keine Spuren auf den Siegeln der Bischöfe. Hier sei Imre Takács' Stellungnahme zitiert, dass die auf Bischof Wilhelms sichtbare doppelte Siegelverwendung der Praxis der kurialen Prälaten entspreche und das Kreuz als Schildabbildung das mit dem Familienwappen verkoppelte bischöfliche Insignum sei (Imre TAKÁCS: Vilmos pécsi püspök (1361–1374) pecsétje [Siegel von Wilhelm, Bischof von Pécs (1361– 1374)]. In: Pannonia Regia. Művészet a Dunántúlon. Ed. Ernő MAROSI et alii. Budapest. 1994. (...S. 300). Das Wappen könnte also nur mit Wilhelm selbst, aber nicht mit dem Bistum verbunden werden.“

⁴³ FONT 2002. 477–478.

⁴⁴ FONT 2017. 83.; vö. FEDELES 2011. 26.

⁴⁵ FEDELES 2015. 126–127. A lábjegyzetben: „Laut Mária Sándor handelt es sich um ein Grabsteinfragment aus der Renaissance, Miklós Boda meint hingegen, mit dem Fragment könnte das Wappen des Dominikanerordens ergänzt werden. BODA 2002. S. 33, 64 [Boda Miklós: Stúdium

derts wurde im Laufe eines Baus ein Wappenfragment freigelegt, in Zusammenhang dessen lebhafte Polemik geführt wurde, aber heute kann schon mit Sicherheit [? Sz. L.] behauptet werden, dass es aufgrund der Stilmerkmale nicht früher als die Wende des 15–16. Jahrhundert entstanden sein muss, daher also mit der Universität nicht in Zusammenhang gebracht werden kann.” (Az idézethez tartozó lábjegyzetben megemlíti más kutatók véleményét is: Sándor Mária szerint reneszánsz-kori sírkőtöredék; Boda Miklós szerint a domonkosok egyik címerváltozata; Petrovich Ede szerint az egyetem újkori címerváltozata, melyet valamilyen jeles alkalomból újtottak meg a régi címer átalakításával.) Fedeles ugyanazt mondja⁴⁶ 2017-ben is: *„Az egyetemi előadások helyszíne a 18. századtól kezdve élénken foglalkoztatja az egyetem történetével foglalkozókat. A 19. század végén, egy építkezés során napvilágra került címerkő-töredék kapcsán folyt polémia, azonban mára e körül bizonyossá [? Sz. L.] vált, hogy stílusjegyei alapján a 15–16. század fordulójára datálható, s illetően nem hozható összefüggésbe [? Sz. L.] a pécsi egyetemmel. A fragmentumot minden valószínűség szerint egy reneszánsz sírkő töredékének [? Sz. L.] tarthatjuk.”*

Mint utólag kiderült, a pécsi egyetem hiteles címerének megállapításához az 1883-ban előkerült címerkő-töredék jelenti a kulcsot. (6. kép) Gerecze Péter (1856–1914) az általa 1903-ban, a Postapalota alapjainak feltárása során végzett ásatásokat megelőzően, az egyetem helyét régebbi források alapján igyekezett meghatározni, melyek számunkra elsősorban az egyetem és a helyi szerzetesrendek kapcsolatának megemlézése miatt érdekesek: *„A pécsi egyetem helyének kérdése tudtommal először 1799-ben merül fel egy kardosfalvi Kardos Alajostól [1783–1801] írt művecskében, mely a pécsi egyetem történetével foglalkozik, s azt állítja, hogy az egyetem, valószínűen az ú. n. püspöki kerttel, vagyis a mai Kert-, Eötvös- és Deák-utcák által határolt területtel szemben állott. E területre a bejárat a Deák-utca felől nyilván, a Deák- és Czitrom-utcák saroktelkén álló, ma tűzfal gyanánt szolgáló templomfal környékét értette, s elmondja, hogy egy szakértő szerint itt állott hajdan a benzézések monostora, vagyis az egykori egyetem tanárainak lakóhelye. Haas Mihály [1810–1866] 1845-ben kiadott «Baranya, Emlékirat» című művében «rég, mindjárt a török kiűzése után készült deák kézirat»-ból e sorokat idézi: «Vala Péccsett e szerzettnek (érti a Benedek-rendieket) nagyszerű kolostora és temploma egyetemmel együtt», s hozzá teszi: «Állott pedig e monostor a város déli részén, közel a mostani püspöki kerthez, hol nem-*

és literatúra. Művelődéstörténeti tanulmányok. Pécs, 2002. – Sz. L.]. Ede Petrovich, der das Fragment ebenso an Schwelle der Neuzeit datierte, es als anlässlich eines bedeutenden Festtages erfolgte Erneuerung des Universitätswappens betrachtete und meinte, das alte sei neugestaltet worden. Vgl. Ede PETROVICH: A középkori pécsi egyetem épülete és címere [Das Gebäude und das Wappen der mittelalterlichen Universität Pécs]. A Janus Pannonius Múzeum Évkönyve 16 (1971),... S. 163–164.”

⁴⁶ FEDELES 2017. 27.

rég roppant maradványi valának még láthatók.» (250. l.) Mindössze ennyi az, a minek alapján létre jött a helyi hagyomány, hogy az említett falrom és környéke lehet a pécsi egyetem helye.”⁴⁷

Ezt követően leírja a címerkő-töredék megtalálásának körülményeit: „Ezt a töredéket tulajdonosa, Horváth Antal [pécsi ügyvéd] fedezte föl Pécsen a mizeriek-templomával [irgalmasrendiek] szemközti Löwy-palota alapjainak ásása közben, a hol régi alapfalak anyagaként volt beépítve, másik fele is ott volt, de míg ő ezt elszállította, másik felét egy ügyetlen kőműves ismét beépítette az új alapfalakba. Az ezredéves kiállításra felhozta volt és lefényképeztem, de hiteles képe eddig nem jelent meg.”⁴⁸ (A címertöredék megtalálásának körülményeit tehát az hitelesíthetné véglegesen, ha a másik fele is előkerülne az itt említett alapfalból.)

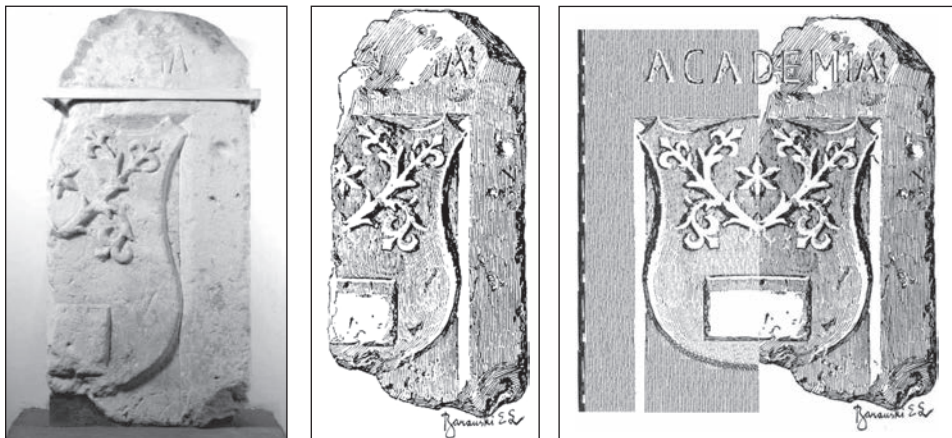
Közli a címer leírását is, ahol szintén érdekes megállapításokat tesz: „E töredéken mélyített mezőben egy XV. század vége és a XVI. század elején divatos címerpajzs van kivésve, melyet az idevágó címerpajzsokkal összevetve, valószínűnek kell tartanunk, hogy hiányzó felén a pajzsnak épen ilyen alakú, vagyis a szimmetrikus részlete állott. A pajzs alsó és felső mezőre oszlott, de a vízszintes szalagnak csekély nyoma látható. Az alsó mezőben (a hiányzó részen egykor látható volt) balkéz könyvet tart, melynek egyik záró csattja is látható. Ezt azért kell kiemelni, mert e címér eddig közzé tett rajzán (Aldásy Alsan pécsi püspök élete. Magyar tört. Életrajzok.) épen ez a jellemző rész hiányzik. A felső mezőben két egymást keresztező, három-három liliomban végződő levele s galy, s ezek között egy hatágú csillag látható. ... Kérdés, mennyiben tartható ez a pécsi egyetem címérének? Erre csupán a bal kéz által tartott könyv mutat. Egyéb tekintetben látjuk, hogy a címerpajzs alakjánál fogva legkorábbra Ulászló király idejére tehető. Erre vall a fenn épen maradt renaissance alakú A betű is. Hogy sem az egyetemalapító Nagy Lajos, sem az akkor élt Vilmos püspök címérének, sőt egyáltalán XIV. századnak nem mondható: az bizonyos. De ezért lehet a pécsi egyetem címere, a budai egyetem címere is a könyv, vagyis a biblia; csakhogy míg ebben a kettőskereszt, addig a pécsi címeren a liliomos galyak és a csillag láthatók. Mely család címérének része azonban ez a keresztbe tett két galy és csillag? Ezt még ma nem mondhatjuk meg; de épen mivel ilyen címerű családot nem ismerünk, ez arra utal, hogy az egyetem címérének szerkesztője az Anjou-liliomot, tehát az alapító király címer-motivumát stilizálta e célra ilyen önkényesen. Azt is tudjuk, hogy a könyv mint címer-motivum adományozása egyeseknek csak a XVII. századtól kezdve jó elő. Egyébiránt a kutatás tere még itt is nyitva áll, s csak e címertöredék lelőhelye ébreszti most bennünk azt a föltevést, hogy a pécsi egyetem nem a hagyomány által megjelölt püspök-kertféle területen, hanem fenn az említett Löwy-féle palota, illetőleg az ennek szomszédságában álló városház helyén állhatott. Németh Béla

⁴⁷ GERECE 1904. 193–194.

⁴⁸ GERECE 1904. 195.

kutatásai szerint ugyanis itt még a XVIII. században is egy (templom)-torony állott, s tán ez volt az egykori egyetem-templom tornya.”⁴⁹

Gerecze Péter tehát a címerkő-töredéket elfogadja az egyetem címereként, míg az újabb kutatás ezt elutasítja. Ebben a kérdésben Gerecze véleményét kell elfogadnom, ugyanis az ő igaza vált nyilvánvalóvá azután, hogy Ulrich Richental (1356/60–1437) krónikájában, pontosabban annak 1464-es prágai kéziratában sikerült felfedeznem a pécsi egyetem címerét. (9. kép)

6. kép – A pécsi egyetem címerének töredéke, XV–XVI. század (FEDELES et al. 2011. 25.; eredetileg Horváth Antal pécsi régiséggyűjteményében őrizték). 7. kép – A címertöredék Baranski Emil László grafikáján (ÁLDÁSY 1903. 54.) 8. kép – A töredék tükrözésével általam helyreállított címer. Feltüntettem az Academia feliratot is, mely pontosan elfér a rendelkezésre álló helyen, tehát a rekonstruálása helytálló volt. A pajzs alatt talán a Quinquecclesiae felirat lehetett. (Sz. L.).

Az már korábban is ismert volt, hogy Richental krónikájának különféle másolatai tartalmazzák az óbudai egyetem (pontosabban a rejtélyes Sundens egyetem) címerét, de a kutatók figyelmét a pécsi egyetem címere eddig elkerülte. 2020 harmadik napján ez nekem is csak azért sikerült, mert néhány héttel korábban elővettem Baranski Emil Lászlónak (Ópalánk, 1877. 5. 11. – Budapest, 1941. 1. 20.) a töredékről készült rajzát (7. kép) és ezt egy hirtelen ötlettől vezérelve tükrözéssel teljes grafikává egészítettem ki, (8. kép) majd Somogyi András (Debrecen, 1974–) számítógépes grafikust is megkértem, hogy készítse el számomra a címer vektorgrafikai képét. Amikor tehát a 2020-as év első napjaiban a prágai kódexben anyagot kerestem egy másik cikkemhez (Königsbergi János

⁴⁹ GERECZE 1904. 194–195.

címerkirály esetleges címerkönyvéhez), még élénken élt bennem a címertörédék egybeszerkesztett képe. Miután a kódexet már vagy harmadjára néztem végig, a 121r fólió jobb felső sarkában véletlenül megakadt a szemem egy ismerős címeren, s mivel ezen a lapon a konstanzi zsinatra követeket küldő egyéb (ismert) egyetemek címerei láthatók (sorrendben: Párizs, Pécs, Köln, Heidelberg, Bécs, és London, amely félreértés lehet Cambridge helyett), rögtön tudtam, hogy ez a címer, melyet a szakirodalom csak egy ismeretlen egyetem címereként tudott eddig meghatározni,⁵⁰ nyilvánvalóan a pécsi egyetem címere. (9. és 10. kép)

9. kép – Az egyetemek képviselőinek (doktorainak) és címereinek ábrázolása a konstanzi úrnapi körmenetben, Ulrich Richental krónikájából, melyen minden egyetem képviselője előtt egy aranyozott ezüstpálcát vittek („voran den gezachnot was uss welcher schulen er was”). (Valószínűleg az 1415. június 30-i úrnapi körmenetről)

⁵⁰ Steen Clemmensen: *Arms and people in Ulrich Richental's Chronik des Konzils zu Konstanz 1414–1418*. Farum, 2011. 37. („8037 ui [unidentified] university), 49. (book & chief ch. plant... University, not identified), 375. (37 .. ui university D: 8037, 1 G AOV book & chief ch. plant XX 01"); vö. Gisela Wacker: *Ulrich Richentals Chronik des Konstanzer Konzils und ihre Funktionalisierung im 15. und 16. Jahrhundert. Aspekte zur Rekonstruktion der Urschrift und zu den Wirkungsabsichten der überlieferten Handschriften und Drücke*. Tübingen, 2002. #38; a prágai másolat digitalizált változatának elérése, 2022. 7. 9.: http://www.manuscriptorium.com/apps/index.php?direct=record&pid=AIP-DIG-NKCR_XVI_A_17___449EM91-cs#search

van szó, Richental krónikájának 74. lapján. A másik körmenetet az 1417-es évben említi.) A menetet a pécsi egyetem képviselői vezetik. 10. kép – Kinagyítva a pécsi egyetem címere és két képviselője (domonkos szerzetesek vagy az egyetem tanárai) a jobb felső sarokban. (Richental krónikájának prágai másolatából, fol. 121r; Ulrich Richental: *Chronik des Konstanzer Konzils. Lodi, 1460–1464 k.; kódex, 21,5 cm × 30,5 cm; Prága, Národní knihovna České republiky, XVI.A.17*). A címerek fentről soronként: Párizs (sérült: 1–2 lilium, a pajzsfőben két benyúló kéz könyvet tart; másik címere Richentalnál: könyv 3 lilium között), Pécs / Köln, Heidelberg / Bécs, London (ekkor még nem volt egyeteme, valószínűleg félreértés Cambridge helyett). (Pécs itteni címerét a szakirodalom korábban nem tudta azonosítani; vö. Klemmensen *Richental* 2011. 49.)

A pécsi egyetem részvételét a konstanzi zsinaton elsőként Marosi Ernő vetette fel, ami az egyetem címerének felfedezése után Richental krónikájában bizonyossá vált. Marosi arra hívta fel a figyelmünket, hogy Zsigmond király familiárisának, Winand von Steegnek (1371–1454) *Adamas colluctantium aquilarum* (Az egymással küzdő sasok gyémántja; 1419/20) című allegorikus traktátusában található két jelképes kétféjű sas-ábrázolás (fol. 90r és 98r), amelynek szárnyaira és testére rá vannak írva a konstanzi zsinaton (*Concilium Constantiense*) részt vett egyetemek nevei. Ezek között a pécsi egyetem (*Quinqueecclesiensis*) is megtalálható. (Marosi csak a fol. 98r sasának képét közli, mi mindkettőt csatoljuk, 11. és 12. kép.)

Steeg 1403–1411 között a würzburgi egyetemen tartott kánonjogi előadásokat, s az egyetem képviselőjeként jutott ki a konstanzi zsinatra (1415-ben egy nürnbergi polgár jogi tanácsadója). Ott Pfalzi III. Lajos választófejedelem és (1412-től) Georg von Hohenlohe, passauai püspök körébe került, akivel 1417-ben és 1418-ban jutott ki ismét a zsinatra. Hohenlohe György 1417 szeptemberétől Zsigmond kancellárja lett. Zsigmond Steeget a familiárisává fogadta, majd 1419-ben György püspök, esztergomi apostoli kormányzó kíséretében Magyarországra került. Allegorikus traktátusát is itt írta, melyet 1419. március 26-án fejezett be, majd Nürnbergbe, III. Lajoshoz távozott, akinek három illusztrált művét, köztük az *Adamast* is ajánlotta.⁵¹ (Ennek jelenete látható a mű elején, a 2r fólión.)

Richental krónikájának valamivel későbbi, 1464-es másolatával ellentétben tehát egykorú műről és első kézből származó értesülésről van szó, amely másodlagosan az 1464-es prágai másolatot is hitelesíti. Amennyiben tehát Steeg a pécsi egyetem képviselőinek a részvételét jelzi a konstanzi zsinaton, azt már

⁵¹ MAROSI 2004. 219–221. (Steeg traktátusának elérése, 2022. 7. 9.: https://digi.ub.uni-heidelberg.de/diglit/bav_pal_lat_412/0001/image)

11. és 12. kép – Allegorikus kétfejű sas-ábrázolások Winand von Steeg, *Adamas colluc-tantium aquilarum* című traktátusából. Fölöttük a pécsi egyetem neve kinagyítva mindkét sas szárnyáról. (1419/20; Biblioteca Apostolica Vaticana, Pal. lat. 412, fol. 90r és 98r)
 90r: A stúdiumok ideális szerepe a világ fölött repülő, a kerubok módjára egész testén szemeket viselő kétfejű sas képében; mindkét sas mellén *Concilium Constantinense* felirat. A magasan szárnyaló kétfejű sasok fölött – mint ebben a sorozatban minden rajzon – a keresztes zászlót hordozó, keresztes nimbuszú galamb repül, bal szárnyán a pápa által a császárnak átnyújtott kard, a *Regnum* és *Sacerdotium* ideális viszonyának szemléltetéseként. Mindkét sas egyik fején *Konstantinápolyra*, másikon *Rómára* utaló felirat van. 98r: A valóságos helyzet, a megsebesült sas képe (jobb szárnyát Prágában nyíl, a balt Párizsban kard járta át!). A megtépázott és vak sas szemeit elfedő szalagok a látást gátló fátyol motívumai, a *Synagoga* középkori ikonográfiájának attribútumai. Mindkét sas tollazatán szalagokra írva található a konstanzi zsinaton részt vett egyetemek nevei. A jobb szárnyon: Pécs (*Quinqueecclesiensis*), Prága, Krakkó, Bécs, Erfurt és Lübeck; a bal szárnyon: Montpellier, Salamanca, Orléans, Toulouse, Perpignan, Toledo és Avignon; a törzsön: Padova, Perugia, Firenze, Pavia, Würzburg, Heidelberg és Köln; a farktollakon Oxford és Canterbury. (MAROSI 2004. 220–221.)

nincs is lehetőségünk megkérdőjelezni. A sas testén a pécsi egyetem neve a jobb oldali szárny tetején látható, tehát az egyetemek között lényegében első helyen. Ugyanezt látjuk az 1464-es prágai másolat 121r fólióján, ahol az úrnapi körmenet egyetemeit a pécsi egyetem képviselői vezetik fel.

Mindkét sorban tehát a pécsi egyetem áll az első helyen, ami arra utalhat, hogy a zsinaton ez volt Zsigmond király első számú magyar egyeteme, legalább is egy ideig (minimálisan 1415-ben, miként arra az ezévi úrnapi körmenet ábrázolása nyomán következtethetünk) és nem az óbudai egyetem, amelynek még a neve sem szerepel Richantal krónikájában. Ott csak a rejtélyes Sundens egyetem található meg írott formában. A pécsi egyetem tehát – ellentétben a legtöbb kutató véleményével – nemcsak, hogy létezett a konstanzi zsinat idején, de rangban talán még az újonnan alapított óbudai egyetemet is megelőzte.

Az ebből adódó nyilvánvaló összefüggést Marosi is furcsállotta: *„Tehát magyarként a kutatás által ez időre általában elenyészettnek tekintett pécsi egyetem jelenik meg [a sasok szárnyán], nem – mint a zsinati időszak egy fontos tanújától, az e tekintetben sokat idézett Ulrich Richental kortársától elvárható lenne – az óbudai. Talán éppen Winand volt a jól értesült, akár az óbudai stúdium hanyatlását illetően, akár azért, mert tudatában volt annak, hogy a pécsi egyetem folytatásáról lehetett szó?”*⁵² (Véleményünk szerint Pécs felbukkanása Steeg és Richental művében nem Óbuda folytatását vagy helyettesítését jelenti, hanem mindkét egyetem együttes szereplését a konstanzi zsinaton.)⁵³

Az, amit Marosi még csak a sejtés szintjén fogalmazhatott meg, a pécsi egyetem címerének felfedezésével Richental krónikájában immáron bizonyossággá vált, hiszen a pécsi egyetem részvételét Richental krónikájának prágai másolata is igazolja, amiről Marosinak 2004-ben még nem lehetett tudomása. Richentaltól tehát nemcsak „elvárható lenne”, hogy ismerje a pécsi egyetemet is, mert tudjuk, hogy valóban ismerte, a zsinaton látta a képviselőiket és krónikájában meg is örökítette őket (noha a hírük csak az 1464-es prágai kéziratban maradt fenn).

Richental krónikájá-nak címere (10. kép) és a *pécsi címerkő-tördék* (6. kép) között nincs lényegi eltérés. Richentalnál a felső mezőben ezüst alapon zöld ág látható, az alsóban pedig vörös alapon természetes színezetű (fehér fedelű) könyv van, a fedelén öt fekete szegeccsel. Csábító lenne azt gondolnunk, hogy ez utalás lehet Pécs latin *Quinque Ecclesiae* nevére (ami pedig a püspökség és a város négy szerzetesrendjének együttes megnevezése is lehet, külön is kiemelve a város szerzetesrendjeinek fontos kulturális szerepét), de Richental krónikájában a könyvek fedelét minden egyetem címerében ugyanilyen öt szegeccsel látták

⁵² MAROSI 2004. 221.

⁵³ Lásd a Sundens egyetemről szóló cikket.

el. A pécsi címerkövön felül oldalanként 3–3 liliomban végződő ág látható (és Richental krónikájának zöld ága is liliomokban végződik), középen hatágú csillaggal (amely Richentalnál hiányzik), alul pedig egy négyszög alakú címerkép van, ami nyilvánvalóan egy könyv töredéke.

Én magam az eredeti címerkövet még nem láttam, de jó minőségű felvételek alapján volt alkalmam részletesen tanulmányozni. Gerecze éles szemmel vette észre azt, amit én a címertöredék fényképeiről nem tudtam megállapítani, azt, hogy a címer egy vízszintes vágóvonallal két mezőre volt osztva, amit Richental krónikája is visszaigazolt. Nem látom a felvételeken a Gerecze által említett könyvkapcsot (hacsak a jobb felső sarok felé eső kis téglalapot nem vesszük annak), és nem látom az alulról benyúló könyvet tartó kezet sem. Richental krónikájában csukott könyv található, ami a címerkő-töredék tükrözése alapján fekvő vagy nyitott könyvnek tűnik (ha van rajta csat, akkor a könyv csukott), és Richentalnál sincs alulról benyúló kéz. Ha a kéz tekintetében mégis Gereczének van igaza, a pécsi címerkő Richental címeréhez képest egy későbbi címervariáns lehet. Ez azonban nem változtat semmit a pécsi egyetem címerének lényegét illetően, tehát azon, hogy az egyetem címere két mezőre osztott pajzs volt, a felsőben liliomos ággal, az alsóban könyvvel.

A Richental krónikájában az általam felfedezett egyszerű kis címer révén több mindenről is értesülünk. Most már biztosan tudjuk, hogy a konstanzi zsinaton a magyarországi egyetemek közül nemcsak az óbudai (vagy pontosabban a Sundens) egyetem tanárai vettek részt, hanem a pécsi egyetem képviselői (a domonkosok) is ott voltak. A pécsi egyetem nem szűnt meg az óbudai egyetem megalapításával, hanem még a konstanzi zsinat idején is virágzott és valószínűleg egészen Pécs török uralom alá kerüléséig (1543) működött. A címerkő-töredék (6. kép) valóban a pécsi egyetem címere és előkerülési helye az egyetemhez tartozó épület lehetett. Megismertük a címer színeit, ami a címerkő-töredék alapján nem állapítható meg. Most már tudjuk, hogy az egyetem címere eredetileg is, a konstanzi zsinat idején is, és ezáltal már az alapításakor is (nemcsak a címertöredék datálásának az idején, a XV. században) zöld (liliomos) ág volt, alatta könyvvel. Talán az óbudai (Sundens) egyetem címere is a nála régebbi pécsi egyetem címerének a mintájára nyerte el a kompozícióját (vágott pajzs, felül hármas halmon kettős kereszt, alul könyvet tartó kéz). (Bár ebben nem lehetünk biztosak, mert amennyiben Sundens Veszprémmel azonos, a pécsihez képest ez a régebbi címer.⁵⁴ Megtudjuk továbbá azt is, hogy az egyetemet valószínűleg a pécsi domonkosokra bízta.

---

⁵⁴ Lásd erre a Sundens egyetemmél foglalkozó cikket.

A lilimos ággal talán azt szándékoztak kifejezni, hogy az egyetem király által elültetett magja a lilimos ágból egykor majd sudár fává terebélyesedik, a könyv pedig az egyetemen megszerezhető tudás jelképe vagy a Biblia konkrét megjelenítése.

Talán nem mellékes körülmény az sem, hogy Richental krónikájának címerében nincs csillag, a címerkő-töredéken viszont van. Két eset lehetséges, Richental a csillagot nem vette észre és kihagyta a címerből vagy pedig az eredeti címerben nem volt csillag és az csak később, kiegészítésként került a címerbe, talán annak a püspöknek az idejében, amikor a címerkövet vésték. Ebből a szempontból pedig csak Ernuszt Zsigmond pécsi püspök (1473–1505) jöhet szóba. Az ő korának a címerkő-töredék pajzsának a stílusa is megfelel. Ez tehát azt is jelenti, hogy az egyetem még az ő idejében is fennállt. Az 1490-es években Ernuszt renováltatta a pécsi várat. Talán a (későgótikus) címerkő is ekkor készült, mivel Ernuszt Zsigmond ebből az alkalomból, 1498-as évszámmal, a saját (reneszánsz) címerkövet is elkészítette, melyet a pécsi vár egyik egykori tornyának kapuja fölött helyeztek el, majd a XIX. század végén ezt a püspöki kert falába építették be.⁵⁵ Talán helytálló lehet tehát Laky Mátyás (1844–1880 u.) és Lányi Károly (1812–1856) azon sejtése, hogy a pécsi egyetem aranykorát Janus Pannonius és Ernuszt Zsigmond idején élte.⁵⁶

A romos állapotba került székesegyház felújítását Ernuszt Zsigmond apja, Ernuszt János végrendeletében hagyta a fiára, aki a püspöki székhelyén is gondoskodni akart a liturgikus kódexek másolásáról. 1502-ben pápai engedélyt kapott arra, hogy Szegedi Gergely pálos szerzetes hat esztendőn át a püspöki palotájában élhessen, aki a székesegyház számára szerkönyvek másolását és díszítését fogja végezni. A székesegyház restaurálását a XVI. század elején fejezték be. A szentély csillag alakú hálóboltozatát Demetrius mesterrel készíttette el, mely az augsburgi Szent Afra és Ulrik apátsági templom boltozatával mutat közeli rokonságot. Elkészültek az egykori szentélyben lévő, gótikus kőfülkébe mélyített kanonoki stallumok szenteket megjelenítő hátlapjai is. A katedrális freskói egy Jakab nevű Benedek-rendi szerzetes alkotásai voltak. Ezen átalakítások azonban az Ernuszt-címerkő kivételével még a késő gótika jegyében születtek.⁵⁷ 1495 kora tavaszán II. Ulászló király Újlaki Lőrinc várainak visszafoglalása után Pécsre érkezett, ahol hosszabb ideig tartózkodott. Ekkor a pécsi várban különféle ünnepélyeket és lovagi tornákat tartottak, a török követ, Razimir bo-

⁵⁵ BONCZ 1891. 152–157.; CSERGHEŐ 1891. 24–26.

⁵⁶ ÁBEL 1881. 14.

⁵⁷ FEDELES 2009a. 13–14.

roszlói herceg(ló),⁵⁸ a havaselvei vajda követe stb. jelenlétében.⁵⁹ Pécs tehát még ekkor is az egyik leggazdagabb magyar püspökség volt, amelynek az egyetem fenntartása valószínűleg nem jelentett megoldhatatlan feladatot.

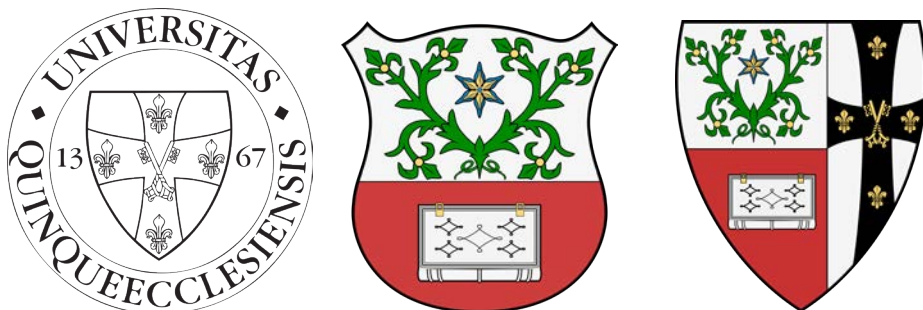
Most, hogy már ismerjük az egyetem hiteles címerét, talán itt lenne az ideje annak, hogy a Pécsi Tudományegyetem is kövesse az újabb fejleményeket és ennek megfelelően változtassa meg a saját címerét. A ma használt kereszt, szárain liliomokkal és a közepén kulcsokkal nem az egyetem címere, hanem Vilmos püspök hivatali jelképe (noha magyar egyházmegyei címerek a középkorból nem ismertek) vagy még valószínűbb módon a domonkosok jelképe. Liliomvégű fekete keresztet ugyanis a domonkosok használtak a saját címerükben. Ennél fogva a kereszt szárainak liliomai nemcsak a király, hanem egyúttal a domonkosok jelképei is lehetnek, akiknek Vilmos püspök az egyetemet talán a felügyelete alá helyezte (a kulcsok pedig bizonyára a pápa jelképei). Ezen megfontolások alapján most már ezen címer színeit is meg tudjuk határozni: ezüst alapon fekete kereszt (Richental krónikájában a domonkos szerzetes csuháján szintén fekete kereszt látható, 9–10. kép), a szárain arany liliomok, a közepén arany kulcsok.

A címerkő-töredék színei Richental krónikája alapján pontosan meghatározhatók: a hasított pajzs felső mezejében ezüst alapon zöld liliomvégű ág, közepén arany csillaggal; az alsó mezőben vörös alapon ezüst könyv arany csatokkal és fekete vasalásokkal. Egyedül a csillag színe lehet kérdéses. Ernuszt Zsigmond címere alapján a csillag színét aranyként határozhatjuk meg, de ezüst alapon ez durván antiheraldikus ábrázolásmód lenne, viszont ugyanez (2 arany csillag ezüst [vagy kék?] alapon) megtalálható Ernuszt Zsigmond püspöki címerének ábrázolásán a győri püspökvár (1981-ben restaurált) vártornyának homlokzatán. Csáktornya címerében (ahonnan az Ernuszt család az előnevét vette) szintén két arany csillag van, de (a heraldika szabályaival egyezően) kék alapon. Ezért az egyetem címerénél inkább késsel keretezett arany csillagot kellene használnunk (a közepére helyezett apró kék lepényessel), amivel az a benyomás keletkezik, hogy két (egy kék és egy arany) csillag van egymásra helyezve (ami-

⁵⁸ A magyarban nem teszünk eléggé pontos módon különbséget a háromféle hercegi rang között. Németül: Herzog (herceg), Fürst (fejedelem) és Prinz ('a hercegi és fejedelmi családok fiatalabb, nem uralkodó tagjai'); csehül: vévoda, kníže, princ. Így pl. hercegségnek mondjuk Monacot, holott az valójában fejedelemség (Fürstentum Monaco) és Luxemburgot is, amely 1815-től valóban egy nagyhercegség (Großherzogtum Luxemburg). Ezért a rangok pontosabb megkülönböztetése érdekében helyes lenne egy hármas nevezéktant használnunk: herceglő, fejedelem, herceg. Némileg részletesebben lásd SZEGEDI 2016. 70–71.

⁵⁹ BONCZ 1891. 155.

ként az a számítógépes szerkesztéskor valóban így is történt), s ezzel a heraldika szabályainak is maradéktalanul eleget teszünk.

13. kép – A Pécsi Tudományegyetem ma használt címere. 14. kép – A címerkő-töredék rekonstruált címerének számítógépes grafikája. 15. kép – A pécsi egyetem általam javasolt címere, bal felé eltoltan hasított pajzsral. (Az utolsó kettő Somogyi András számítógépes grafikája.)

Az egyetemnek véleményem szerint nem kellene megválnia a most használt címerétől sem, hiszen közvetett vagy közvetlen módon az is az egyetemhez és annak megalapítójához kötődik, de ezt ajánlatos volna közös pajzsra egyesíteni az egyetem valódi címerével, a címerkő-töredéken (és Richental krónikájában) látható címerrel. Ez úgy oldható meg, hogy a két címert hasított pajzsra helyezzük, de a hasítást (a heraldikai) bal oldal felé eltoljuk, hogy a könyv a háromszögű pajzs alsó részén jobban elférjen. A hasított pajzsnál a jobb oldali mezőbe kerülne az egyetem, a bal oldaliba Vilmos püspök (vagy a pécsi domonkosok) címere. Elképzelhető négyelt pajzs is. Ilyen esetben az 1. és 4. mezőben lenne az egyetem, a 2. és 3. mezőben Vilmos püspök címere.

Ezen hasított változatot a kérésemre és az útmutatásommal Somogyi András (Debrecen, 1974–), számítógépes grafikus kitűnő kivitelben el is készítette és ezt itt mi is megtekinthetjük. (Somogyi András egyébként már korábban is számtalan címert és demonstrációs ábrát készített számomra kiváló minőségben, az általam a Wikikönyvekben szerkesztett Heraldikai lexikonhoz és Címerhatározóhoz; az ő számítógépes heraldikai grafikáival egyébként a nyilvánosan használt címerek között is gyakran találkozhatunk – anélkül, hogy az alkotójukat ismernénk.)

IRODALOMJEGYZÉK

- ÁBEL Jenő (1881): *Egyetemeink a középkorban*. Budapest.
- ÁLDÁSY Antal (1903): *Alsáni Bálint 13??–1408*. Budapest.
- BÉKEFI Remig (1909): *A Pécsi Egyetem*. Budapest.
- BONCZ Ödön (1891): *Csáktornyai Ernuszt Zsigmond címere Péccsett*. In: *Archaeologiai Értesítő* 11.
- BUNYITAY Vince (1883): *A váradai püspökség története alapításától a jelenkorig*. Nagyvárad, I.
- CLEMMENSEN, Steen (2011): *Arms and people in Ulrich Richental's Chronik des Konzils zu Konstanz 1414–1418*. Farum.
- CSERGHEŐ Géza (1891): *Csáktornyai Ernuszt Zsigmond címere*. In: *Archaeologiai Értesítő* 11.
- DIÓS István főszerk., Viczián János szerk. (1993, 2006): *Magyar katolikus lexikon.*: Budapest, I–II., IX.
- ENGEL Pál (2003): *Középkori magyar genealógia*. In: *Arcanum DVD könyvtár IV.: családtörténet, heraldika, honismeret*. Budapest: Arcanum Adatbázis Kft.
- FEDÉLES Tamás (2009a): *Ernuszt Zsigmond pécsi püspök (1473–1505). Pályavázlat*. In: Fedeles Tamás – Török József – Pohánka Éva (szerk.): *A Missale secundum morem Alme Ecclesie Quinqueecclesiensis tanulmánykötete*. [Pécs]
- FEDÉLES Tamás (2009b): *Studium Generale Quinqueecclesiense*. In: Fedeles Tamás – Sarbak Gábor – Sümegi József (szerk.): *A Pécsi Egyházmegye története. I. A középkor századai (1009–1543)*. Pécs.
- FEDÉLES Tamás (2011): *A középkori pécsi egyetem*. In: Fedeles Tamás – Lengvári István – Pohánka Éva – Polyák Petra (szerk.): *A pécsi felsőoktatás évszázadai*. Pécs.
- FEDÉLES, Tamás (2015): *1367 Pécs/Fünkirchen. Die erste ungarische Universität*. In: Gábor Barabás – Gergely Kiss (szerk.): *Specimina Nova Pars Prima Sectio Mediaevalis VIII*. Pécs.
- FEDÉLES Tamás (2017): *Oktatási központ a Mecsek lábánál. Az első magyar egyetem történetének súlypontjai*. In: *Per Aspera ad Astra*. A Pécsi Tudományegyetem művelődés- és egyetemtörténeti közleményei. 4. 2017/1–2.
- FEJÉR György (1834): *Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis*. Tom. IX. Vol. IV. Buda.
- FEJÉR György (1835): *Historia Academiae Scientiarum*. Documenta. Buda.
- FONT Márta (2002): *A középkori pécsi egyetem*. In: *Jelenkor*. Irodalmi és művészeti folyóirat. 45. 2002/5.
- FONT Márta (2017): *A siker reménye és a kudarc okai. Egyetemalapítások a középkori Magyarországon*. In: *Per Aspera ad Astra* 4. 2017/1–2.
- G. SÁNDOR Mária (1994): *A pécsi középkori egyetem címerköve*. In: *Pannonia Regia*. Művészet a Dél-Dunántúlon 1000–1541. [Kiállítási katalógus] Budapest.
- G. SÁNDOR Mária (1999): *A pécsi püspökvár. Régészet és épületkutatás*. Budapest–München (ICOMOS Hefte des Deutschen Nationalkomitees 22.)
- G. SÁNDOR Mária (2002): *A pécsi középkori egyetem feltárásának és kutatásának újabb eredményei*. In: *Jelenkor*. 45. 2002/5.

- G. SÁNDOR Mária (2010): *Pécs – Fünfkirchen. Az első magyar egyetem (1367) ásatása és épületkutatása*. In: Pécsi Szemle 13. 2010: ősz
- G. SÁNDOR Mária (2015): *A püspökvár középkori története és az egyetem épülete*. In: Font Márta (szerk.): *A pécsi püspökvár feltárásának eredményei*. Pécs.
- G. SÁNDOR Mária – Metzinger Ferenc – Schönerné Pusztai Ilona (2015): *A püspökvár feltárásának és helyreállításának története*. In: Font Márta (szerk.): *A pécsi püspökvár feltárásának eredményei*. Pécs: Középkori Egyetem Alapítvány.
- G. SÁNDOR Mária (2017): *A pécsi püspökvár (a középkori egyetem), az Aranyos Mária-kápolna és Vilmos püspök síremléke régészeti feltárásának és kutatásának eredményei*. In: *Per Aspera ad Astra*. 4. 2017/1–2.
- GÁNÓCZY Antal (1776): *Episcopi Varadinenses fide diplomatum concinnati*. Viennae, I.
- GERECZE Péter (1904): *A pécsi régi egyetem helye és címere*. In: *Archaeologiai Értesítő* 24. 1904/3.
- GYÖRFFY György (1987): *Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza*. Budapest, I. (Baranyavármegye).
- HARASZTI Szabó Péter (2017): *Egy kódex és ami mögötte van – A középkori pécsi egyetem egy ismeretlen professzora?* In: *Per Aspera ad Astra*. 4. 2017/1–2.
- HOLL Imre (1984): *Heraldikai megjegyzések*. In: *Archaeologiai Értesítő* 111.
- KOLLER József (1784): *Historia eppiscopatus Quinqueecclesiarum*. Posonii, III.
- KERCSELICH Ádám Boldizsár [1780]: *Historiarum cathedralis ecclesiae Zagrabienensis partis primae tomus I. Praemissis praeliminaribus, continens seriem episcoporum ab anno 1091 ad annum 1603 & tam episcoporum, quam & alias notitias*. Zagrabiae, é. n.
- MAROSI Ernő (2004): *Zsigmond, a király, a császár*. In: Erdei Gyöngyi – Nagy Balázs (szerk.): *Változatok a történelemre: Tanulmányok Székely György tiszteletére*. ELTE Középkori és Kora Újkori Egyetemes Történeti Tanszék (Monumenta historica Budapestinensia; 14.) Budapest.
- PETROVICS Iván (2009): *A pécsi egyetem kancellárjai. Koppenbachi Vilmos és Alsáni Bálint püspökök pályafutása*. In: Fedeles Tamás – Kovács Zoltán – Sümegi József (szerk.): *Egyházi arcélek a pécsi egyházmegyéből. Egyháztörténeti tanulmányok a pécsi egyházmegye történetéből V*. Pécs.
- SCHMELCZER-POHÁNKA Éva (2017): *Egy legenda nyomában. A pécsi egyetemi hallgatók ereklyéje a mohácsi csatából*. In: *Per Aspera ad Astra*. 4. 2017/1–2.
- SOLYMOSI László (1989): *Könyvhasználat a középkor végén. Könyvkiadás és a veszprémi székesegyházi könyvtárban*. In: Szelestei N. László (szerk.): *Tanulmányok a középkori magyarországi könyvkultúráról*. Budapest.
- SOLYMOSI László (1994): *Veszprémi iskola*. In: Kristó Gyula (főszerk.), Engel Pál – Makk Ferenc (szerk.): *Korai Magyar Történeti Lexikon*. 9–14. század. Budapest.
- SUDÁR Balázs (szerk.) (2012): *Pécs 1663-ban. Evlia cselebi és az első részletes városleírás*. Pécs, Pécs Története Alapítvány. (Források Pécs történetéből 4.)
- SZEGEDI László: *Volt-e magyar címerkirályi rangkorona?* *Turul* 89. 2016/2.
- SZÉKELY György (1968): *A pécsi és obudai egyetem alapítása a közép-európai egyetemlétesítések összefüggéseiben*. In: *A Janus Pannonius Múzeum Évkönyve*. 1967. Pécs.

- SÜTTŐ Szilárd – Engel Pál (1995): *Beiträge zur Herkunft und Tätigkeit der Familie von Alben in Ungarn*. In: *Südost-Forschungen* 54.
- SZÖGI László (szerk.) (1995): *Régi magyar egyetemek emlékezete. Memoria Universitatum et Scholarum Maiorum Regni Hungariae 1367–1777*. Válogatott dokumentumok a magyarországi felsőoktatás történetéhez. Budapest.
- TÖRÖK János (1859): *Magyarország primása*. Pest, II.
- VÉGH Gyula (1935): *Jegyzetek a magyarországi püspökök címereihez*. (Első közlemény.) In: *Turul* 52. 1935/1–2.
- WACKER, Gisela (2002): *Ulrich Richentals Chronik des Konstanzer Konzils und ihre Funktionalisierung im 15. und 16. Jahrhundert. Aspekte zur Rekonstruktion der Urschrift und zu den Wirkungsabsichten der überlieferten Handschriften und Drücke*. Tübingen
- WERTNER Mór (1910): *Alben*. In: *Turul* 27. 1910/4.
- ZIMMERMANN, Harald (2001): *Wilhelm von Koppenbach, der Gründer der Universität Fünfkirchen*. In: Font Márta – Szögi László (szerk.): *Die ungarische Universitätsbildung und Europa*. Pécs.
- ZSOLDOS Attila (2011): *Magyarország világi archontológiája, 1000–1301*. Budapest.

Az Academia Sundensis (Veszprém) címere

Magyarország első egyeteme talán Veszprémben jött létre. A veszprémi székesegyházi iskola (*studium*) létezéséről már csak akkor szerzünk tudomást, amikor végzetes pusztítás érte. Csák Péter (1240 k. –1283/84) nádor (1275–1276, 1277–1278) (Csák Máté apja) 1276 tavaszán megtámadta Veszprémet és a káptalani iskolát is elpusztította, amiatt, hogy 1275 körül a veszprémi káptalan Kőszegi Pétert (†1289) választotta püspökké (1275–1289), valószínűleg ezen év májusában,¹ aki a főúri riválisa volt. (1274-ben a Kőszegi párt elfogta IV. László királyt és anyját, Kun Erzsébetet. Kiszabadításuk során, a Fehérvár melletti Fövenynél, 1274. szeptemberének végén, Csák Péter az arcán nagy vágást kapott, de megölte Kőszegi Nagy Henriket, az ellenpárt vezérét.) Hadai tetemes kárt okoztak a székesegyháznak, az iskolának és gazdag könyvtárának. Elpusztul többek között Pál prépost, jogtudós apai örökségének ezer márká értékű könyve, a káptalani jogtudósoktól elraboltak 15 könyvet, melyek értékét tízezer márkára becsülték, valamint háromezer márká értékű templomi könyvet is elvittek.² A barbár pusztítás hatalmas felháborodást keltett az udvarban is. Kun László 1276. augusztus 3-án kelt oklevelében olvashatjuk, hogy a támadók a prépostokat, főespereseket, kanonokokat és a papokat meztelenre vetkőztették, majd lóhoz kötve körbehurcolták.³

A veszteség mértékét a király 1276. november 18-án kiadott oklevele is érzékelteti, mely szerint Veszprémben már Szent István óta oktatták a hét szabad művészetet (*septem artes liberales*), Párizshoz hasonló magas szinten, valamint jogtudományt is tanítottak: „*Tudja meg mindenki, hogy Veszprém városában azon időtől fogva, melyben Magyarországon a katolikus vallás meggyökerezni kezdett, Isten kegyelméből, a szabad mesterségeket, melyek által leginkább az isteni parancsok világosabban megmagyarázhatnak, miként Párisban, Franciaországban, a tanítók tudományának kitünősége és a tanulók tömeges látogatása által, egész Magyarország egyházai között a virágzó hirnév eddig egyre növekvő fénnel ragyogta be, és a jogtudomány az ország jogainak megőrzése céljából ugyanott első rangra emelkedett.*”⁴

¹ ZSOLDOS 2011. 101.

² PÓR 1888. 29. jegyzet; FEJÉR 1832. 46–49., Tom. V. Vol. II. 347. (alább: CD); SZŰCS 2002. 399.

³ FEJÉR CD. VII/II. 1832. 46–49.

⁴ BÉKEFI 1896. 323–325. („*Noticie pateat uniuersorum, quod in Wesprimiensi ciuitate a tempore, quo in Hungaria (fides inceptit) catholica, Dei dono, liberalium arcium studia, per que mandata maxime diuina manifestius declarantur, prout Parisius in Francia, doctrine docencium preeminencia et copiosa discencium fr(equencia pre tociu)s regni Hungarie ecclesiis fama florida*”)

A végzetes pusztítás arra készítette IV. László királyt, hogy a veszteségeért a szabad mesterségek iskoláját különféle adományokkal, kiváltságokkal kárpótolja. Ezért ugyanezen oklevelében a (sió)foki vám egy részét adta a veszprémi székesegyháznak: „Pusztulásán és rombadőlten könyörületes részvétellel segíteni óhajtván és helyreállítását munkálni egész lélekkel igyekezővén, hogy ott a főiskola, amely eddig virágzott (ut ibidem studium, quod hactenus floruerat), helyreállíttassék s a jogtudomány művelése és az istentisztelet, amelyek felfüggesztettek, visszaállíttassanak, a foki vámnak azt a részét, amely eddig a somogyi ispánnak járt, kegyünk teljességéből ugyanazon veszprémi egyháznak örök és sérthetetlen joggal adjuk pusztulásának és rombadőltenek helyrehozására.”⁵ 1277. szeptember 1-je után ugyanezen célból a Maroson Szalánkeménbe szállított só jövedelmét adta a veszprémi káptalannak.⁶

Az 1276. november 18-i oklevél a káptalani iskolát a *studium (liberalium arcium studia; ibidem studium, quod hactenus floruerat)* névvel illeti. A XIII. században pedig még így nevezték szinte az összes európai egyetemet, az oklevelben szereplő párizsitis is. Ezért, meg amiatt is, hogy a veszprémi káptalani iskolában jogot és a hét szabad művészetet is tanították, egyes kutatók a veszprémi iskolát egyetemnek tekintik, míg mások ezt vitatják.

Egyetemnek tartja Toldy Ferenc (1805–1875) (Szent István korából származtatja),⁷ Vass József (1813–1873) (III. Béla óta),⁸ Ábel Jenő (1858–1889) (III. Béla óta),⁹ Kerékgyártó Árpád (1818–1902),¹⁰ Szabó Károly (1824–1890) (az iskola Szt. István idején jött létre, de egyetemmé csak később fejlődött),¹¹ Beöthy Zsolt (1848–1922) (valószínűleg III. Béla alapította),¹² Baróti Lajos (1856–1933) (az Árpád kortól),¹³ Gutheil Jenő (1887–1963) (III. Béla óta),¹⁴ Horváth Pál (III. Béla idejéből való).¹⁵

---

crebrescente celebritate hactenus corruscavit et cultus iusticie ad regni iura conservanda inibi obtinuit principatum.”)

⁵ GUTHEIL 1961. 462.; BÉKEFI 1896. 331.

⁶ FEJÉR CD. IX/VII. 692–696.

⁷ TOLDY 1862. 69.

⁸ VASS 1862. 49–51.

⁹ ÁBEL 1881. 3–4.

¹⁰ KERÉKGYÁRTÓ 1880. 484–485.

¹¹ SZABÓ 1886. 36.

¹² BEÖTHY 1883. I. 19.

¹³ SZALAY–BARÓTI 1896. 392.

¹⁴ GUTHEIL 1961. 459–468.; GUTHEIL 1977. 126., 231.

¹⁵ HORVÁTH 2006a. 1–2. 37–44. (Előadás: 2006. 3. 7., az MTA Egyetemtörténeti Bizottsága és a Magyar Jogász Egylet Jogtörténeti Szakosztálya által szervezett tudományos ülésen.); ugyanez más címmel: HORVÁTH 2006b. 498–505.

A káptalani iskola egyetemi rangját elutasítja Békefi Remig (1858–1924),¹⁶ és a modern kutatók többsége is, mint Miklósy Zoltán (1883–1962) (főiskola, melyben egyházjogot is tanítottak),¹⁷ Gerics József (1931–2007) (a király jogi szolgálatára készülő klerikusok a káptalani iskolában kaptak képzést),¹⁸ Csizmadia Andor (1910–1985),¹⁹ Bónis György (1914–1985) (a káptalani iskolában kiemelkedő jogoktatás folyt),²⁰ Erdő Péter (1952–),²¹ Mészáros István (1927–),²² Solymosi László (1944–).²³ Köztes véleményt képvisel Tölgyesi József (1940–), aki szerint a veszprémi *studium generale* „meghaladta a *studium-jelleget, de jogilag semmiképpen nem [volt] egyetem*”.²⁴

Mire alapozzák az elutasító vélemények képviselői a nézetüket? Először is lássuk azon tényeket, amelyeket valahogyan ki kell kerülniük vagy meg kell cáfolniuk! Kun László király (1262–1290) oklevelei azt mondják, hogy: 1. Veszprém-ben a katolikus vallás meggyökerezése óta (1009) folyt iskolai oktatás; 2. Veszprém-ben (1276 előtt) Párizshoz hasonló, magas színvonalú főiskola (*studium*, egyetem) működött; 3. az iskolában oktatták a hét szabad művészetet és a jogtudományt; 4. az egyetemet nagyszámú diák és kitűnő oktatók látogatták; 5. a támadók a káptalani jogtudósok könyveit is elrabolták.

Mi a válasza ezen tényekre a cáfolat megfogalmazóinak? Magyarországon 1276-ban nem létezhetett régtől fogva fennálló egyetem, mert: 1. ekkoriban a mi térségünkben, az Alpoktól északra sehol sem volt még egyetem (akkor pedig – *horribile dictu* – miért éppen Magyarországon lett volna); 2. Veszprém-ben nem is egyetem létezett, hanem csak káptalani iskola; 3. a veszprémi oktatás színvonal-a nem is volt olyan magas szintű, legfeljebb a jogi képzés volt kiemelkedő; 4. végül pedig nincs semmilyen adatunk a veszprémi egyetem 1276. előtti, sem utáni működésére, nem rendelkezünk az egyetem alapító okiratával sem.

Lényegében tehát azt mondják, hogy a király valótlant állított az általa kiadott oklevélben, hogy nem tudta, mit beszél, hiszen mi, 600-750 év távlatából, jobban tudjuk, hogy mi volt a helyzet Veszprém-ben, mint a király a saját korában. Amennyiben számításba vesszük Occam borotváját (egy adott kérdésre a lehetséges válaszok közül mindig az egyszerűbbet kell alkalmazni, mert az

¹⁶ BÉKEFI 1896. 330.; BÉKEFI 1910. 160–173.

¹⁷ MIKLÓSY 1940–41. 175.

¹⁸ GERICS 1957. 121.

¹⁹ CSIZMADIA 1968.

²⁰ BÓNIS 1971. 24–26.

²¹ ERDŐ 1995. 119.

²² MÉSZÁROS 2000. 45.

²³ SOLYMOSI 1989. 78.; SOLYMOSI 1994. 727.; SOLYMOSI 2010. 144.

²⁴ TÖLGYESI 1996. 107.

szokott a helyes és logikus válasz lenni), ezen nézet meglehetősen erőltetettnek tűnik. Esetünkben pedig a legegyszerűbb válasz az, hogy elfogadjuk Kun László (pozitív) állításait és azt vizsgáljuk, hogy azok miért helyesek, s nem azt, hogy (egytól-egyig) miért nem helyesek (tehát nem a rendelkezésre álló pozitív állítást igyekszünk negatív érvekkel megcáfolni, mert ilyen esetben a cáfolat ereje is gyengébb érvényű, mint a pozitív állítás hitele – különösképpen akkor, ha a vizsgálati módszerünk vezérfonala a pozitívizmus).

Forráskritikára persze mindig szükség van, de nem a tényekkel szembemennőn. Az, hogy ez a pedáns ténytisztelet esetünkben kiemelten *csakis* az 1276-os oklevéllel és a veszprémi iskola ([minden áron] cáfolandó) egyetemi státuszával szemben nyilvánul meg, igazolja az is, hogy (miként alább látni fogjuk) egy másik egyetem, az óbudai létevel kapcsolatban történészeink már nem ilyen válogatósak a forrásokat illetően, itt már nem követelik minden áron az (első) óbudai egyetem alapító oklevelét, mivel ilyen nem is létezik. Megelégszenek egy közvetett forrással, egy 1395-ből származó pápai (azaz külföldi) kinevezési oklevéllel is ahhoz, hogy az óbudai iskola státuszát egyetemenként fogadják el (sőt úgy vélik, hogy éppen ebben az évben alapították). Az 1276-os (belföldi) királyi oklevél állításaival szemben viszont jóval szigorúbbak. Azt állítják, hogy Kun László király nem jól tudja, hogy mi volt a helyzet a saját országában, vagy nem úgy gondolta, amit mond stb. A tények helyett tehát a kifogásokat és az ellenérveket keresik.

Lássuk tehát, melyek a veszprémi egyetem létezésének lehetséges forrásai! Az egyháziak képzésére már a XII. században is nagy súlyt fektettek, hiszen a pogányság képviselői még az előző században is országos méretű felkeléseket voltak képesek kirobbantani. Az 1114-es (helyesen az 1111- vagy 1112-es II.) esztergomi zsinat határozatai szerint a főesperesek kötelesek voltak az egyházi törvények kivonatának megszerzésére; a tanítás nyelve a latin, a szerzeteseknek és alsóbb egyháziaknak még társalgás közben sem szabad más nyelven beszélniük.²⁵

Beöthy Zsolt, Ábel Jenő, Szabó Károly, Lányi Károly (1812–1856), Balics Lajos (1856–1932) és Gutheil Jenő szerint a püspökséggel egy idős veszprémi székesegyházi iskolát III. Béla (1172–1196) idején fejlesztették Párizs mintájára egyetemi rangú jogi főiskolává. Erre utal Gutheil szerint az is, hogy az egész országban a veszprémi káptalan az első, amelytől 1181-ből oklevelünk van.²⁶

III. Béla idején működhetett a (párizsi) egyetemi végzettségű Anonymus, „Béla király jegyzője” is. Béla herceg 1172-ben érkezett Bizáncból Magyaror-

²⁵ CZECH 1835. 211., 214.

²⁶ GUTHEIL 1961. 466.

szágra, hogy átvegye a trónt. A koronázásra csak tíz hónap múlva, 1173. január 13-án került sor, mert Lukács esztergomi érsek a Bizáncban nevelkedett, ortodox vallású herceget nem volt hajlandó megkoronázni. Végül III. Sándor pápa engedélyével András kalocsai érsek koronázta meg. Béla azzal is igyekezett bizonyítani elkötelezettségét a katolikus egyház mellett, hogy támogatta a nyugati, elsősorban az új francia szerzetesrendek, a ciszterciek és a premontreiek megtelepedését Magyarországon. A bizánci udvarban a császári trón örököséként a legjobb neveltetésben részesült. Bevezette az ügyintézés írásba foglalását (1181), létrejöttek az első hiteles helyek és kancelláriájának új értelmiségét Párizs egyetemén képezte. 1186-ban másodszor is megnősült, a felesége Henrik, angol trónörökös özvegye, Capet Margit volt, aki Henrik halála után (1183) visszatért Párizsba. Itt kereste fel 1185-ben Jób, esztergomi érsek III. Béla házassági ajánlatával. (A követség tagjai, Jób érsek, Adorján budai prépost és kancellár, valamint az ismeretlen jogállású Mihály, Párizsban folytatták egyetemi tanulmányaikat.) A királyné 1186. augusztus 25-én érkezett nagy kísérettel Esztergomba. Amennyiben tehát a veszprémi egyetemet III. Béla idején alapították és benne „párizshoz hasonló” színvonalon folyt az oktatás, az egyetem megalapítását leginkább ehhez az eseményhez köthetjük, melyre párizsi mintára és közreműködéssel 1187 táján kerülhetett sor. (Párizsban 1150 körül jött létre az egyetem). Veszprémet pedig azért választhatták, mert az alapítást a (30 éves) királyné szorgalmazhatta és ő annak székhelyét a királynék városába tette.²⁷ Margit királyné

²⁷ A királyné kultúra iránti fogékonyságát és tevékeny szerepvállalását a régészeti és művészettörténeti kutatások tárták fel az esztergomi palota és palotakápolna vonatkozásában. Szerepe kimutatható a XII. század végén, a francia anyaházú szerzetesrendek magyarországi építészetiében. A vele érkezett francia mesterek kora gótikus építészeti megoldásai és faragványai mély nyomot hagytak a zsámbéki, óbudai, pilisi, somogyvári, jánoshidai, bényi, vértesszentkereszti templomépítészeti. A király Margit kedvéért még az épülő királyi palota padlófűtését is átalakította. Lukács esztergomi érsek mellett hozzá kapcsolhatók Becket Szent Tamás magyarországi tiszteletének kezdetei is. Valószínűleg az ő kíséretében érkezett Magyarországra a francia trubadúr, Gaucelm Faidit (1156 k.–1209 k.). Családja magas kulturális színvonalát jelzi, hogy Margit féltestvére, Champagnei Mária (1174–1204) ismertette meg Chrétien de Troyest Lancelot történetével. Eckhardt feltételezése szerint pedig a költő III. Béla második feleségével is levelezésben állhatott. Mária anyja, Akvitániai Eleonóra, VII. Lajos francia király, majd Plantagenet II. Henrik angol király felesége honosította meg északon a délfraancia eredetű udvari költészetet. Mária udvari káplánja, Andreas Capellanus (1150 k.–1220 k.) *Tractatus de Amore* című művében foglalta össze az udvari szerelem elveit. Ebben, III. Béla neve említése nélkül, elmélkedik Capet Margit házasságán (ECKHARDT 1961. 130., 129.). A III. Bélára vonatkozó részlet: „*Et econtra rex est in Ungaria intensa plurimum habens crura simulque rotunda, prolixosque et aequales pedes et omnibus fere decoribus destitutos. Quia tamen nimia morum invenitur probitate fulgere, regalis coronae meruit accipere gloriam et per universum paene mundum resonant eius praeconia laudis.*” („Ellenkezőleg,

idejében Franciaországból grammatikai, teológiai és kánonjogi könyveket is kölcsönöztek Magyarországra, valószínűleg azért, hogy azokat lemásolva oktatási célra használhassák. Az 1180–1210 közötti évekre datálhatók azon francia korai gót írással készült, premontrei eredetű kánonjogi könyvek, melyeket a lapszéli glosszák tanúsága szerint iskolai oktatásra használtak. Korábban a laoni Szent Márton apátság dómiskolájában számos külföldi növendék hallgatta Laoni Anzelm (1050 k.–1117) iskolamester előadásait. Anzelm sírfelirata szerint ezen országok között szerepelt „Pannonia tota” is. A tanítványai közé tartozott Zacharias Chrysopolitanus († 1155 k.) premontrei szerzetes, akinek teológia könyveit Magyarországon is használták, akárcsak Petrus de Haerenthal (1322–1390) munkáját. Ezen szerzők könyveit általában gyakorlati: pedagógiai és lelkipásztori célzattal forgatták. (Lásd mindezeket a fenti jegyzetben.)

Szent László király 1192. évi szentté avatására Gergely pápai követ kíséretében Magyarországra érkezett a káplánja, Bernát, akit III. Béla a fia, Imre herceg tanításával is megbízott. Bernát: *„A tudományokban és az ékesszólásban igen járatos, daliás termetű férfiú gyakran járt követségben Magyarországon, ezáltal ismertté vált Béla király előtt. Elnyerte az uralkodó, valamint sok magyar előkelő és főpap kegyét, így a király a fiát, Henriket rábízta, hogy nevelje és tanítsa.”* Perugia városából származott, hosszú időn keresztül Bologna egyetemén tanult egyházjogot, korának kiemelkedő műveltségű egyházi személyisége volt. Perugiai Bernát hamar (spalatói) érsekségre emelkedett (1198–1217) és 1196 után Imre király egyik fő támaszának számított.²⁸ Ha már ekkor is létezett egyetem Veszprémben, annak talán ő is egyik tanára lehetett. Perugiai Bernát 1190-ből való kódexét, mely valószínűleg az esztergomi könyvtárhelyben készült,²⁹ az esztergomi Főszékesegyházi Könyvtár őrzi.

---

van egy király Magyarországon, akinek nagyon vastag lábszára és nagy lábfeje van, és szinte teljesen meg van fosztva a szépségtől. Mégis, erényei oly sugárzóak, hogy méltó a királyi korona dicsőségének elnyerésére, és majd’ az egész világ visszhangozza dicséretét.” – Számomra tehát III. Bélát a széles körben ismert lelki erényei alkalmassá teszik arra, hogy egyetemet alapítson. Sz. L.) A burgundiai Pontigny ciszterci apátság XII. századi könyvjegyzéke szerint a monostor számos könyvet (köztük Auxerre-i Remigius [841 k.–908 e.] és Chartresi Ivo [1140 k.–1115] műveit) adott kölcsön Magyarországra. Ezen könyvek egyes vélemények szerint 1197-ben kerültek ide, amikor Champagnei Mária két szolgát adományozott Joscelinnek, Charmoye ciszterci apátjának, akik előtte Magyarországon meglátogatták Margit királynét. (BÁCSATYAI 2015. 273.) A családja művészetpártolását III. Béla fia, Imre is folytatta. Udvarában megfordult az egyik leghíresebb trubadúr, Peire Vidal (1175 k.–1205 k.) is. Az 1180–1210 közötti francia korai gót írással készült kánonjogi könyvekre, Laoni Anzelmre és Haerenthalra lásd: KOVÁCS 1990. 69. skk., 74.

²⁸ SZABADOS 1999. 93.

²⁹ CSAPODI 1998. 41–44.

Horváth Pál szerint a veszprémi studium már XII–XIII. század fordulóján olyan hírben állt, ahol a hét szabad művészetet oktatták³⁰ (bár ezen véleményét az itt idézett cikkében nem támasztja alá forráshivatkozással). Ábel Jenő szerint a káptalani iskolát III. Béla (1173–1196) emelhetette egyetemi rangra (ekkortól fogva volt Veszprém a hazai jogi oktatás központja), tanárai a II. István (1116–1131) által 1131 körül betelepített premontreiek és a II. Géza (1141–1162) által 1142-ben betelepített ciszterciek lehettek. A megszűnését 1279-re vagy 1289-re teszi.³¹

A veszprémi egyetemre vonatkozó adat lehet az is, hogy IV. Ince pápa (1243–1254) egyik 1246-ban kelt oklevele francia, magyar és olasz egyetemeket említi.³² Ugyancsak IV. Ince 1254-ben a francia, angol, skót, spanyol, magyar és walesi főpapokhoz írt levelében megtiltja a római jog tanítását, hogy ne csak az ebben járatosak juthassanak egyházi javadalomhoz.³³ Ekkoriban tehát Magyarországon is tanították a római jogot, vagyis léteznie kellett egyetemnek. Békefi viszont ezen forrás érvényét azzal a megállapítással korlátozza,³⁴ hogy a pápa nem a régebbtől fogva folytatott római jog oktatását tiltotta meg Magyarországon, hanem azt, hogy attól (1254-től) fogva sem tanítsák. Ezen érvelés azonban így eléggé nyakatekertnek tűnik és más kutatók is erősen kritizálták.

Tudjuk, hogy Veszprémben egyetemet járt kanonokok is éltek. Miklós fia Pál prépost (1273–1286) a bolognai egyetemen római jogból doktori fokozatot szerzett. Feltételezhető, hogy Lodomér, veszprémi éneklő kanonok (1257–1260), későbbi váradi püspök (1266 u. –1268–1279), majd esztergomi érsek (1279–1297), aki irodalmi stílusú és értékű leveleivel is kitűnt, a veszprémi káptalani iskolába járt, majd (1260–1264) a bolognai egyetemen tanult.³⁵ A pusztításról kanonoktársaival a királynak hírt vivő Széchy Pál prépostnak az 1276. évi támadás után készült feljegyzése szerint, a veszprémi tanodában 15 'utriusque iuris' doktor működött, akik a doktori tudományos fokozatukat Bologna, Párizs, Pádua és Vicenza egyetemlein szerezték.

Az 1279-es budai zsinat határozatainak 66. kapitulumuma szerint a szerzetesek az előjáróik beleegyezése nélkül nem járhattak a kolostoron kívüli iskolákba, amennyiben pedig ezen korlátozás alól mentesültek, *grammatikán, teológián és logikán* kívül mást nem tanulhattak, ellenkező esetben tilalommal büntetendők. A zsinati határozat 38. kapitulumuma szerint a hivatalviselő, de a tudományokban

³⁰ HORVÁTH 2006a. 42.

³¹ ÁBEL 1881. 4., 9.

³² ÁBEL 1881. 5.; BÉKEFI 1896. 336–337.

³³ FEJÉR CD. IV/II. 254–256.; BÉKEFI 1896. 334–336.; GUTHEIL 1961. 465.; KROBÓT 1830. 6.

³⁴ BÉKEFI 1896. 336.

³⁵ SZALAY 1996. 293–304. (A veszprémi káptalani iskolát főiskolai jellegű iskolának tartja, de nem egyetemnek.)

nem eléggé jártas egyháziak (akik csak az arfesekben, az alaptudományokban képzettek) kötelesek újabb tanulmányokat folytatni, de a hivatalaikat és jövedelmeiket eközben a helyetteseiknek járó jutalom kivételével megtarthatják. Azon egyházi tisztségeket viselőik, akik igazolják jártasságukat a szabad művészetek és más tudományok ismeretében, az egyházjogot három évig kötelesek tanulni. [Egyesek ezt úgy magyarázzák, hogy három évig kötelesek *külföldön* tanulni.]³⁶ A 42. kapitulum értelmében a papok kötetesek a keresztelés, utolsó kenet és egyéb szertartások alkalmával elmondandó kézikönyvek beszerzésére.³⁷

A budai zsinat határozatainak jelentőségét Krobót János (1770–1833) is felismerte és ebben a veszprémi egyetem létének egyik bizonyítékát látta.³⁸ Wenzel Gusztáv (1812–1891) és Fejérpataky László (1857–1923) szerint a veszprémi egyetem élén a XIII. század végén Pál mester, jogtudós, veszprémi nagyprépost állt, akinek Kun László király 1286. novemberében Németi és Tóthi helységeket adta birtokul.³⁹ Az 1309-es budai zsinat határozata értelmében minden érseki iskolában legalább egy, a kánonjogban jártas egyénnek kellett lennie, és minden püspöki iskolában legalább egy, a hét szabad művészetekben jártas mesternek, aki a klerikusokat és egyéb tanulókat oktatja.⁴⁰ Horváth Pál úgy vélte, hogy a XIV. század első felére datált oklevelek alapján a veszprémi főtanodát újjászervezték és egyházi iskolaként élt tovább.⁴¹ Az újjászervezett székesegyházi iskola nyomait okleveleinkben 1318-tól találjuk meg.⁴² Gutheil szerint Dörögdi Miklós, aki veszprémi kánonokból nyitrai főesperes, majd egri püspök (1330–1361) lett, a bolognai jogi egyetemen folytatott tanulmányai után, az 1300-as évek elején a veszprémi egyetem rektora volt.⁴³

A veszprémi káptalan mellett folyó jogtudományi oktatásba a kései középkorban Nágocsi Gáspár (Nágocs, 1450 k.–Veszprém, 1512/13.), veszprémi kánonok, majd 1492-től vikárius (általános püspöki helynök) kéziratot kódexre (1501–1503) alapján nyerhetünk betekintést. Ez Erdő Péter szerint Panormitanus,

³⁶ SZALAY 1996. 293–304.

³⁷ CZECH 1835. 205–206., 226., 219.

³⁸ KROBÓT 1830. 6. („*Ad hanc Innocentii IV. Constitutionem respexisse videtur Synodus Budensis a. 1279. sub Rege Ladislao IV. celebrata, dum Capitulo. 66. inter alia sanxit: ut excommunicentur, monitione praemissa, Monachi et Religiosi, qui relictis Claustribus suis, absque Praelatorum suorum licentia, ad scholas ire, vel aliud quam Grammaticam, Theologiam aut Logicam in Scholis audire praesumunt. Annus celebratae huius Synodi fuit post decretam Studii Generalis Wesprimiensis restaurationem tertius.*”)

³⁹ ÁBEL 1881. 7–8.

⁴⁰ Uo. 9–10.

⁴¹ HORVÁTH 2006a. 43.

⁴² GUTHEIL 1961. 466.

⁴³ Uo. 464.

azaz Nicolaus de Tudeschis (1386–1445) *Sumacio* című művének a másolata, IX. Gergely pápa (1227–1241) dekretális gyűjteményének rövid tartalmi összefoglalása: „...Panormitanusnak a IX. Gergely-féle gyűjteményhez írt magyarázata a *lectura műfajába* tartozik. Ez pedig szorosan kötődik az egyetemi oktatáshoz. (...) a Nágocsi-féle kivonat Panormitanus kommentárjának olyan példánya alapján készült, mely az Antonius de Butriótól [1338 k.–1408] vett betoldást tartalmazta... (...) Panormitanus teljes *lecturája megvolt a veszprémi székesegyházi könyvtárban Nágocsi működése idején, sőt Gáspár kanonok a Solymosi László által leírt középkor végi leltártöredék tanúsága szerint e könyvtárnak maga is olvasója, kölcsönzője volt. (...) Esztergomban a vikáriusi bíróság már említett legrégebb protokollkönyvében, annak is a város 1543-as elhagyása előtt írt részében van egy olyan tartalmi egység, mely nem a szorosan vett protocollumot közli, hanem a bírósági munkatársak által leírt formulákat és megjegyzéseket foglal magában. (...) kiemelkednek a Panormitanus *lecturájára tett utalások* (...) Bár maga a vikárius [Nágocsi] írta le a kódexet, mégsem világos e mű közvetlen gyakorlati haszna a bírászkodás számára. (...) Ez a fajta összefoglaló ezért inkább didaktikai, esetleg önképzési célra látszik alkalmasnak. (...) Annyi azért ennek a műnek az alapján is érzékelhető, hogy a kor legmagasabb szintű egyházi jogi tudományosságát ismerő, a nyugati egyetemi oktatásról tiszta képpel rendelkező szakemberek tevékenykedtek a veszprémi egyházi igazgatásban és bírászkodásban. A könyvtári leltárral mindezt egybevetve mégis, Veszprémre nézve is megalapozottnak látszik az a benyomás, hogy ez a szakmai élet a lényegre szorítkozott, de azt avatott módon, helyesen választotta ki. Igen valószínűnek tűnik, hogy Nágocsi Gáspár kézírata a dekretális jog oktatásának, az arra vonatkozó ismeretek valamilyen továbbadásának, terjesztésének egy az egyeteminél lényegesen szűkösebb, [? – Sz. L.] helyi formáját szolgálta. Tekintettel arra, hogy Nágocsi Gáspár legalább 1478-tól egészen mintegy 1508-ig mesterkanonokként működött, tehát e kódex másolása idején is ezt a tisztséget töltötte be, joggal feltételezhető, hogy ez a kötet a veszprémi káptalani iskolában a kánonjog oktatásának tanári segédkönyve, vezérfonala volt, melyet a tanár saját használatára készített.”⁴⁴*

Mindezek alapján az a kép rajzolódik ki előttünk, hogy a veszprémi iskola, amennyiben a középkor végén (esetleg) még nem volt egyetem, nagy eséllyel hamarosan azzá (*studium generale*, később *universitas*) válhatott volna, ha 1276-ban nem éri a barbár pusztítás. Amennyiben egyes kutatók nem is fogadják el, hogy Veszprémben egyetem működött a középkor végén, azt mindenképpen el kell ismerniük, hogy a jogi oktatás a legmagasabb szinten folyt a káptalani iskolában, egészen a város 1543-as elhagyásáig.

A veszprémi jogi iskola azonban talán több is lehetett, mint pusztán káptalani tanoda. Lehetséges, hogy valóban egyetemről (vagy főiskoláról) kell be-

⁴⁴ ERDŐ 1995. 126., 128., 129–130.

szélnünk, amihez Ulrich Richental (1356/60–1437) krónikája, valamint Conrad Grünenberg (1442–1494) és Martin Schrot (†1581 u.) címerkönyve nyújt számunkra támpontot. Richental tudósításából azt már régtől fogva tudjuk, hogy a konstanzi zsinaton az esztergomi érsek (Kanizsai János, 1387–1418) vezetésével részt vettek az óbudai egyetem tanárai. Miután Richental krónikájának prágai kéziratában⁴⁵ sikerült felfedeznem a pécsi egyetem címerét, már azt is tudjuk, hogy a zsinaton az óbudai mellett a pécsi egyetem tanárai is jelen voltak. Amennyiben feltételezzük, hogy ekkoriban Veszprémben is létezett még egyetem, logikusnak tűnik, hogy a tanárai által ez az intézmény is képviseltesse magát a zsinaton. Úgy gondolom, hogy Richental krónikája és Schrot címerkönyve alapján joggal vonhatunk le ilyen következtetést.

A konstanzi zsinaton Magyarországot héttagú egyetemi delegáció képviselte. Ez a szám azonban feltűnően magas. A többi híres egyetem közül csak Párizs, Bécs, Heidelberg és Orléans küldött több tanárt Konstanzba, mint Óbuda⁴⁶ (Sundens) aminek nemigen tudja magyarázatát adni a magyar történetírás, mert mindnyájukat az óbudai egyetem tanárainak véli. (A heidelbergi egyetem teljes tanári kara kezdetben (1385 körül) mindössze öt oktatóból állt.) A pécsi egyetem címerének felfedezése nyomán azonban már azt is tudjuk, hogy a pécsi tanárok is jelen voltak Konstanzban és így a hétfős delegáció személyi összetétele máris két egyetem között oszlik meg. Amennyiben feltételezzük, hogy Veszprémben is volt ekkoriban egyetem és annak tanárai is képviselve voltak a zsinaton, a magyar egyetemi delegáció tagjainak magas száma még inkább érthetővé válik. A delegáción belül Veszprém valószínűleg csak egy vagy két tanárral képviseltette magát, míg Óbuda (Zsigmond király frissen alapított saját egyeteme, a legmagasabb rangú, négy karral rendelkező magyar egyetem) négy vagy három tanárral. (Avagy az esztergomi érsek és 4–2–1, vagy 3–3–1, vagy 3–2–2 tanár. Mivel Richentalnál a 121r fólión a pécsi egyetem címere alatt az egyetem két képviselője látható, a 3–2–2-es felállítás tűnik a legvalószínűbbnek. Ha figyelembe vesszük, hogy a zsinaton Richental krónikája szerint Holdenburg, azaz Székesfehérvár

⁴⁵ A pécsi és a sundens egyetem címerei Richental krónikájának prágai másolatában: Ulrich Richental: *Chronik des Konstanzer Konzils*. Lodi, 1460–1464 k. (pécsi egyetem: fol. 121r); kódex, 21,5 cm×30,5 cm; Prága, Národní knihovna České republiky, XVI.A.17; elérése: 2022. 7. 18.: http://www.manuscriptorium.com/apps/index.php?direct=record&pid=AIPDIG-NKCR__XVI_A_17___449EM91-cs#search

⁴⁶ DOMONKOS 1975. 680–686. ÁBEL 1881. 23. szerint a bécsi egyetem csak két küldöttel képviseltette magát. Sz. L.: A Richental 1483-as nyomtatott kiadásában található egyetemi címerek képfeliratai szerint a párizsi egyetemről 13 tanár érkezett Konstanzba, Kölnből 7, Bécsből 8, Magyarországról (Sundens) 7, Prágából 6, Orléansból 7, Cambridge-ből (Kunde) 6, Erfurtból 5, Heidelbergből 4, Avignonból (Assion) 5, Bologna-ból 5, Krakóból 6, Oxfordból 4.

is képviseltette magát, a helyzet tovább⁴⁷ bonyolódik.) Richental krónikájának magyar tanárnévsorában tehát valószínűleg az óbudai mellett a pécsi és a veszprémi egyetem tanárai is megtalálhatók.

Maga Richental sem azt írja a krónikájában, hogy a zsinaton (csak) a Sundens egyetem tanárai vettek részt. Megemlíti, hogy Sundens Magyarországon található, majd azt mondja, hogy a zsinatra egy magyar egyetemi küldöttség érkezett az esztergomi érsek vezetése alatt: *„Von der hohen schul zu Sundens in unger gelegen Die kament mit dem erzbischoff von Gran: Lamperthus bropst czu ofen lerer götliches rechten. Symon Clostein meyster in der erczney. Dnus heinricus prepositus pudensis doctor in theologia. Matheus de diernach. Thomas de wissenburg. Dadeus de vito mercato. Nicolaus bisznaw beyd doctor decretorum.”*⁴⁸

Kisebb eltérésekkel ugyanez a szöveg található a Sundens egyetem címerével együtt (a címer képfelirataként) Richental krónikájának 1483-as és 1536-os augsburgi nyomtatott kiadásában, valamint az 1470 körüli karlsruhei (St. Georgen) kéziratos másolatban is. (1. és 2. kép) Ha az eredetiben is megtekintjük ezen címerfeliratot, véleményem szerint arra jutunk, hogy Ábel Jenő fenti idézetét két külön mondatra kell bontanunk. Az 1483-as nyomtatott kiadásban az első mondat így hangzik: *„Von der hohen schül zu Sundens in unger gelegtē.”* Ennek értelme az, hogy: *„A Sundens egyetemről, mely Magyarországon fekszik.”* A mondat itt befejeződik és pontot kell utána tennünk, amit az is igazol, hogy a következő sor második mondatának *Die* névelője nagybetűvel kezdődik. Az első mondat *von* -ről, -ről' (tag)mondatkezdő előljárószója a krónika két lappal korábbi szövegrészére utal vissza, mégpedig arra a bevezető mondatra, amely a konstanzi zsinat résztvevői közül az egyetemek címereivel kezdődik (*„Hiernach seind verscriben die hohen schülen der gelerten doctor und meyster des ersten”*), majd elmondja és a címerekkel illusztrálja, hogy az egyes egyetemekről mely tanárok jöttek Konstanzba. Emiatt a bevezető mondat miatt minden egyes egyetem címerének ismertetését a *von* előljárószóval kezdi, melyek pusztán ezen bevezető mondat második tagmondatát képezik, az adott egyetem címerére aktualizálva. (Vagyis a mondat

⁴⁷ Bizonyos jelek arra mutatnak, hogy egyfajta felsőfokú oktatási intézmény Esztergomban is létezett. 1290-ben *„III. András birtokot adományoz az esztergomi Ágoston-rendi szerzetesek Szent Annáról elnevezett kolostorának, hogy a teológia és a szabad művészetek számára stúdiumot létesítsenek.”* 1384-ben pedig *„először említik az Ágoston-rend Esztergomban működő főiskoláját (studium generale)”. BENDA 1986. I. 181., 227.* Ezért talán az sem véletlen, hogy a konstanzi zsinatra a magyar egyetemi küldöttség az esztergomi érsek vezetésével érkezett. Mindennek lehet előzménye az, hogy Perugiai Bernát 1190-ből való kódexe valószínűleg az esztergomi könyvíróműhelyben készült. Az 1111- vagy 1112-es II. esztergomi zsinat határozatai szerint pedig a főesperesek kötelesek voltak az egyházi törvények kivonatának megszerzésére és a tanítás nyelve latin.

⁴⁸ ÁBEL 1881. 61.

értelme az, hogy: „[Jöttek] a Sundens egyetemről [is], amely Magyarországon fekszik.”) A második mondat ennek megfelelően így hangzik: „Die kament mitt dem ercz bischoff von Gran [a címer alatti szöveg:] Lamperthus bropst czű ofen...” Ennek értelme: „Az esztergomi érsekkel érkezők: Lamperthus budai prépost...” (1. kép.)

1. kép – A Sundens és a prágai egyetem címere Richental krónikájának 1483-as nyomtatott kiadásából (292. lap; Magyarországról 7 tanár érkezett, Prágából 6.) Felirata: Von der hohen schül zű / Sundens in unger gelegtē / Die kament mitt dem ercz / bischoff von Gran // Lamperthus bropst czű / ofen lerer götliches rechtē / Sýmon Clostein mejýster / in der erznei. / Dñs heinricus p̄posit9 pu / densis doctor in theologia / Matheus de diernach. / Thomas de wissenburg. / Dadeus de vito mercato. / Nicolaus bişnaw. beýd / doctor decretorum

2. kép – Ugyanazon címerek Richental krónikájának 1470 körüli karlsruhei másolatából (29,7 x 21,2 cm; Badische Landesbibliothek, Karlsruhe, Chronik – St. Georgen 63, fol. 100r). Az 1483-as nyomtatott kiadás ezen kézirat pontos mása.

3. kép – A Sundens egyetem címere ívelt aljú hármashalommal, Richental krónikájának prágai másolatából, fol. 220r; Ulrich Richental: Chronik des Konstanzer Konzils. Lodi, 1460–1464 k.; kódex, 21,5 cm × 30,5 cm; Prága, Národní knihovna České republiky, XVI.A.17) Az egyetemek címere két lapon található, fol. 219r: Párizs (die Hochschül zu Paris), Köln (d. H. zu Köln), Bécs (d. H. zu Wien), Erfurt (d. H. zu Erfurt); fol 220r: London (d. H. zu Lunden In Engelland; képzeletbeli címer, ekkor még nem volt egyeteme), Oxford (Schül zu Oxens), Heidelberg (d. H. zu Haidelberg), Sundens (Schül zu Sundens in Vngern, Veszprém?; kettős kereszt, alul ívelt hármashalmon), Krakkó (S. zu Krakow in dem Küngrich zu Polen), Bologna (D. H. zu Bonony). Sundens rangja a felirat szerint nem egyetem (Hochschül) hanem főiskola (Schul). Ez nem lehet az óbudai egyetem, mert az egy négy karral rendelkező teljes egyetem volt, nemcsak főiskola.

Itt tehát két külön állításról van szó. Az első (tag)mondatban a szöveg elmondja, hogy az alábbi címer a Sundens egyetem címere, majd a második mondatban felsorolja, hogy kik érkeztek a zsinatra az esztergomi érsek vezetése alatt. Mindebből tehát nem feltétlenül kell arra következtetnünk, hogy a Sundens egyetem, mely a könyvben a címerével szerepel, azonos lenne az esztergomi érsek által vezetett küldöttség egyetemével, és a küldöttség minden egyes tagja a Sundens egyetemről jött volna. A szöveg csak annyit mond, hogy ez itt Sundens egyetem címere, mely Magyarországon fekszik, és egyébként még az esztergomi érsek vezetésével is jött Magyarországról hét tanár.

Ezen tanárok egy részét már sikerült azonosítani a kutatásnak: 1. Lambertus (Gelderni Sluter Lambert) kánonjogász, óbudai prépost, az egyetem kancellárja [helyesebben rektora]; 1418-ban a bécsi egyetem rektora lett. 2. Symon de Clostein (Closteyn) orvos; a prágai egyetemen 1393. májusában szerzett baccalaureusi fokozatot, majd három év múlva magister lett.⁴⁹ 3. dominus Heinricus prépost, a teológia doktora. 4. Matheus de Diernach (Tyrnau = Nagyszombat)? 5. Thomas de Wissenburg (Fehérvár)? 6. Tadeus de Vicomercato (milánói származású) egyházi és polgári jogi doktor (doctor decretorum); 1410–1414 között gyakran említik a padovai egyetemmel kapcsolatban, Zsigmond diplomáciai szolgálatában állt.⁵⁰ (Vicomercato személye talán kapcsolódhat az ugyancsak milánói születésű Branda da Castiglione bíboroshoz, a veszprémi püspökség apostoli adminisztrátorához – lásd alább.) 7. Nicolaus Bissnow jogi doktor (doctor decretorum).⁵¹

Ezen névsorban – a várakozásunknak megfelelően – az első helyen az óbudai egyetem kancellárja (vagy inkább rektora) áll. Lehetséges azonban, hogy nem mindnyájan voltak ezen egyetem tanárai, hanem közöttük nagyon is valószínű módon a pécsi és feltételezhetően a veszprémi egyetem tanárai is megtalálhatók. Az 5. helyen álló Thomas de Wissenburg neve, akit Font Márta kérdőjelesen Fehérvár nevéből eredeztetett, valóban megfelelhet Székesfehérvár német Stuhlweißenburg nevének, noha a jogi oktatás magas színvonaláról elsősorban a veszprémi káptalani (fő)iskola (vagy egyetem) volt híres (viszont a Szent István által alapított székesfehérvári káptalani iskola sem maradt el tőle), ezért a Wissenburg névben talán Veszprém egyik német Weißbrunn nevét is feltételezhetjük, de elfogadjuk a Fehérvárral való azonosítást. Ezzel együtt azt sem zárhatjuk ki, hogy (valamilyen) székesfehérvári (fő)iskola is képviseltette ma-

⁴⁹ DOMONKOS 1975. 686.

⁵⁰ Uo. 686.

⁵¹ FONT 2017. 86–87.; vö. DOMONKOS 1975. 680–686. ÁBEL 1881. 60–64. némileg több adattal egészíti ki az egyes tanárok személyazonosságát. Wissenburgot valamilyen eredélyi város nevéből eredezteti. (i. m. 63.)

gát Konstanzban. Richental ugyanis azon 14 egyetem között, amelyek a zsinatra elküldték a képviselőjüket, szerepel Holdenburg⁵² (Stuhlweißenburg = Székesfehérvár) „egyetemének” a neve is, a Heldenburg-egyetem címere pedig megtalálható Hardt művében⁵³ (a zsinaton részvevő 14 európai egyetem címerai között) és őelőtte Haltenburg néven (eltérő színezéssel) Schrot címerkönyvében is (lásd alább). (9. és 7. kép.) (Némileg emlékeztetnek a pécsi egyetem címerére.)

Érdekesebb azonban számunkra a tanárnévsor két utolsó neve, a két jogi doktor – a szakterületük miatt, és közülük is – a neve miatt – az utolsó a sorban, Nicolaus Bissnow vagy Bisnaw, akinek a neve talán Veszprémet rejti.

Richentalnál, Grünengergnél és Schrotnál valóban találunk is utalást arra, hogy az óbudain és a pécsin kívül egy harmadik magyar egyetem is képviseltette magát Konstanzban, amelynek neve a rejtélyes Sundens néven fordul elő. Ezt a nevet a kutatók már korábban sem tudták megfejteni, ezért általában Óbudával tartják azonosnak. Amennyiben azonban a konstanzi zsinaton egy harmadik magyar egyetem részvételét is valószínűsítjük, ez akár a veszprémi egyetem/főiskola/káptalani iskola is lehetett.

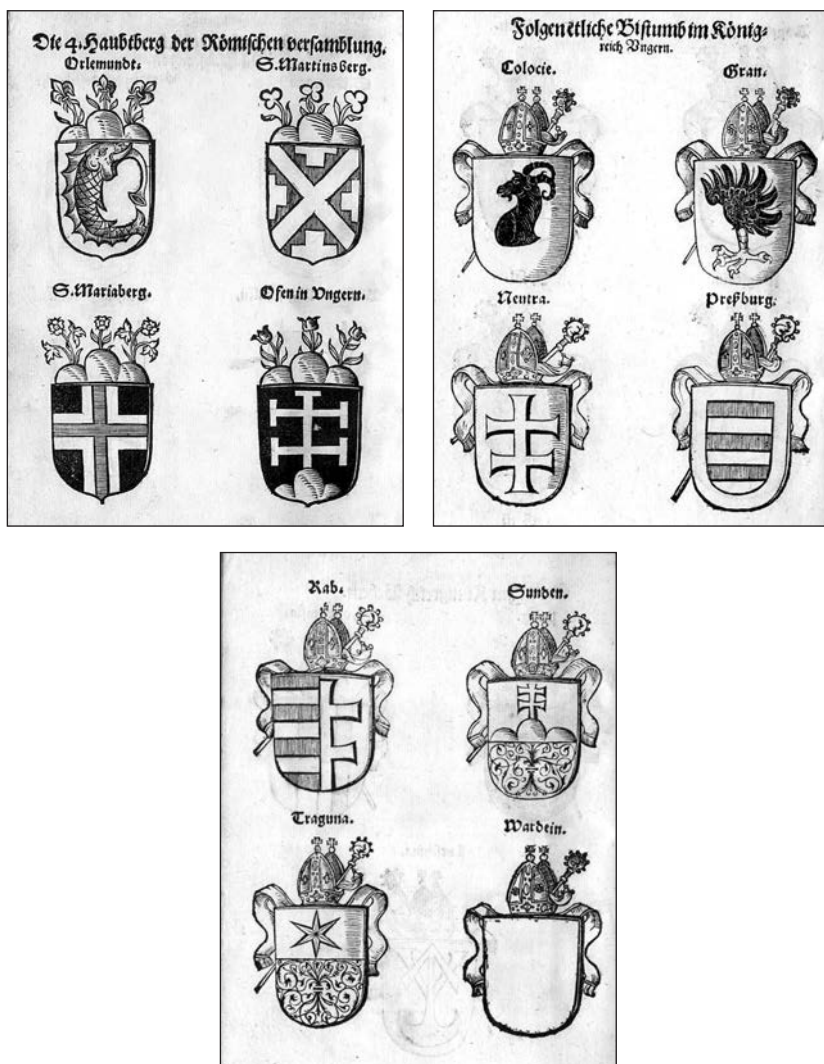
Richental a krónikájában (1483. 490. lap) megemlíti azon magyar városokat, amelyek a konstanzi zsinatra követeket küldtek („Ofen, Pressburg, Diernach, Sundens, Wissenburg, Linburg, Hainburg, Sunden, Cronstatt”), s ennek alapján Ábel Jenő meg is jegyzi: „Reichenthal Ulrik tehát a konstanzi zsinaton képviselt magyar egyetemről azon véleményben volt, hogy az nem Budán, hanem Magyarországnak egy Sundens nevű városában létezett.”⁵⁴

Felmerül a kérdés, mi értelme lenne Óbudát két külön néven (Ofen és Sundens) megemlíteni, ha ugyanarról a városról lenne szó? Richental előbbi magyar városainak német neveit a Sunden kivételével könnyen megfejthetjük: Buda, Pozsony, Nagyszombat, Sundens, Fehérvár, Sunden, Brassó. Buda és Sunden külön-külön szerepel a felsorolásban, tehát két külön várossal van dolgunk, azaz Sunden nem lehet azonos Óbudával. (Richental krónikájának 1483-as és 1536-os augsburgi nyomtatott változatainak végén több város és másféle sorrend szerepel, de az Offen mellett a Sundens és Sunden ezekben is kétszer található meg.)

⁵² MIETHKE 2012. 211. („Der Konstanzer Chronist Ulrich Richenthal berichtet von 14 europäischen Universitäten, die nach Konstanz Gesandte geschickt hätten, und nennt (wörtlich) in bunter Reihung Paris, Colonia, Wien, Erfurt, Affium [d.i. Avignon], Holdenburg [Stuhlweißenburg], Prag (die yetz transferiert ist gen libs an der Ader von der hussen wegen [!]), Orlientz (darinn man lert kaiserlich recht), Lunders in Engelland, Oxiensis [d.i. Oxford] (da maister Johannes Wikkleff der Kätzer floriert), Haidelberg, Krakow, Sundensis in Ungern [d.i. Buda/Ofen], Bonony [d.i. Bologna]”) Ezen 14 egyetem címere megtalálható (részben eltérő sorrendben és írásmóddal) Hardt művében is (V. 35.)

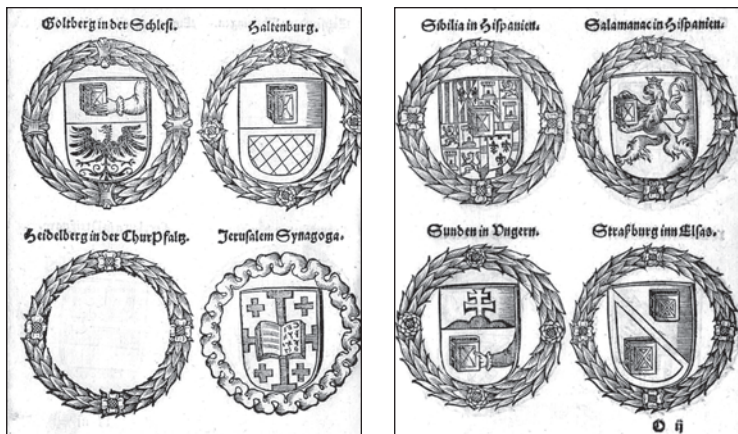
⁵³ HARDT 1699. V. 35.

⁵⁴ ÁBEL 1881. 21.

Magyar vonatkozású címerek Schrotnál

4. kép – Buda címere a quaterniónákat képző négy vár (Die 4. hauptberg der Römischen versammlung) részeként: Orlemundt, S. Martinsberg, S. Mariaberg, Ofen in Ungern. (Schrot 1576. [14.])
5. kép – Magyar püspökségek (Folgenetliche Bistumb im Königreich Ungern): Colocie, Gran, Mentra, Preßburg (uo. [60.])
6. kép – További magyar püspökségek: Rab, Sunden, Traguna, Wardein (uo. [62.])

7. kép – A bennünket érdeklő egyetemi címerek egyik lapja: Goltenberg in der Schles[and], Haltenburg (Székesfehérvár), Heidelberg in der Chur Pfalz, Jerusalem Synagoga (uo. [108.]

8. kép – Az egyetemi címerek másik lapja: Sibia in Hispanien, Salamanca in Hispanien, Sunden in Ungern, Straßburg inn Elsas (uo. [113.]

9. kép – A Sundens és Heldenburg egyetem címere a zsinaton részvevő 14 európai egyetem között (Hardt 1699. V. 35.) (A konstanzi zsinaton részvevő egyetemek címerei: Insignia Academiarum ex quibus legati in Concilio Constantiensi comparuerunt: Parisiensis, Coloniensis, Viennensis, Heidelberg[ensis], Sundensis (Veszprém?), Pragensis, Aurelianens[is], Londinensis, Erfurtensis, Heldenburg[ensis] (Székesfehérvár: a felső mezőben könyv, az alsó két mező üres), Avenionensis, Bononiensis, Cracoviensis, Oxoniensis)

A kérdés megfejtéséhez talán a heraldika által juthatunk közelebb. Martin Schrot a címerkönyvében⁵⁵ megadja azon magyar püspökségek címereit, amelyek képviseltették magukat a zsinaton. (5. és 6. kép.) (A kalocsai és esztergomi érsek címere megtalálható Richental nyomtatott kiadásaiban is, az 1483-asban a 247. és 248. lapon.) Az angol, skót, skandináv püspökségek között szerepel egy Weissenburg [Schrot 58. l.] nevű püspökség, mely nemigen azonosítható ezen régió egyik püspökségével sem, Richental magyar egyetemi küldöttségében viszont szerepel egy Thomas de Wissenburg nevű tanár, aki talán Székesfehérvár nevét viseli. (A Weissenburg név megtalálható még Schrotnál egy apátság és egy prépostság címereként is, a használata tehát eléggé elterjedt lehetett – külföldi nevek tükörfordításaként is. Sebastian Münster (1488–1552),⁵⁶ Nándorfehérvárt is Weysenburg néven nevezi.) Ez azonban aligha lehet a mi Székesfehérvárunk (noha egyes szerzők elképzelhetőnek tartják),⁵⁷ mert az egyetemi címerek között [Schrot 108.] megtalálható Haltenburg, azaz a székesfehérvári „egyetem” címe is (egyes nyomtatott példányokban ugyanez a lap kétszer is megvan), amelyet már Richental is megemlít (lásd fentebb), noha erről valószínűleg Schrot már nem tudta megállapítani, hogy melyik országban található, mert csak magát a Haltenburg nevet adja meg a címer fölött, míg ugyanazon oldal többi egyetemenél az országot is feltünteti (Goltenberg in der Schles[and], Heidelberg in der Chur Pfalz, Jerusalem Synagoga). (7. kép.)

A skandináv püspökségek után Schrot négy magyar püspökség címerét közli ugyanazon a lapon: Colocie (Kalocsa), Gran (Esztergom), Mentra (Nyitra) és Preßburg (Pozsony – nem volt püspökség). [60.] (5. kép.) Majd két lappal később, egyes cseh püspökségek után jön négy újabb magyar püspökség címe: Rab (Győr), Sunden, Traguna (Trau), Wardein (Várad, bihari püspökség, csak az üres pajzs rajza van meg). [62.] (6. kép.) Ezt követően az egyetemi címerek között (die hohen Schulen/mit iren Wappen vnd poetischen Krenzen) a Sunden egyetem (Sunden in Ungern) [113.] (valamint a haltenburgi egyetem [108.]) korszorúval körülvett címerét is megtaláljuk. (8. kép.)

A 10 szentistváni, majd késő középkori magyar püspökség közül Schrot tehát 7+1-1 püspökségnek megadja a címerét. Ebből már meg tudjuk állapítani, hogy a Sunden név mely városokkal nem azonos: Székesfehérvár, Kalocsa, Esztergom, Nyitra, Pozsony, Győr, Trau és Várad. A szentistváni magyar püspökségek címerei

⁵⁵ SCHROT 1576. (Művében az oldalak sajnos nincsenek számozva így csak az internetes böngésző által megadott [oldalszámokra] tudunk hagyatkozni.)

⁵⁶ MÜNSTER 1550. 1081.

⁵⁷ CLEMMENSEN 2011. 120. (Az 1483-as kiadásban, a 277. lapon, a számárfejes címer *dnus wasla episcopus de wissenburgagnensis* képfelirattal szerepel, melyet Clemmensen a Stiborici családdal hoz összefüggésbe.)

közül Schrotnál csak Gyulafehérvár, Vác, Eger, Csanád, Pécs és Veszprém címére hiányzik. Műve elején [14.] megtalálható Buda (*Ofen*) városának címere is (4. kép), tehát Sunden nem azonos Óbudával sem. Nem lehet továbbá Eger sem, mert Stiborici Stibor (1410–1421) egri püspök (*Epūs Agriensis*) címere (az esztergomi és kalocsai érsek, valamint a győri és traui püspök címerével együtt) megtalálható az 1464-es prágai kézirat 212r fólióján. Ugyanígy Vác sem lehet, mert Miklós (*dns nicolaus vatrecinensis eps*) váci püspök (1401–1406) címere (András-kereszt) is megvan Richental krónikájában (a New York-i, konstanzi és bécsi kéziratban).⁵⁸ Várad sem lehet, mert bizonyára Czudar János, csanádi (1380–1386) és váradi (1383–1396) püspök címere az, amelyik *dns johannes eps warrinacensis* képfelirat alatt szerepel⁵⁹ (az 1483-as nyomtatott kiadás 276. lapján; négyelt pajzs, 1. és 4. mező lilium, 2. és 3. kereszt), s Richental krónikájában Czudar János címere egy másik lapon (1483. 271.) valóban meg is található a *dns johannes varadiensis eps* képfelirat⁶⁰ alatt (felhőből kinyúló kéz pásztorbotot tart). Egyértelmű tehát, hogy Sundens Várad sem lehet.

Mivel Schrotnál van külön-külön Sunden püspökség és Sunden egyetem, (4. és 6. kép) ez azt jelenti, hogy Sunden egyetemi város és püspöki székhely is volt. Olyan püspöki város pedig, amely az oklevelek alapján egyetemmel rendelkezett vagy annak hírében állott, csak kettő van azok között, amelyek címere nem (illetve látszólag nem) fordul elő Schrotnál: Pécs és Veszprém. A pécsi egyetem címerét én magam találtam meg Richental krónikájában,⁶¹ tehát Sunden számára kizárásos alapon (is) egyedül Veszprém marad. (Buda sem lehet, mert nem volt püspöki székhely.) (Ábel Jenő Pécsset lehetségesnek vélte, de végül elvetette az ötletet,⁶² és a saját teóriája mellett foglal állást: a Sundensis a Budensis elírása). (Alább látni fogjuk, hogy Sundens Csanádnak felel meg, maga a Sundens fogalom azonban egy másik úton mégis Veszprémre vonatkozhat.)

Schrot művének a címerábrákat követő függelékben [116–141.] címerleírásokkal megadja a legtöbb címer színeit is.⁶³ A sundeni püspök címere a Sunden egyetem címerétől (6. és 8. kép) csak annyiban különbözik, hogy a vágott pajzs

⁵⁸ Uo. 122.

⁵⁹ Uo. 120.

⁶⁰ Uo. 116.

⁶¹ Lásd a pécsi egyetem címerével foglalkozó cikket.

⁶² ÁBEL 1881. 21. („A kérdés már most csak az, el kell-e hinnünk Reichenthali Ulriknek, hogy a konstanzi zsinaton képviselt magyar egyetem nem Budán volt, hanem egy különben egészen ismeretlen, de mint egyetemi város eléggé jelentékeny Sundens nevű városban, mely névben talán hajlandó lehetne az ember a Quinquecclesiensis szó elferdítését gyanítani (5. eccl-ben az ötöst S-nek nézve, az ec-t u-nak, a vonást n-nek, a cl-t d-nek), mert hogy Schrott, Münster (*Kosmographia*. Basel. 1598) és Hardt csak Reichenthali Ulrikből merítették az Universitas Sundensis elnevezést, alig szenved kétséget. — Véleményem szerint nem kell elhinnünk.”)

⁶³ A bennünket érdeklő rendelkezésre álló címerleírások (gyakorta eltérő névváltozattal,

alsó mezőjében az egyetemi címerben könyvet tartó kéz van, míg a püspöki címer alsó mezője üres (damaszkolt), a felső mezőben pedig mindkét címerben hármashalmon kettős kereszt található. Schrot ezen címereket Richental egyik, mára már elveszett krónikaváltozatából vehette át, amelyben még az összes magyar püspökség címere benne lehetett. (Az 1483-as kiadás és egyéb változatok szöveges része alapján az is meghatározható, hogy mely magyar püspökségek képviseltették magukat a zsinaton.⁶⁴ A címereik pedig nagyrészt megtalálhatók Schrotnál.) Hermann von der Hardt (1660–1746) állítása szerint (akinél az egye-

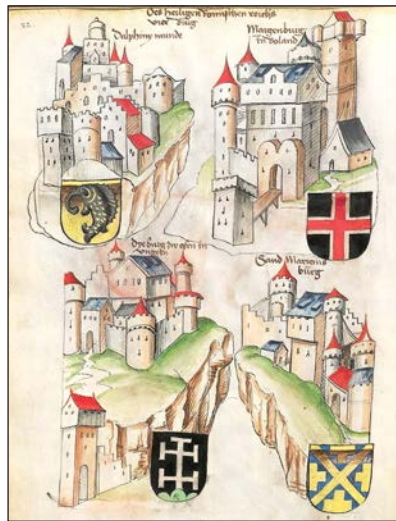
---

mint a címerábrák képfeliratainál): Ofen: fekete alapon ezüst kettős kereszt, zöld hármashalmon. Weissenburge: arany alapon fekete szárnyszerű Colocie: arany alapon fekete bakfej. Gram: ezüst alapon arany lábú fekete szárny. Neithra: vörös alapon ezüst kettős kereszt. Preßburg: a leírás szerint hasított pajzsban vörössel és fehérrel vágott mező, a másik mezőben vörös alapon [ezüst] fél kettős kereszt; a címerábra ettől eltérően [ezüst] rámban vörössel és ezüsttel ötször vágott pajzs. Raab: a leírás szerint ezüst alapon arany hármashalmon fekete holló; a címerábra viszont pontosan megegyezik Pozsony címerleírásával. Traganum: vágott pajzs, felül vörös alapon arany csillag, az alsó mező arany. Wardem: hasított? pajzs, jobbra vörös és ezüst pólyák [vágások], a baloldali mező közepén két pásztorbot. A Sunden püspökség címerleírása hiányzik, de az egyetemé megvan. Sunden: vágott pajzs, felül vörös alapon ezüst kettős kereszt zöld hármashalmon; alul ezüst alapon könyvet tartó vörös kar. Haltenburg: vágott pajzs, felül ezüst alapon vörös könyv, az alsó mező arany. (SCHROT 1576. [117–140.]

⁶⁴ „A hazánkat érdeklő adatok e műben [az 1483-as augsburgi nyomtatott kiadásban] a következők: A zsinaton jelen voltak: 54. levél: Dns Johannes epus tragurensis in vnger (alább: Dalmatia) címérel. — 124. 1. Herrn andreas erzbischoff czu colocens (Kalocsa) in vngarn mit achtundzweinzig (kisérő személy) címérel. — u. o. Herrn nicolaus erzbischoff cronocensis (alább: cornotensis = brassói) in vnger und türgen mit dreien (cz.) — u. o. Herr Johannes erzbischoff strigenensis (Esztergom) nennit man von granen (Gran) in vngern mit hundert vnd XXVI (alább: zweyhundert vnd XXVI) cz. — 136. 1. Der hochwirdig bischofe Johannes Varadinensis (Nagyvárad) cz. — 139. 1. Dominus Vernandus episcopus Albensis (Gyula-Fejérvár) cz. — 146. 1. : Von der hohen schul zu Sundens (így Budens, Buda helyett) in vnger gelegen Die kament mitt dem erzbischoff von Gran : Lampertthus bropst czu ofen lerer götliches rechten. Symon Clostein meyster in der erezney (alább még egyszér). Dns heinricus ppositus pudensis doctor in theologia. Matheus de diernach. Thomas de wissenburg. Dadeus de vito mercato (mind cz. nélkül). Nicolaus bisznaw (cz) beyd doctor decretorum. — 150 1. Thomas thumherr strigoniensis (cz. n.) — u. o. Dominicus custor (így !) wariadensis (cz. n.) — u. o. Johannes schliniez von ofen (cz. n.) — 152 1. Matheus lerer der geistlichen recht vnd gütllicher kunst. — Thomas lerer geistl. recht. Andreas maister der siben freyen kunst. Nicolaus szintúgy (mind cz. n.) Die vier warend bey dem erzbischoff Strigonensis in vngern — 160 1. Thomas abbt de saneta trinitate in vngern was auch zu Costencz in der statt mit zwelff personen. (cz. n.) Franciscus abbt zu Cappurna (?) in vngern stb. mt. előbb. H. von albon abbt czu den siben bürgen in vngern. stb. mint előbb mit sechs personen. — 166 1.: Herr dominicus propst waradiensis ausz vngern bey dem erzbischoff von strigonensis. Herr Petrus propst Strigonensis ausz vngern bey stb. mint előbb. Herr Ladislaus propst sant Georgien stb.. . Herr Symon propst sant Wladislawi ausz vngern stb. ... — 168 1. Graff Johannes zu canise in vngern des erzbischoff czu strigonensis bruders sun. (Kanizsai János alább cz.) — 184 1. Herczog eberhard von der weiden

temi címerek között szintén megtalálható a Sundens egyetem címere – 9. kép) az általa közölt címerek megvoltak egy régi konstanzi kéziratban.⁶⁵ (Ezt a címert Hardtől néhány régi magyar szerző is átvette, de a szalagon szereplő Sundensis nevet önkényesen Budensisre változtatták.)⁶⁶

Richental krónikája tehát különféle másolatokban terjedhetett a dél-német-országi másolóműhelyekben. Ezen variánsokból egyes címerek kikerülhettek, mások mindegyikben megmaradtak. A pécsi egyetem címerét is ábrázoló (egytemi) úrnapi körmenet rajza pl. csak az 1464-es prágai kéziratban maradt fenn.

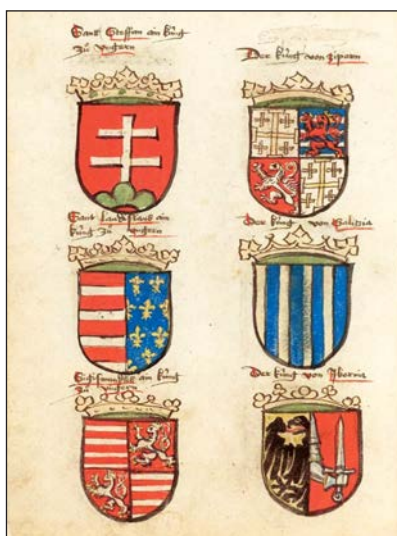
Két kép Grünenberg címerkönyvének régebbi müncheni másolatából.

10. kép – Buda (Ofen) címere (fol. 32r; hármás halmon mankósvégű kettős kereszt) a quaterniónák részeként (Dalphiny munde, Margenbourg In Poland, dye burg zw ofen In Hongern, Sand Martens bürg; a Szt. Gallen-Haggenberg és más címerkönyvekben saint martispurg néven szerepel, melyet nem tud egyértelműen meghatározni a szakirodalom, ezért talán ez is magyar helynév lehet, a Szent Márton-hegy, azaz Pannonhalma és talán a „Máriha-hegy” is magyar helynév).

(?) in ungeria cz.” (HARMATH 1879. 104–105.)

⁶⁵ ÁBEL 1881. 58.; HARDT 1699. 1699. V. 18.

⁶⁶ ÁBEL 1881. 58. („Az ó-budai egyetem címerének rajzát Hardt munkájából Peterffy is átvette (Concil. Hung. I. p. 304). Palma után (Spec. Herald, p. 40) Wallaszky (Tent. p. 52) következő leírását adja: «Scutum ovale, duplicem in aream horizontaliter sectum, in cuius inferiore coelestina cubitus humanus codicem rubeum tenens, superiore vero crux duplicata Hungarica rubea ex tricuspitate colle excrescens cuius epigrapha: ACADEMIAE BVDENSIS.»”)

11. kép – Lebegő hármasként halmon kettős kereszt; Magyarország címere furcsa kompilációban (*Die könig von Vngarn... fol. 38., 1480 körül; Konrad Grünenberg: Das Wappenbuch Conrads von Grünenberg, Ritters und Bürgers zu Constanz; Bayerische Staatsbibliothek, BSB Cgm 145.*)

12. kép – Címerek Richental krónikájának 1464-es prágai másolatából (fol. 243v) Szent István, Szent László (képzelt) és Zsigmond király (valós) címere egymás alatt. A baloldali oszlopban (*Santt Steffan ain künig zu Vngarn; Sant Ladislaus ain künig zu Vngern; Sigismundus ain künig zu Vngern*). A jobb oldalon részben képzelt címerek egymás alatt: *Der künig von Zipern* (Ciprus királya), *Der künig von Galitzia* (a spanyolországi Galícia királya) és *Der künig von Ibernien* (Hibernia, azaz Írország királya).

Richental különféle kéziratok közül a legteljesebb változatot (tárgyunk szempontjából) Schrot címerkönyve tartalmazza. Nála egyaránt megvan Buda (Ofen) címere (a quaterniónak⁶⁷ részeként – 4. kép), valamint a Sunden püspökség és a

⁶⁷ A dél-német címerkönyvekben, melyek nagyrészt Richentaltól vették a címereiket, nagyszámú képzelt címer található, melyek ún. terniónakra és quaterniónakra oszlanak. Az elsőben az adott kategória három, a másodikban a négy legkiemelkedőbb képviselője található meg, mint pl. a háromkirályok, a három legrégebbi címer, a három legjobb pogány (Nagy Sándor, Caesar, Hector), a három felkelt király (Franciaország, Dánia, Magyarország), a három nemes nemzetség (Dauphin, Magyarország/Csehország, Brunswick), a keresztény hölgyek: Szt. Brigitta, Erzsébet, Ilona, Klotild stb.; a quaterniónák közé tartozik pl. a négy próféta, a négy evangélium, Krisztus keresztjének négy sarka, a négy vár: Grenoble (Dauphin), Marienburg, Buda, Sankt Martinsburg (Schrotnál egy másik változata szerepel), a négy királyság: Franciaország, Magyaror-

Sunden egyetem (sőt Haltenburg) címere is. (6., 8. és 7. kép.) Richentalnál nincs meg Buda (Ofen) címere, megtalálható viszont a Sunden egyetemé, mégpedig kétféle változatban: az 1483-as és az 1536-os nyomtatott kiadásban (valamint az 1470 körüli karlsruhei kéziratban) osztott címerként (felül hármashalmon kettős kereszt, alul könyvet tartó kéz), (1. és 2. kép) az 1464-es prágai kéziratban pedig egyszerű címerként (ívelt aljú hármashalmon kettős kereszt – 3. kép).

Grünenbergnél (egy másik konstanzi polgárnál) ez a fajta címer (ívelt aljú hármashalmon kettős kereszt) magyar államcímerként szerepel, mégpedig egy furcsa kompiláció részeként, amely Magyarország összes fontos dinasztiáját magában foglalja, az Árpádoktól egészen Grünenberg koráig. (11. kép.) Az Árpádokat Magyarország címere jelképezi két egyesített címerpajzs által, a jobb oldalain a vágások, a bal oldalain a kettős kereszt látható, alul enyhén ívelt (egyenesen) végződő lebegő hármashalmon. A fölöttük elhelyezett sisakon az Anjouk patkót harapó strucc sisakdíszje látható struccotollak között, mellette kétoldalt Zsigmond király Sárkányrendjét helyezték el. A két pajzs alatti kisebb pajzson a Hunyadiak gyűrűt tartó hollós címere van, majd ez alatt a rejtélyes Anna boszniai királynő négyelt pajzsa található. (A kompozícióját tekintve ez a kompiláció Richental 1464-es prágai másolatának (fol. 243v; 12. kép) és az 1483-as kiadás (121. l.) alább említendő lapjának az analógiája, ahol ugyanazon a lapon található Szent István és Szent László képzeletbeli címere (az utóbbi az Anjouk által használt címerrel szerepel), valamint Zsigmond király valós címere.)

Ezen címerek egy lapon való ábrázolása a heraldika nyelvén fejezi ki azt, hogy Zsigmond király uralma alatt a személyes patrónusa, Szent Zsigmond burgundiai király (+523) tiszteletét igyekezett összekapcsolni a magyar királyszentek, és különösen Szent László király tiszteletével, hogy így legitimizálja és erősítse meg a magyarországi uralmát. Aranyforintjának hátlapján is Szt. László látható, akinek az attribútuma, a bárd, egyébként megfelel Szt. Zsigmond egyik attribútumának is. 1427-es ezüstdukátján (H 93-95) is a szent király alakja látható koronával, országalmával és bárdal, ami ugyancsak megegyezik Szt. Zsigmond attribútumaival: korona, országalma, jogar, néha alabárd vagy kard. Ez a tisztelet azonban megmaradt az udvari körök szentkultuszának, a vallá-

---

szág, Lengyelország, Csehország, Anglia, Szicília, Skócia stb. A terniónak legrégebb példája valószínűleg Jean de Longuyon, francia költő *Voeux du paon* (A páva fogadalmai, 1312) című költeményében fordul elő. A quaterniónak legrégebb példája a frankfurti városháza homlokzatán és előcsarnokában elhelyezett négy szobor 1414-ből, valószínűleg Zsigmond király ottani látogatásának tiszteletére. Ezt az elvet, négyes beosztást (a konstanzi zsinaton) Zsigmond, majd I. Miksa is erőteljesen támogatta. (Vö. CLEMMEN-SEN 2017. 2. [2–39.])

sos néphagyományba nem jutott el.⁶⁸ A három szent király általános tisztelete a XIV. század közepén, különösen Nagy Lajos és Zsigmond király uralma alatt lett népszerű, különösen a nemesség körében.⁶⁹

Buda (Ofen) címere Grünenbergnél (a müncheni és egyéb kéziratokban – 10. kép) ugyancsak a quaterniónák részeként található meg (részben más címerek társaságában, mint Schrotnál – 4. kép). Buda címere nála (és Schrotnál) hármas halmon mankósvégű kettős kereszt, amely nem egyezik meg Buda, sem Óbuda általunk ismert pecsétjeivel, a tornyos városkapuval, illetve a tornyos városképpel. Tehát ez a kettőskeresztes címer is inkább állami vagy egyetemi címer lehet. (Erre utal az is, hogy a St. Gallen-Haggenberg címerkönyvben (1430–1500 k.) Óbuda (Offen)⁷⁰ címere (fol. 30n) a quaterniónák részeként a vágásokat tartalmazza, tehát az államcímer másik elemét.)

A sundeni püspök címere Schrotnál (6. kép) a felső mezőben kettős kereszt hármas halmon, míg az üres (damaszokolt) alsó mezőbe valószínűleg az éppen aktuális püspök címere került. A Sunden egyetem címere (8. kép) ugyanez, de az alsó mezőben könyvet tartó kéz látható. Mivel Richental a Sunden név alatt szinte mindig a Schrot által is közölt címert adja meg (felül kettős kereszt hármas halmon, alul könyvet tartó kéz – 1. és 2. kép), a Richental és Schrot által közölt Sunden egyetemi címert a Zsigmond király által 1410-ben alapított óbudai egyetem címereként kell értelmeznünk, miként azt a régebbi és mai kutatás is teszi. Ez viszont azt is jelenti, hogy a (veszprémi) Sunden egyetemnek másféle címere volt, amelynek azonban az óbudai egyetemhez hasonlóan kellett lennie.

A sundeni püspök címerének (Schrot – 6. kép) felel meg a Sundens egyetem címere Richental krónikájának 1483-as kiadásában, de ez alul könyvet tartó kézzel van kiegészítve. (1. és 2. kép.) Ha azt feltételezzük, hogy ez nem a veszprémi, hanem az óbudai egyetem címere volt, ez összhangban van azzal, hogy az óbudai prépostság a veszprémi püspökség hatásköre alá tartozott. Ezt pedig címertanilag úgy tudták kifejezni, hogy a vágott címer felső mezőjébe a veszprémi püspökség címerét helyezték (noha magyar egyházmegyei címerek a középkorból nem ismertek, talán ez az egyik példája), az alsóba pedig az egyetemet

⁶⁸ Szent Zsigmond burgundiai király 501-ben tért meg az arianizmusból. Ereklýeit Zsigmond király apja, IV. Károly császár 1354-ben vagy 56-ban vitette át Prágába. Zsigmond király 1417 körül Buda várában kápolnát emeltetett és prépostságot alapított a tiszteletére. Ebbéli elhatározását a hagyomány szerint Tar Lőrinc látomása ihlette. Prágai ereklýeit 1424-ben a huszitáktól féltve ideiglenesen Nagyváradra, kijelölt temetkezőhelyére vitette át. Tóth Péter mutatta ki, hogy Szent Zsigmond magyarországi tiszteletének elterjedésében a szent ereklýeinek Párágába való átvitele adott nagy lökést. TÓTH P 2008. 80–96.

⁶⁹ KLANICZAY 2000. 511–526.; SZAKÁCS 2006. 319–330.

⁷⁰ CLEMMENSEN 2012. 53.

jelképező könyvet tartó kezet. Ennek megfelelően az egyszerűbb Sunden-egyetemi címer, mely az 1464-es prágai kéziratban látható (kettős kereszt ívelt aljú hármashalmon – 3. kép) az óbudai egyetem anyaegyetemének, a veszprémi egyetemnek lehet a címere, ennek bővített változata pedig az óbudai egyetemé.

Richental krónikájának különféle másolataiban (az 1464-es prágai kézirat, valamint az 1483-as nyomtatott kiadás) a Sundens egyetemnek tehát kétféle címere található meg. (3., valamint 1. és 2. kép.) Amennyiben az osztott címer (1. és 2. kép) az óbudai egyetemé, az osztatlan (3. kép) ennek megfelelően sundeni (veszprémi) egyetem címere lehet. Az 1464-es prágai kéziratban ez a magyarországi Sundens iskola (*Schül zu Sundens In Vngern*) felirattal szerepel. Az óbudai egyetem osztott címerénél jóval egyszerűbb. Egyetlen mezőjében ívelt aljú hármashalmon kettős kereszt látható. A képfelirat a Sundens városában lévő intézményt iskolának (*Schül*, valószínűleg főiskolának) nevezi (néhány más egyetemmel együtt), míg ugyanezen krónikaváltozat más intézményeit egyetemnek (*Hochschül*) mondja. (3. kép.) Ez is beleillik abba a képbe, mely szerint, ha a veszprémi egyetem létezett is ebben a korban (s a jelek szerint létezett), a (második) óbudai egyetemnél már alacsonyabb rangú felsőoktatási intézmény lehetett.

Azt már Thallóczy Lajos (1857–1916) is észrevette,⁷¹ hogy Grünenbergnél Ofen város címere (mankós végű kettős kereszt hármashalmon) nem egyezik meg Óbuda címerével (tornyos városkapu). Véleményem szerint ezért Grünenberg Ofen-címere (10. kép) vagy az államcímer egyik változata lehet vagy az Óbudán működő (veszprémi) egyetemé. Ez a címer megegyezhet a püspökség címerével és az államcímerrel, ami azért is valószínű, mert Veszprém a királynék városa volt, akik saját udvartartással, köztük saját kancellárral is rendelkeztek, aki az egyetem kancellári tisztségét is betölthette.

Veszprém, „A királynék városa a jogi-hivatali élet egyik jelentős központja lévén oklevelek (kiváltságlevelek) kibocsátásának színtere volt, mint ilyen a királynék kancelláriájának, kápolnájának, ill. trónszékének (*sedes reginalis*) biztonságot nyújtó helye, »amelyben Magyarország királynőit szokták közjogi értelemben is felékesíteni.«* [*6 „in qua consueverunt regine regni Hungariae coronari” ld. A veszprémi káptalani levéltár 1283–1341.] Róma ilyen minőségben tartotta nyilván a veszprémi székesegyházat és ezt több egykori okleveles bizonyíték is megerősítette. Az egyháziak közismerten a királyné kápolnáját (*capella specialis*) a koronázások színhelyeként tartották számon. Érthető tehát, hogy Veszprém a királyaink székvárosával (Székesfehérvárral) együtt

⁷¹ THALLÓCZY 1908. 107. Az általa használt Richental-kiadás, mely az 1480 körüli müncheni kéziraton alapul: *Des Conrad Grünenberg Ritters und Bürgers zu Constanz Wappenbuch 1483. Herausgegeben von Dr. R. Graf Stillfried-Alcantara, und Ad. M. Hildebrand. Görlitz 1875.*

az állami tevékenység és a jogélet kiemelten fontos színterei lehettek. (...) A papnevelő (a szeminárium) helyén állhatott a *studium generale*, ahol eredetileg az ősi monostor alapkövei nyugszanak.”⁷²

A kétféle (óbudai és veszprémi) Sundens egyetem címerének hasonlósága is arra utal tehát, hogy az óbudai (összetettebb címerű – 1. és 2. kép) egyetem számára a veszprémi (egyszerűbb címerű – 3. kép) egyetem jelenthette a kiinduló bázist. Az 1464-es prágai másolat egyszerűbb, Sundens egyetemi címerének (3. kép) hitelességét az igazolja, hogy Richental csakis magyar forrásból meríthette. Az ívelt (vagy egyenes) aljú (gyakran lebegő) hármashalom, rajta a kettős keresztrel nyilvánvalóan az államcímerből képzett egyetemi címer lehet. Említett hitelességét és eredetiségét Richental (1464-es prágai) krónikájában (3. kép) az adja meg, amit a Richental, majd az ő nyomán Grünenberg biztosan nem tudhatott, azt hogy a kettős kereszt alatti hármashalomnak Magyarországon ez (az ívelt aljú) volt a legkorábban használatba vett típusa. Richental és Grünenberg tehát az ívelt (vagy egyenes) aljú (lebegő) hármashalmot, rajta a kettős keresztrel csakis magyarországi forrásból vehette. Az ő korukra ennek a fajta hármashalomnak a használata az államcímerben már megszűnt és talán csak a Sundens egyetem címerében maradt fenn, mint az államcímerből képzett egyetemi címer.

Azt, hogy ezt az (államcímerben már) elavult hármashalmot Richental csakis magyar forrásból vehette, krónikájának 1464-es prágai kézírata (fol. 220r, 3. kép) és az 1483-as nyomtatott kiadás alapján (121. l.) egy további adattal is megerősíthetjük. Az ívelt aljú hármashalom, rajta a kettős keresztrel ugyanis a konstanzi krónikában nemcsak a Sundens egyetem címereként található meg, hanem egy Szent Istvánnak tulajdonított képzeletbeli címerként is (fol. 243v, 12. kép). (A késő középkori magyar felfogásban a kettős kereszt mint apostoli címerkép II. Szilveszter pápa adományaként illette meg Szent Istvánt és utódait. Így szerepel Werbőczy Hármaskönyvében [I. R. 11. c. 3. §.] és Richentalnál is [az 1536-os kiadás, XCIX. lapja], ahol a kettős keresztet Szent István címerének mondják.)⁷³ Szent István címere alatt található Szent László király képzeletbeli címere (mely az Anjouk által használt címernek felel meg: a hasított pajzs jobb oldali mezője hétszer vágott, a bal oldali liliomokkal bevetett), ez alatt pedig Zsigmond király valós címere látható. (Az 1483-as kiadásban Zsigmond király címere hiányzik erről a lapról.) (Mindez egyben analógiája a Grünenberg 1480 körüli címerkönyvében található, fent említett furcsa kompilációnak is, amely Magyarország címerét szintén több uralkodócsalád címereiből állítja össze; Richental ezen címerlapja tehát egy esetleges korábbi vagy egyidejű magyar

⁷² HORVÁTH 2006a. 41–42.

⁷³ HÓMAN 2003. 328.

címerkönyvre mehet vissza. Ezzel a kérdéssel majd egy másik cikkben foglalkozunk részletesen – 11. kép.) A sor tehát ezen a lapon Szent István képzeletbeli címerével kezdődik és Zsigmond királyéval ér véget. Vagyis Szent Istvánnak ezt a képzeletbeli címerét (és a Sundens egyetem ugyanilyen címerét – 3. kép) Zsigmond király kísérete (valószínűleg Branda da Castiglione bíboros – lásd alább) vitte ki a konstanzi zsinatra, tehát az ívelt aljú hármashalommal ellátott címet Szent Istvánnak tulajdoníthatták, akár csak a Sundens egyetem megalapítását.

Mielőtt ugyanis a hármashalom ma is ismert formája megjelent volna a kettős kereszt alatt (amely alul teljes halmot alkot, nem végződik ívben, sem egyenesben és nem is lebeg, hanem teljes mértékben kitölti a pajzstalpat), a magyar királyok pontosan ezt a fajta ívelt és egyenes aljú (lebegő) hármashalmot használták a pecsétjeiken. Ez tehát a hármashalom eredeti, legrégebbi típusa, s nem az a fajta hármashalom, amely államcímerekben ma is használatos. Ezt az alul ívelt hármashalmot utoljára Vencel király (1301–1305) használta a pecsétjén.⁷⁴ (13. kép.) Richental és Grünenberg korára ez már elavult és csak egyes régi magyar forrásokban fordulhatott elő. (Talán megvolt Königsbergi János magyar címerkirály feltételezett címerkönyvében, melyről egy másik cikkünkben fogunk értekezni.)

13. kép – Vencel király (1301–1305) pecsétjének hátlapja ívelt aljú hármashalommal (Szilágyi III. 1895.)

14. kép – Vencel király pecsétje egyenes aljú hármashalommal (Vrtel' 73.)

15. kép – Ottó király (1305–1307) pecsétjének hátlapja egyenes aljú hármashalommal (Szilágyi III. 1895.)

16. kép – V. István király (1270–1272) pecsétjének hátlapja egyenes aljú hármashalommal (Szilágyi II. 1896.)

⁷⁴ Kép: SZILÁGYI III. 1895. (Károly Róbert első párthivei. Vencel királysága.)

A hármask halom másik változata az, amelyik alul vízszintesen végződik. Ezt utoljára Ottó király (1305–1307) használta,⁷⁵ (15. kép) de Vencelnél is megtalálható⁷⁶ (az ívelt aljú mellett – 14. kép). A kvázi lebegő hármask halomnak ez lehetett a gyakoribb változata, hiszen ugyancsak egyenes aljú hármask halom van V. István király (1270–1272) pecsétjén,⁷⁷ ami egyben a hármask halom előfordulásának legrégebbi ismert példája. (16. kép.)

17. kép – Kálváriakereszt III. Endre király (1290–1301) ezüst dénárán (H 426)

18. kép – Béla herceg (a későbbi IV. Béla király) és Németújvári Henrik bán szlavón dénára (1235–1270) kálváriakereszttel (ÉH (Szlavón) 10)

19. kép – Kálváriakereszt II. Endre király (1205–1235) dénárán (H 264)

20. kép – Hármask ív tornyokkal és kirány(né?)fejvel II. Endre obolusán (ÉH II. 179.)

21. kép – Valószínűleg III. Béla király (1172–1196) dénára (CNH 128)

22. kép – III. Béla ugyanezen dénárának rajza (CNH 128; Takács 44.)

Ez a fajta hármask halom a kettős kereszttel együtt eredetileg egyfajta kálváriakereszt lehetett, ahol a kereszt talapzatából lett idővel a hármask halom. Ilyen lebegő (és/vagy) talapzatos kereszt látható néhány királyunk egyes pénzein. Előfordul III. Endre király (1290–1301) ezüst dénárának (H 426),⁷⁸ továbbá a későbbi IV. Béla király szlavón dénárának hátoldalán (ÉH (Szlavón) 10).⁷⁹ (17. és 18. kép.) Jól felismerhető kálváriakereszt van II. Endre király (1205–1235) egyik dénárán is (H 264; 19. kép). A legrégebb ilyen típusú éremkép egy III. Bélához (1172–1196) köthető dénaron található (CNH 128),⁸⁰ amelyen a kettős kereszt lebegő körívben végződik. (21. és 22. kép.) (Ami összhangban van egyes történészek azon feltételezésével is, hogy a veszprémi egyetemet III. Béla korában hozták létre.) II. Endre egyik obolusán (ÉH II. 179.) hármask ív fölött három torony, benne (hajfonatos) király(né?)fej látható (20. kép), ami a fenti logikánk alapján Veszprém, illetve (a hármask ív miatt) a veszprémi egyetem közvetlen képi kifejezése is lehet.

⁷⁵ Kép: SZILÁGYI III. 1895. (Bajor Ottó és Károly Róbert.)

⁷⁶ Kép: VRTEL 1999. 73.

⁷⁷ Kép: SZILÁGYI II. 1896. (Az utolsó Árpádok)

⁷⁸ HUSZÁR 1979. (H)

⁷⁹ UNGER 1997. (ÉH)

⁸⁰ RÉTHY 1898. (CNH); HÓMAN 1916. 239.; TAKÁCS 2012. 44.

Mi az, amit biztosan tudunk erről a címerről? Mindenekelőtt tudjuk azt, hogy itt nem az óbudai egyetemről van szó, mert akkor Richental címerfeliratában kifejezetten a Budensis, pontosabban az Ofen szó szerepelne (miként Óbuda címerét Grünenberg [fol. 32r] és a St. Gallen-Haggenberg címerkönyv [fol. 30n] is az Offen felirattal látta el), de mégsem ezt találjuk ott, hanem a Sundens, azaz Csanád nevét. Itt tehát nem az óbudai, hanem a csanádinak álcázott veszprémi egyetem címeréről van szó. Annak is külön oka lehetett, hogy az egyetem megnevezésére Veszprém helyett miért használták Csanád (Sundens) nevét a címerfeliratban, ahol (Csanádon) soha nem létezett egyetem, sem a valóságban, de még csak a feltételezés szintjén sem (mint Veszprémben).

A címerek után vizsgáljuk most meg magát a Sundens nevet és annak esetleges összefüggését Veszprémmel! A régebbi irodalomban a név egyik magyarázata azon alapul, hogy Péterffy Károly (1700–1746), Lányi Károly (1812–1856), Fejér György (1766–1851) és Inchofer Menyhért (1584–1648) is pecsétnek nevezi a Sundens egyetem címerét. Palma Károly Ferenc (1735–1787) úgy gondolta, hogy Schrot és más heraldikai írók a Sundens névnél az egyetem pecsétjében az S betűt a Sigillum (pecsét) rövidítés helyett a Budensis [Budense?] szóval keverték össze és így lett az S.Budensis-ből a Sundensis.⁸¹ Ábel ezt a feltevést amiatt veti el, hogy az egyetem pecsétjét Schrot és mások sem ismerték és ez számunkra sem ismert. A XIX. században ehhez hasonlóan egyes szerzők úgy vélték, hogy Konstanzban a magyar delegáció egy „S tudensis studii” feliratú pecsétet használt, ahol az S a sigillum rövidítése, a fekvő B-betű pedig a pecsétken a Budensis szóban gyakran alkalmazott írásmód volt és így lett mindebből a Sundensis név. Az egyetem által használt pecsétnek azonban semmi nyomát nem találjuk.⁸²

Krobót János (1770–1833) a Sunden nevet a Buda változatának tartja és Zenta nevével hozza összefüggésbe. A kettő között szerinte az jelenti a kapcsolatot, hogy Zenta a középkorban az óbudai káptalan birtoka volt.⁸³ Őt megelőzően

⁸¹ ÁBEL 1881. 58., 20.

⁸² DOMONKOS 1975. 686.

⁸³ KROBÓT 1830. 15. (ÁBEL Jenő (1881. 1.) Clade H. értekezésének nevezi.) („In M. SS. Hevenessianis Tom. XIV. Lit. D. D. pag. 68. habetur Diploma Uladislai II. Regis Hung. datum Budae 1506. quo Zynthae, sive (ut in continuatione eiusdem Diplomatis habetur) Szynthae Capituli Ecclesiae Budensis, Principi Apostolorum S. Petro dicatae oppido, in Comitatu Csongradiensi posito, conceditur titulus civitatis, cum iisdem gratiis, libertatibus et praerogativis, quibus tunc Szegediensis urbs fruebatur, iusque sigilli proprii authentici cum inscriptione circulari: Sigillum civitatis Szyntha, quod nomen cum sit affine nomini Sundae sive Sundem in Germania, qui saepe y, cum u, et t vel th cum d permutare solent, aequus arbiter iudicet; an non pronum sit existimare, quod Sunden e Szyntha ortum sit, maxime cum oppidum hoc olim ad Capitulum Ecclesiae Vetero-Budensis pertinuerit. In hac autem hypothesi quidui existimare liceat, aliquem

Schönwisner István (1738–1818) egyik (1785 körüli) kéziratában szintén úgy vélte, hogy az óbudai egyetem a Sundensis nevet a budai káptalan egyik kano-nokjának tiszteletére nyerte el, aki a Csongrád megyei Zyntha vagy Szyntha (a mai Zenta) címzetes püspöke volt és az óbudai egyetem körül nagy érdemeket szerzett.⁸⁴ Toldy és Laky feltevése szerint az óbudai egyetem neve Sunda (Sigismundea) volt, Zsigmond király nevéből, Wallaszky Pál (1742–1824) pedig azt feltételezte, hogy a Sigismundea névből először nem a Sunda, hanem a Sundea név jött létre. Heraldikai művében Palma is Óbudával azonosította Sundenst.⁸⁵ Ábel Jenő mindezen véleményeket alaptalannak vélte, és azt tartja, hogy a Sundensis név egyszerűen csak a Budensis íráshibája.⁸⁶

A korábbi véleményeket csak a teljesség kedvéért hoztam fel. A Sunden névnek ugyanis megtaláltam a valódi magyarázatát. Igaz, hogy ennek én magam is már csak később, ezen cikk kéziratának az elkészítése után jutottam nyomára. Emiatt az írásom szövegét is alapvető módon át kellett dolgoznom.

A cikk befejezése után (a 2020-as év harmadik hónapjának 27. napján) került (újra) szemem elé III. Béla éves jövedelmeinek 1185-ös összeírása,⁸⁷ amelyet a francia király számára állítottak össze azt követően, hogy III. Béla követei megkérték a király nővérének, Capet Margitnak a kezét. Ez a kimutatás énelöttem már számtalan magyar és külföldi történész kezén keresztülment, de az abban szereplő *episcopus Sunadensis*, vagyis a csanádi püspök nevét ezidáig egyikük sem kapcsolta össze Richental Sundens egyetemével (noha azt mindegyikük helyesen azonosította Csanáddal), részben azért, mert nem ez volt a témájuk, másrészt azért, mert az *episcopus Sunadensis* névalak csak ebben az egy forrásban

---

e Canonici huius Capituli regnante Sigismundo titulum habuisse Szünthensis sive Sundensis, qui ut Vetero-Budensis Academia aeque Sundensis compellaretur, in eiusdem dotationem haud parum de suis facultatibus contulerit. Novimus enim Parisiensem quoque Academiam ideo fuisse dictam Sorbonam, quod Robertus Sorbonus Ecclesiae Parisinae Canonicus, et Ludovici IX. Regis Franciae Eleemosynarius, Universitati Parisiensi suas cesserit aedes, atque in iis Collegium Theologicum a. 1253. fundaverit. — Nonnulli ideo a Concilio Constantiensi Academiam hanc Sundeam adpellatam fuisse autumant, ut contracto nomine significaretur esse Sigismundea.”)

⁸⁴ *Collectanea historica universitatis regiae scientiarum Hungaricae*. Idézi ÁBEL 1881. 58–59.

⁸⁵ PALMA 1766. 40. („*Sundensis studii: Nullam in Hungaria Sundam urbem, Academiae illustrem novimus: fieri autem potuit, ut in sigillo, e quo typum suum depromsit Schrotius, litteram S. quae sigillum significat, cum posteriore voce Budensis confuderit. Quoaiam autem controversiae hujus de Sundensi in Hungaria studio hic loci, quasi ex transitu, meminimus: non possum mihi temperare; quin huc ad verbum adscribam P. Stephani Kaprinai litteras, quibus nodum hunc meo quidem iudicio diremit penitus.*”)

⁸⁶ ÁBEL 1881. 19–21.

⁸⁷ MARCZALI 1902. 128. („*Hitelességen kételkedni nem lehet, bár csak későbbi, XV. századi kéziratban maradt meg a párisi nemzeti könyvtárban. ... (6238. sz. 20.1.)...*”) (elérése: <http://mek.oszk.hu/14300/14316/14316.pdf>)

található meg, máshol a csanádi püspök latin neveként mindig az *episcopus Cenadensis* vagy *Chanadensis*⁸⁸ alak szerepel. (Úgy tűnik azonban, hogy lappangva ez a ritkább névforma is megmaradt a magyar kancelláriai ismeretanyagban, mert 1395-ben is ez bukkan fel a *Veterisunde* alakban – lásd alább.) A helyes megoldásba én magam is csak úgy botolhattam bele, hogy a cikkem megírása után még mindig „kereső üzemmódban” voltam, s ilyenkor az ember minden szeméi elé kerülő forrást kifejezetten az aktuális témája szempontjából vizsgál meg.

A *Sunadensis* és *Sundensis* alakok azonossága a nyelvfejlődés szempontjából sem jelent semmilyen akadályt, sőt nyelvtörténetileg is szabályos módon vezethető le:

episcopus Csanádensis > Csunádensis > Sunadensis > Sundensis

Azt, hogy a Sunadensis püspökség Csanáddal azonos, világosan kifejezi az 1185-ös kimutatás összes magyar püspökségének a felsorolása (a jövedelmeikkel együtt) és Csanád esetében is a pontos egyházi és földrajzi fekvése: „Suffraganei Colocensis sunt: *episcopus Sunadensis vel a fluvio preterlabente Morisensis*, habens duo millia marcarum...” A Sunadensis püspök a kalocsai érsek alá tartozik és a Maros folyó mentén fekszik, tehát Csanáddal azonos.

Nincs arról tudomásunk, hogy Csanádon valaha is egyetem működött volna. Ezért meg kell magyaráznunk azt, miként mehetett át Csanád neve Sundens alakban az óbudai (és a veszprémi) egyetemre, majd Richental krónikájába. Továbbá az első lépésben Veszprém és Óbuda esetleges egyetemi kapcsolatait is meg kell vizsgálnunk. Amennyiben ugyanis úgy véljük, hogy Sundens neve a későbbiekben Óbudát vagy Veszprémet takarja, felmerülhet a kérdés, hogy Richental miért állítja azt, hogy a magyar egyetemi küldöttség az esztergomi érsek vezetése alatt a Sundens és nem az újonnan alapított óbudai egyetemről érkezett Konstanzba, továbbá arra is választ kell adnunk, hogy az óbudai egyetem címerét miért tünteti fel következetes módon Sundens (és nem Ofen) néven, hiszen ezen adatok szerint Sundens sokkal valószínűbb módon volna Óbudának tekinthető (és a mai történészek is ezt valószínűsítik), mint az általunk feltételezett Veszprémnek?

Az első kérdésre a fentiekben már választ adtunk. Richental nem azt állítja, hogy a zsinatra (csak) a Sundens egyetem küldöttsége érkezett meg, hanem azt mondja, hogy Magyarországon van egy Sundens nevű egyetem, majd azt mondja, hogy az esztergomi érsek vezetésével egyetemi küldöttség érkezett Konstanzba (amelyben nemcsak az óbudai, hanem a pécsi és a veszprémi egyetem tanárai is helyet kaphattak).

⁸⁸ KISS 1988. 305.

A második kérdésre a válasz az lehet, hogy Óbudán kezdetben egyáltalán nem létezett egyetem, s az, amit ma annak vélünk, valójában a veszprémi egyetem egyfajta óbudai „kihelyezett tagozataként” működhetett. A konstanzi zsinaton a Sundens (csanádi) püspökség is képviseltette magát, ezért van meg külön is a címere Schrotnál. (6. kép.) Fentebb kifejtettük, hogy Sundens neve ekkor már Veszprémet is lefedhette. A veszprémi püspökségben éppen ekkor volt egy hosszabb üresedés. A zsinat előtti utolsó püspök, Sándor (1411) nevét csak egy 1411. július 2-i dokumentumban említik, mint választott veszprémi püspököt. A püspökségben 1411. jún. 2.–1418. márc. 12. között üresedés állt be. Az egyházmegyét 1412–1424 között Branda da Castiglione (1350–1443) bíboros apostoli adminisztrátorként irányította.⁸⁹ (1410-től *óbudai nagyprépost* is volt. 1410–1413 között adminisztrátorként a kalocsai érsekséget is ő kormányozta; a Sárkányrend vezetésében is szerepet kapott.) Sándor püspök utódát, Rozgonyi Pétert a veszprémi káptalan 1417. nov. 26-án választotta meg, V. Márton pápa azonban csak 1424. aug. 5-én (Castiglione távozása után) erősítette meg püspöki székében.⁹⁰

Az 1410-es alapító levélben az egyetem neve óbudai egyetem (*in dicto oppido Veterisbude de cetero sit studium generale*), Richentalnál viszont ennek nyoma sincs, ott csak a Csanád nevéből eredő Sunden(s) található meg. Ez is arra utal, hogy a Sundens valódi értelme (Csanád) idővel feledésbe mehetett és a létező korabeli magyar egyetem(ek)re mehetett át, és Richental is ezt használja, ami úgy lehetséges, hogy Castiglione, mint óbudai prépost (és valószínűleg a veszprémi egyetem kancellárja) gyűjtőfogalomként használta. Erre utal az is, hogy Sunden város Richentalnál kétszer van meg (Sunden és Sundens) azon városok között, amelyek követeket küldtek a zsinatra. Az egyik Sundens ezek közül Veszprém lehet, a másik pedig Óbuda, s mindkettőt Castiglione ellenőrizte egyszerre. Nincs tudomásunk arról, hogy Csanádon valaha is egyetem létezett volna. Richentalnál mégis a Sundens egyetem neve fordul elő, ami azt jelenti, hogy a Sundens név ott már nem egyszerűen egy városnévből képzett egyetem neveként fordul elő, hanem az eredeti jelentésétől megfosztva és egy más jelentéssel felruházva jelentette a magyarországi óbudai (vagy veszprémi) vagy az összes magyarországi egyetem megnevezését. Ez pedig azt is jelenti, hogy a Sundens nevet egy új jelentéstartalommal kellett felruházni, vagy ebbe (laikus etimológia útján) egy új jelentést kellett beleérteni.

Castiglione a Sundensbe talán a görög *szundeisz* szót értette bele, s ezt használta az összes magyar egyetem számára. Ezt az elképzelést támogatja a görög

⁸⁹ DIÓS 1993. 29.

⁹⁰ Uo. XI. 2006. 728.

σύνδετος 'összekötött',⁹¹ és származékai: συνδεῖν,⁹² συνδεν⁹³ jelentéstartalma is, amelyek pontosan megfelelnek a Sundens szóalakjának. Ebben az esetben Richental Sundens egyetemét Branda da Castiglione egyfajta protohumanista⁹⁴ alkotásának tekinthetjük, aki a veszprémi püspökség apostoli adminisztrátora volt vagy Órévi Lukács püspöktől is eredhet. (Lásd alább.) (Ezt az elképzelést gyengíti, hogy Schrot címerkönyvében a Sundens püspökség is szerepel a saját neve alatt – hacsak Sundens alatt ekkoriban már nem Csanádot, hanem Veszprémet értették; Óbuda nem lehetett, mert nem volt püspöki székhely.)

A Sundens név, mint átértelmezett gyűjtőfogalom tehát Castiglione-től is származhat. A zsinaton ő volt Zsigmond király egyik fő támasza, a közte és a bíborosok közti közvetítésben. Lényegében ő volt ekkor a veszprémi püspök és egyben a feltételezett veszprémi egyetem feje is, amellet, hogy 1410-től óbudai nagyprépost is volt. Zsigmond király 1410-es egyetemalapítása (aug. 1.) előtt a pápa az ő véleményét kérte ki (aug. 1)⁹⁵ az új egyetem székhelyének megfelelő magyar város felől. A választás végül az ő hatására eshetett Óbudára. 1410-ben ez lett a második óbudai egyetem, amely ugyanúgy az ő felügyelete alá esett, mint az első, azaz a feltételezett veszprémi (amelynek ekkor már Óbudán is lehetett kihelyezett tanszéke). Ő tájékoztathatta félre a pápát arról is, hogy Magyarországon korábban nem volt egyetem (noha a pécsi egyetem ekkor még biztosan működött) – ami az 1410-es egyetemalapító okiratból is kitűnik –, hiszen így megtarthatta ellenőrzését a régi óbudai egyetem fölött is. Ezért is fordulhat elő a Sundens egyetem címere Richentalnál és Schrotnál (mindkét óbudai/veszprémi egyetem ugyanazon a néven – 1., 2., 3., illetve 8. kép). (Castiglione az 1420-as években Zsigmond király tanácsadójaként Budán élt; óbudai tapasztalatai alapján 1426-ban megalapította a páviai főiskolát, ahol 24 ösztöndíjasnak biztosított helyet, köztük a veszprémi káptalan (!) jelöltjeinek is.⁹⁶ Az alapításhoz szükséges anyagi fedezetet a veszprémi és a normandiai Lisieux püspökség jövedelmei biztosították számára, melyeknek apostoli adminisztrátora volt.)

Castiglione ábrázolása néhány más bíborossal együtt megtalálható Richental krónikájának New York-i Aulendorf-kéziratában (320. lap)⁹⁷ A címere (*dns*

⁹¹ SOLTÉSZ–ZSARNAY 1857. 536.

⁹² LOON 2009. 396.

⁹³ MEVRSIVS 1611. 109.

⁹⁴ A padovai egyetemen már a XIV. században feltűntek a „protohumanista” szerzők. A humanista stúdiumok itt is az artes fakultáson jelentek meg, de a hagyományos, skolasztikus alapokon nyugvó képzés továbbra is erős volt. (VÉBER 2014. 417.; RÜEGG 1993. Band I: Mittelalter. 387–411., 396–397.)

⁹⁵ SZÖGI 1995. 61–62.

⁹⁶ DIÓS 1993. II. 29.

⁹⁷ CLEMMENSEN 2011. 11–12.

pranda cardinalis placentinus), a kastélyt tartó oroszlán (beszélő vagy névre utaló címerként) is megvan Richental krónikájának valamennyi másolatában⁹⁸ (az 1464-es prágai kéziratban a 202r fólión látható; Grünenberg címerkönyvéből viszont hiányzik; Schrotnál [18.] *Placentia* néven található meg). A Sundens egyetem elnevezés tehát azért szoríthatta oly erővel háttérbe még az újonnan megalapított Buda nevét is, mert Castiglione bíboros azt a „saját” egyetemeként propagálta. Ő volt az is, aki egészen 1424-ig senki mást nem engedett beülni az 1411 óta üresen álló veszprémi püspöki székre. (Talán az ő familiárisa lehetett a Sundens egyetem egyik tanára, az ugyancsak milánói származású jogi doktor, Tadeus de Vicomercato.) Amennyiben tehát Veszprém (Sundens) a konstanzi zsinaton a német (és magyar) király által diplomáciai feladatokkal megbízott legaktívabb bíborosának a saját egyeteme volt, érthető, hogy emellett a zsinat másik két magyar egyeteme, azaz Zsigmond király újonnan alapított saját óbudai egyeteme és a pécsi egyetem is (melynek címere szintén megtalálható Richentalnál) eltörlődött a Sundens egyetem mellett, és mindenhol csak ennek neve szerepel a magyar egyetemek közül (noha a másik két magyar egyetem címere így is utat talált magának Richental krónikájába, de csak valódi nevük feltüntetésének mellőztetése árán).

Az első óbudai egyetem tehát veszprémi eredetre mehet vissza. Megalapítását 1395-re teszi a kutatás, melyet Zsigmond király 1410-ben állítólag újraalapított. Ezzel az egyik gond az, hogy nem világos, miért kellett volna ugyanazt az egyetemet ugyanannak a királynak mindössze 15 év elteltével újraalapítania? (Ezt Ábel Jenő is⁹⁹ furcsának tartotta.) A pécsi egyetem közvetlen királyi támogatás nélkül is – még a legpesszimistább forráskönyv szerint is – sokkal hosszabb ideig működött ennél. A másik gond az, hogy nem áll rendelkezésünkre az első óbudai egyetem 1395-ös alapító oklevele. Az, amit erre vonatkozóan idézni szoktak, ténylegesen csak egy kinevezési, s nem alapító okirat. A válaszom ezért az, hogy Zsigmond király csak egyetlen óbudai egyetemet alapított, mégpedig 1410-ben, s a korábban ott fennálló óbudai egyetem valójában a veszprémi egyetem óbudai kihelyezett tanszéke volt. A másik lehetőség az, hogy az egyetem a XIV. század végén Veszprémből Óbudára költözött.

Ezen elmélet mellett szól az, hogy 1395-ből ténylegesen csak egy kinevezési oklevéllel rendelkezünk s nem az egyetemalapító oklevéllel,¹⁰⁰ melyben IX. Boni-

⁹⁸ CLEMMENSEN 2011. 72.

⁹⁹ ÁBEL 1881. 18–19.

¹⁰⁰ Ennek alátámasztására teljes terjedelmében idézzük: „Bonifác püspök, Isten szolgáinak szolgálója. Üdvözlétünk és apostoli áldásunk szeretett fiunknak, Lukács választott csanádi püspöknek. Buzgalmaddal szerzett érdemeid kívánják meg és késztetnek bennünket arra, hogy azon dolgokban, melyekről úgy ítéljük, hogy hasznodra lesznek, amennyire Isten segítségével képesek

fác pápa (1389–1404) 1395. október 6-án megengedi, hogy Lukács óbudai prépost azt követően is viselhesse ezen tisztségét, és az egyetem (vagy inkább főiskola) kancellári tisztségét, miután őt *csanádi püspökké* nevezte ki. Mindezidáig nem volt világos előttünk, miként jutott az óbudai (és a veszprémi) egyetem a Csanád nevéből származó Sundens névhez. Amennyiben azonban az előbbi mondatot figyelmesen olvastuk, rögtön meg is van a személyi kapcsolat Csanád és Óbuda között, amely egyébként az egyetlen ilyen releváns korabeli kapcsolatot. A Sundens név tehát úgy ment át az óbudai egyetemre, hogy Órévi Lukács, *óbudai prépost*, akkor is megtartotta az óbudai főiskola kancellári tisztségét, miután őt a pápa *csanádi püspökké* nevezte ki. Ez azt is jelenti, hogy az (első) óbudai egyetem megalapításában nem Zsigmond királynak, hanem Órévi Lukács, óbudai prépostnak volt alapvető szerepe.

Az 1395-ös oklevél az óbudai tanintézet rangját a *studium* (főiskola) szóval adja meg, míg Zsigmond király 1410-ben alapított egyetemének rangját a *studium generale*¹⁰¹ kifejezés világosan meghatározza, amikor XXIII. János (ellen)pápa augusztus 1-jén négy korból álló teljes egyetem létrehozását engedélyezi. Óbudán tehát nem egyetem, hanem főiskola működött 1395-ben, amely az akkori

---

vagyunk rá, jóakarató kedvezésünkben részesítsünk. Így a mai napon nekünk és testvéreinknek érdemeid miatt kedves személyedről ugyanezen testvéreink tanácsa alapján apostoli tekintélyünk-nél fogva azt határoztuk, hogy gondoskodunk a pásztor nélküli csanádi egyházzal, téged állítván püspökkéül és pásztorául, amint azt erre vonatkozó levelünk bővebben tartalmazza. Mi tehát személyedet kegyes kedvezésünkben szándékozával részeltetni, ebbéli kérésedtől indítva jelen okmánnyal megadjuk kegyességednek, hogy a Szent Péter egyház prépostságát Óbudán, a veszprémi egyházmegyében [ut Praeposituram Ecclesiae S. Petri in Veteri Buda, Vesprimien. Dioecesis] (ami a mondott Szent Péter egyházban különleges és legfőbb méltóság; erre az embert választás útján szokták emelni, melynek birtokában vagy), minden jogával és tartozékával, a fent nevezett csanádi vagy más egyházzal együtt, ahová esetleg helyeznek majd, felszentelésed megtörténte és a püspökszentelésre vonatkozó kánonok által megszabott idő eltelte után is élethossziglan megtarthasd, ugyanezen prépostság hasznait, bevételeit és jövedelmeit megkaphasd, és a nevezett város, Óbuda iskolájának kancellári tisztségét szabadon betölthesd. [et officium cancellariae studii dicti oppidi Veteris Buda, exercere] Ennek nem állhat útjában sem az, hogy nem vagy valamely tudomány szak doktora, sem a lateráni zsinat, sem maga a Szent Péter egyház egyéb rendelkezései, sem pedig bármilyen más ellenkező értelmű, akár eskü, apostoli jóváhagyás vagy bármely más megerősítés révén megszilárdult határozat és szokás. Feltéve, hogy e prépostság nem esik el a köteles egyházi szolgálattól, és benne a lelkek gondozását semmilyen tekintetben nem hanyagolják el. Senki ember ne merészelje tehát ezen adománylevelünket megtámadni, vagy vakmerően szembeszállni vele. Ha valaki mégis veszi a bátorságot, hogy ezt megpróbálja, tudnia kell, hogy utoléri a mindenható Isten és apostolai, Szent Péter és Pál haragja. Kelt Rómában, Szent Péternél, hatodik évünkben, október hatodik napján.” SZÖGI 1995. 60–61.

¹⁰¹ *...in oppido suo Veterisbude Vesprimiensis diocesis in regno Ungarie predicto consistente, loco utique ad hoc accommodo admodum et idoneo, plurimum desideret fieri et ordinari per sedem apostolicam studium generale, in qualibet licita facultate...” SZÖGI 1995. 64.*

veszprémi püspök (Maternus vagy Jánoki Dömötör) felügyelete alatt állt. Ezt fejezi ki az oklevél azzal, hogy kimondja, Óbuda a veszprémi egyházmegyében található (*in Veteri Buda, Vesprimien. Dioecesis*; ezen hagyomány folytatásaként az 1410-es egyetemalapítás során – talán Castiglione hatására – is hangsúlyozzák, hogy Óbuda a veszprémi püspökségben található). Ez pedig támogatja azon elképzelésünket, hogy az (első) óbudai egyetem vagy inkább főiskola ebben az időben nem egy új alapítású tanintézet volt, hanem a Veszprémi egyetem (Órévi Lukács által) kihelyezett részlegeként vagy az egyetem Óbudára való átköltözésével jött létre (megmaradva ugyanazon püspökség területi fennhatóságán belül). Óbuda tehát 1395-ben *studium*, majd a második egyetem 1410-ben, az igazolt egyetemalapítást követően *studium generale*. Ez is azt igazolja, hogy 1395-ben Óbuda még csak a veszprémi egyetem óbudai főiskolája volt.

Érdekes körülmény az is, hogy történészeink számára 1395-ben az óbudai tanintézet *studium* rangja és az alapító oklevél hiánya is elegendő volt ahhoz, hogy Óbudát már 1395-ben egyetemenként fogadják el, miközben Veszprémmel kapcsolatban 1276-ban a *studium* kifejezést, ugyancsak az alapító oklevél hiányában, minden áron igyekezzenek kimagyarázni az egyetemi rangjából.

Az első óbudai tanintézet rangját elsősorban azért szokták egyetemenként meghatározni, mivel Lukács püspök 1395-ben kancellári címet viselt. Továbbá 1396-ban Joannes de Horow (Horaw, Horb) bécsi egyetemi tanárt Budára hívták tanítani,¹⁰² ami azt jelenti, hogy ott ekkor már egyetemenek kellett léteznie. Ő ugyanis 1396. július 2-án a bécsi művészeti kar kongregációjától azt kérte, hogy Bécset elhagyhassa és a budai egyetemre mehessen át (*ut ... stare ... in universitate Budensi*).¹⁰³ Az óbudai kar első dékánját csak 1399-ben választották meg.¹⁰⁴

Mindezek nem cáfolják azon véleményemet, hogy 1395-ben Óbudán már egyetem (vagy inkább főiskola) működött, mégpedig egészen magas színvonalon, ha a meghívását a bécsi egyetem egyik tanára is elfogadta, majd ez odáig fejlődött, hogy 1399-ben már a dékánját is megválasztották. Ezt azonban továbbra sem, illetve ennek tudatában sem tarthatom egy újonnan létrehozott egyetemenek, hanem csak egy régebbi egyetem folytatásának. Ez tette lehetővé azt, hogy magas színvonalon működjön mindjárt egy évvel a feltételezett megalapítását követően is. Ez pedig 1396-ban és 1399-ben egyben Veszprém számára is korábbra visszamenő egyetemi rangot biztosít, vagy úgy, hogy az ottani egyetem Veszprém mellett Óbudán is működött, vagy pedig úgy, hogy idővel Veszprém-ből Óbudára költözött át, miközben mindvégig megmaradt a veszprémi egy-

¹⁰² ÁBEL 1881. 19.

¹⁰³ DOMONKOS 1975. 682.

¹⁰⁴ Uo. 681.

házmegye területén, a veszprémi püspök felügyelete alatt. Lukács püspököt a pápa 1397. március 22-én nagyváradai püspökké nevezte ki, de a pápai okmány ekkor már nem említi, hogy egyben ő az óbudai egyetem kancellárja¹⁰⁵ (hiszen annak betöltése a veszprémi püspököt – Jánoki Dömötört – illethette meg). A Sundens név azonban – miként azt Richental példája is mutatja – mégis, Csanád nevét használva, de attól függetlenül is fennmaradt. Ez arra mutat, hogy a Sundens, mint az egyetem megnevezése (az eredeti értelmét elveszítve) egyfajta (talán több városra és az összes magyar egyetemre kiterjedő) gyűjtőfogalomává vált, miként azt fentebb is láttuk. Ezt a jelentésváltozást pedig csak egy idegen ember (Castiglione) hajthatta végre, akit nem zavart az, hogy Csanád névvel illesse más város(ok) egyetemét is és azt átértelmezve új jelentést adjon a névnek.

Korábban a történészek többsége úgy gondolta,¹⁰⁶ hogy az első óbudai egyetemet Zsigmond király 1389-ben alapította, IX. Bonifác pápa uralkodásának első évében és első kancellárja az óbudai Szent Péter káptalan prépostja volt. Inchofer is ilyen értelemben szólt.¹⁰⁷ Csak Domonkos László kutatásai tisztázták¹⁰⁸ (vagy inkább csak vetették fel), hogy a pápa Lukács püspök részére 1395-ben küldte meg a kinevezési oklevelet. (Előtte a *Vatikáni okmánytár* is 1395-öt ad meg.)¹⁰⁹

¹⁰⁵ Uo. 681.

¹⁰⁶ ÁBEL 1881. 17., GUTHEIL 1961. 464.

¹⁰⁷ Inchofer Menyhért, aki Galilei inkvizíciós perének egyik [csillagászati] szakértője volt, a vatikáni levéltárban kutatott és magyar egyháztörténeti művéhez (*Annales ecclesiastici regni Hungariae*. Róma, I. 1644.) eredeti okleveles forrásokat is felhasznált; a forráskutatás úttörőjének is tekinthető. Művének csak az első kötete jelent meg nyomtatásban. Részletessége miatt csak az 1059. évig jutott el. A második kötet, melynek kézírata az Országos Széchényi Könyvtárban található, az 1159. évig terjed. Művének máig kiadatlan kéziratában az óbudai egyetem mellett talán a veszprémi egyetemre is található adatokat. Ábel Jenő szerint Inchofer a Vatikánban még eredetiben láthatta az óbudai egyetem alapító levelét 1389-ből, noha erre konkrét adat nincs. Inchofer az óbudai egyetemet régtől fogva létezőnek mondja: »„*Est Vetus Buda . . . floruisse non solum temporibus Regis Matthiae . . . verum etiam longe ante celebrem fuisse, satis indicat erectio Studii generalis, quod Bonifacius Nonus Millesimo tercentesimo octuagesimo nono et primo sui Pontificatus anno petente Sigismundo rege concessit omnibusque privilegiis et immunitatibus ornavit coustituto eiusdem Studii Cancellario Praeposito Ecclesiae sancti Petri Apostoli, ac ut Praepositi eiusdem Ecclesiae nec non Canonici ex Doctoribus eiusdem Studii assumi possent, sancivit. De qua re alibi plura.*” így Melchior Inchofer (T. I. *Annal. Eccl. Hung.* p. 328), még pedig Schönvisner szerint: „*verosimiliter ex ipsa erectionis Bulla, quam forte in continuatione Annalium suorum Tomo altero editurus erat, si fata sivoissent: hanc enim Romae scribens prae manibus habere potuit, et l. cit. se alibi de hac Universitate plura narraturum adpromisit.*” Magam sem tartom valószínűnek, hogy Inchofer részletes adatait a levegőből kapta.«

ÁBEL 1881. 57. 19. jegyzet

¹⁰⁸ DOMONKOS 1975. 680.

¹⁰⁹ FRAKNÓI 1889. 301.

Domonkos szerint 1395-ben a pécsi egyetem már nem létezett (noha a címere megtalálható Richental krónikájának 1464-es prágai kéziratában) s ez indította Zsigmond királyt új egyetem létrehozására. A vatikáni levéltárban végzett újabb kutatások során találtak egy XVII. századi fóliánst, melyet Alexander Raynaldus könyvtáros állított össze a IX. Bonifác pápa által kibocsátott bullák rövid tartalmáról. Eszerint a pápa Zsigmond király kérésére hagyta jóvá az egyetem megalapítását az összes karral, előjogokkal és szabadságokkal *Veterisunde* városában. Az egyetem kancellárjává az óbudai Szent Péter káptalan prépostját nevezte ki, a tanárokról Óbuda káptalanjának kellett gondoskodni. Mindez 1395. október 6-án történt.¹¹⁰

Ha jól értem itt sem az eredeti alapító okiratról van szó, hanem egy XVII. századi kompilációról IX. Bonifác pápa okleveleinek tartalmi összefoglalóival. Az említett oklevél dátuma miatt az a gyanúm, hogy ez a kompiláció sem az eredeti alapító oklevelet tartalmazza, hanem azt az 1395. október 6-áról való kinevezési oklevelet, amely már jól ismert számunkra, s melyben a pápa fenntartja Lukács püspök jogait az óbudai oktatási intézményre vonatkozóan és csanádi püspökké nevezi ki. Noha nem lenne példa nélküli, hogy az egyetem megalapítása és a püspök kinevezése ugyanazon dátum alá essen, de eléggé szokatlannak tekinthető, különösen úgy, hogy a pápa jóváhagy egy új egyetemet, majd annak vezetőjét ugyanazon a napon egy attól több száz kilométerre (a kor viszonyai között több napi vagy heti járóföldre vagy hajótávolságra) eső püspökség élére, az ország másik végébe „számúzi”, noha rá az induláskor éppen az egyetem központjában lenne leginkább szükség. Az alaptó oklevélről Inchofer sem tud, csak annyit mond, hogy az egyetem Óbudán már régtől fogva létezett.

A fenti adatok közül a *Veterisunde* név a legfontosabb számunkra. A XVII. századi oklevélkompilációval kapcsolatban ennek megfelelően két eshetőség áll fenn: 1. a XVII. századi *Veterisunde* névalakra Richental krónikájának *Sundens* neve volt hatással, vagy 2. a *Veterisunde* név már 1395-ben is létezett (sőt maga Lukács püspök írathatta be a pápai oklevélbe) és ennek rövidített változata került be Richental krónikájába.

Az első eshetőség nem kíván részletesebb magyarázatot és megcáfolja az, hogy a *Sunadensis* név már 1185-ben (III. Béla oklevelében) is előfordul. A második viszont bonyolultabb összefüggések fennállását sejteti. Domonkos szerint Lukács püspök számára a Curia 1395. január 18-án Rómában jóváhagyta javadalmi engedélyezését, majd október 6-án kapta meg az egyetemi kancellári és a püspöki kinevezését. Két héttel később, október 19-én Rómában személyesen vállalt kötelezettséget az elődje, János csanádi püspök tartozásának a kiegyenlí-

¹¹⁰ DOMONKOS 1975. 680.

tésére, amit november 4-én teljesített is. Domonkos szerint Lukács püspök 1395 elejétől egészen november 4-ig azért tartózkodott Rómában, hogy az egyetemet megalapító bulla kiadását előkészítse.¹¹¹

Véleményem szerint azonban az 1395. október 6-i a kinevezési oklevelet (amely nem az egyetem alapító oklevele) nem úgy kell értelmeznünk, hogy Lukács csanádi püspökké történt kinevezése az egyetemi hatásköreinek a kezdetét is jelenti, hanem éppen ellenkezőleg, úgy, hogy csanádi püspökké való kinevezésével az óbudai egyetemi funkcióinak véget kellene érnie, de ezeket mégis megtarthatja, (erre vonatkozik a kinevezési okirat „*a Szent Péter egyház prépostságát Óbudán... minden jogával és tartozékával... élethossziglan megtarthatad [!]... és a nevezett város, Óbuda iskolájának kancellári tisztségét szabadon betöltheted*” kitétele) mert a pápa az ebben illetékes veszprémi püspökkel szemben kegyet gyakorol Lukács javára, amit azért sikerülhetett elérnie, mert Rómában tartózkodva személyesen járta ki. Veszprémben éppen ekkor bizonyos zavarok látszanak fellépni a püspöki hivatal betöltését illetően Maternus [1392–1395] és Jánoki Dömötör [1387–1391, 1395–1398] között. Ezért is, meg csanádi elődje tartozásának kiegyenlítése miatt is lehetett sikeres Lukács akciója, aki emiatt és nem az új egyetem megalapítása miatt időzhetett oly hosszú ideig Rómában. Ez azonban csak ideiglenes megoldás lehetett, mert váradi püspöki (1397–1406) kinevezésekor már helyreállt a rend, és nem is említik többé egyetemi kancellárként.

Az egyetemi funkciójához azért ragaszkodhat olyan erősen, mert a veszprémi egyetemet vagy annak egy részlegét talán éppen ő telepítette át Óbudára, sőt talán magát az (első) óbudai egyetemet is ő alapította (valamikor 1395 előtt). Az, hogy 1395-ben „hibrid” megoldást választott és az egyetem nevét Veterisunde, azaz a máshonnan ismeretlen 'Ócsanád' alakban íratta be a pápai oklevélbe, azt mutatja, hogy az oklevelet már a csanádi kinevezése után adták ki, tehát az egyetemet már – néhány napos – csanádi püspökként irányította, de annak tényleges óbudai székhelyét a Veteri- előtaggal is ki akarta fejezni. Később ez az előtag a Sunden névből elmaradt és így ment át Richental krónikájába is.

Az is elképzelhető, hogy Veterisunde Óbuda latin Veterisbuda névalakjának analógiájára, annak párjaként jött létre avagy pedig egyszerűen csak azt akarták vele kifejezni, hogy (Órévi) Lukács püspök új egyeteme lesz az, amelyet a pápa majd jóváhagy.

Lukács püspök vezetéknevét Karácsonyi János állapította meg. Az unokaöcscsei közül kettő Órévy, egy pedig Szántay (Morhát-Szántay) nevet viselt. Azt nem tudjuk, hogy ezek közül Lukács püspök vagy az apja, II. Demeter melyiket használta. Karácsonyi mindkettőt helyesnek vélte, de a Szántai (Szántódi) név

¹¹¹ Uo. 681.

gyakorisága és az Órévi ritkasága miatt az utóbbi mellett foglalt állást.¹¹²

Amennyiben tehát Lukács püspök vezetéke neve valóban Órévi volt és a XVII. századi vatikáni oklevélkompiláció *Veterisunde* névalakja „Lukács püspök egyetemét” jelenti, a Veteri- előtagnak az Órévi Ó- előtagja valóban meg is felelhet, viszont az utótag -rév szava és annak egyetlen szinonimája sem feleltethető meg semmilyen (rév értelmű) latin „-sunden” szóval, legalább is én ilyenről nem tudok.¹¹³ Ezért továbbra is az Óbuda analógiája szerint létrehozott *Veterisunde* névalkotás a legvalószínűbb.

A Sunden egyetem nevének létrejöttében tehát két ember játszott főszerepet: Órévi Lukács, aki azt létrehozta és Branda da Castiglione, aki azt tovább vitte, újraértelmezte és propagálta. Ez azt is jelenti, hogy az óbudai egyetemnek már 1395 vagy 1395. október 6-a előtt is léteznie kellett, s a pápai kinevezési és megerősítő oklevél csak ezt az állapotot szentesítette.

1395 előtt Zsigmond talán tényleg törekedett arra, hogy (a korábbi alapokra támaszkodva) Óbudán egyetemet alapítson, de erre végül nem került sor (hiszen nem áll rendelkezésünkre az egyetem alapító okirata) és a szándékát csak 1410-ben tudta megvalósítani. Zsigmond király bel- és külpolitikai helyzete ugyanis egészen 1403-ig túlságosan ingatag volt ahhoz, hogy új egyetem megalapítására egyáltalán gondolhasson. 1395 ebből a szempontból talán a lehető legalkalmatlanabb év volt. Ekkoriban még csakis egy, már korábban is létező egyetem működhetett Óbudán.

Mint tudjuk, IX. Bonifác pápa 1395. október 6-án engedte meg Lukács püspöknek, hogy korábbi óbudai tisztségeit csanádi püspökként is megtarthassa. Zsigmond király felesége pedig 1395. május 17-én halt meg terhesen egy lovasbalesetben. Ezzel újra kérdésessé vált jogalapja az uralkodásra. A trónt csak azon a címen bírta, hogy ő volt Nagy Lajos király leányának, Mária királynőnek a férje. Ezért legfontosabb feladata az év hátralévő részében és azon túl is az volt, hogy biztosítsa magának a magyar királyi címet. Nem valószínű tehát, hogy nem egészen öt hónappal a felesége halála után még egy új egyetem létrehozására is gondolhatott volna. (Órévi Lukácsnak pedig az volt az érdeke, hogy értesülvén a királynő május 17-i haláláról, az egyetem vezetését Rómában tartózkodva továbbra is magának biztosítsa, amit végül október 6-án ért el. A királynő halála talán azért is hozta bizonytalan helyzetbe, mert a veszprémi egyetem áthelyezését Óbudára ő hagyhatta jóvá. Ezért lehetett számára fontos,

¹¹² KARÁCSONYI 1903. 108–110.

¹¹³ Calepinus szótára szerint: latin **summa**, magyar **somma**, **summus** magyar legnagyobb, angol the highest of all, principall [és: hegytető]; **sunium**, *σοῦνιον*, „Vulgò Cabo de columnas, Extremum Atticæ promontorium, Ortum spectans, vicum habens eusdem nominis, quem Leontidi tribui assignat Stephanus.” (CALEPINUS 1586. 1029.; 1032.)

hogy a püspöki kinevezése mellett az oklevélbe az óbudai egyetem kancellári tisztségének a megtartását is belefoglaltassa.)

Zsigmond 1385. november 1-jén kényszerítette ki házasságát Máriával, majd december 31-én Kis Károly elfoglalta a trónt, akit 1386. február 24-én meggyilkoltak. A felesége és anyósa a Horváthi-párt fogságába került. 1387-ben a főurak egy része Zsigmondot jobb híján királlyá koronázta, de velük a egyezséget („ligát”) kellett kötnie. A feleségét csak 1387. június 4-én sikerült kiszabadítania. Egyidejűleg szembe kellett néznie Kis Károly fia, Nápolyi László trónigényével (egészen 1409-ig), melyet a délvidéki urak nagy része is támogatott.

Mind olyan mozgalmas évek ezek, melyek nem tették számára lehetővé, hogy egy új egyetem megalapításának kérdésével érdemben foglalkozhasson. 1401. április 28-án a főurak fogságába került. Egészen szeptember végéig házi őrizetben volt, és csak egy hónappal később ismerték el újra az ország királyának. 1402. decemberének végén az elégedetlenkedő főurak Nápolyi Lászlót ismerték el az ország királyának. 1403. február 19-én néhány világi és egyházi főúr szerződést kötött Zsigmond ellenfelével Jodok morva örgróffal. Augusztus 5-én Zarában partra szállt Nápolyi László, akit a főpapság egy részének jelenlétében magyar királlyá koronáztak. A belháborút végül Zsigmond nyerte meg. Nápolyi László a támogatói kíséretében kivonult az országból. A hadvezérei bevették a lázadók erősségeit, az egri és győri püspökvárat, az esztergomi castrumot, Zsigmond pedig elkobozta a lázadókhoz csatlakozott prelátságok, a váci és a veszprémi püspök, valamint a kalocsai érsek javait.¹¹⁴

A lázadásban Makrai Benedek, az (első) óbudai egyetem egyik tanára (1401 k.–1403), is részt vett. (Eszerint az első óbudai egyetem még 1403-ban is működött, s emiatt sem világos, miért kellett volna azt 1410-ben „újjraalapítani”?) Pesten fegyveres felkelést szervezett Zsigmond ellen, de Garai Miklós nádor (1402–1433) ezt leverte. Benedeket elfogták és bebörtönözték. Zsigmond egy 1403. szeptember 30-án Ragusa városához intézett levelében Makrai Benedek hűtlenségét panaszolja, noha gazdagon ellátta javadalmakkal. (Benedek csak 1408-ban szabadult ki börtönéből, a párizsi egyetemről Thomas de Ungaria 1406-os közbenjárására, melynek egykor Benedek a diákja volt, majd visszanyerte Zsigmond bizalmát is. A király 1412-ben diplomáciai feladattal Lengyelországba küldte, hogy ítélkezzen a Német Lovagrend és Ulászló lengyel király vitájában, ahol 1414-ig tartózkodott, majd 1415-ben részt vett a konstanzi zsinaton (a május 15-i gyűlésen a német nemzet küldöttei között *magister Benedictus, miles regni, utriusque iuris doctor* néven¹¹⁵ fordul elő), 1416-ban külföldre kísérte

¹¹⁴ FEDELES 2018. 86–87.

¹¹⁵ SZÉKELY 1967. 170.

a királyt. Utoljára 1421-ben hallunk felőle, mint Eger püspöki adminisztrátoráról.)¹¹⁶

1403-ban a király diplomáciájának köszönhetően behódoltak Bosznia és Dalmácia városai is. Zsigmond tehát csak ebben az évben szilárdította meg véglegesen a magyarországi hatalmát, de még így is újabb öt évnek kellett eltelnie ahhoz, hogy 1408-ban megvalósíthassa első önálló vállalkozását, a Sárkányrend létrehozását.

Az egyik oka az új egyetem létrehozásának az lehetett, hogy 1409-ben XII. Gergely pápa (1406–1415) és XIII. Benedek ellenpápa (1394–1417) viszályának rendezésére összehívták a pisai zsinatot. A megválasztott új „pisai” pápa hamarosan elhunyt. Őt követte XXIII. János. A pisai zsinaton 24 bíboros és közel 200 püspök jelenlétében újabb zsinat összehívását helyezték kilátásba. Egyes vélemények szerint ezért nem zárható ki, hogy Zsigmond már 1410-ben úgy látta, hogy a következő zsinaton a helyzet megoldásához szüksége lesz tudósokra. Ezért sem lehet véletlen, hogy Zsigmond az újonnan megválasztott ellenpápától megkapta az engedélyt az óbudai egyetem megalapítására, mind a négy karral.¹¹⁷

Mindezek elmondása után térhetünk csak vissza Domonkos László azon adatához (a második eshetőség magyarázatához), hogy a vatikáni levéltár egyik XVII. századi oklevélkompilációjában IX. Bonifác pápa az óbudai egyetemet *Veterisunde* néven nevezi és Lukács püspököt egyetemi kancellárként említi. Órévi Lukács püspök személye nagy jelentőséggel bír számunkra, de nemcsak az (1395-ös vagy inkább 1389-es első) óbudai egyetem, hanem a veszprémi egyetem (Óbudára kihelyezett részlegének) *kancellárjaként* is.

Lukács Óbudán préposti funkciót töltött be. Ha ő volt az első óbudai egyetem alapítója, egyszerű óbudai prépostként ezt aligha tehetné volna meg. Ehhez minimum püspöki címre, de méginkább király(nő)ji elhatározásra vagy legalább jóváhagyásra (és politikai támogatásra) volt szüksége, azaz vagy egy korábban is létező egyetemet (Veszprém) kellett áthelyeznie Óbudára, ugyanazon püspökség fennhatósága alatt maradván (s ehhez is felsőbb jóváhagyást kellett szereznie) vagy Óbudán az új egyetemet (1395 előtt) uralkodói közreműködéssel kellett létrehozni. Ha előzményként Veszprémet tételezzük fel, az uralkodói jóváhagyásnak természetes módon a királynőtől kellett érkeznie (még az 1395-ös halálát megelőzően). Ezért tartózkodik még október 6-án is Rómában, több hónappal a királynő halála után, hiszen számára fontosabb volt, hogy (óbudai) pozícióit pápai jóváhagyással biztosítsa, mint az, hogy hazasiessen az elhunyt pártfogója temetésére és részt vegyen az új helyzettel előállt otthoni hatalmi int-

¹¹⁶ DOMONKOS 1975. 683–684.

¹¹⁷ FONT 2017. 86–87.

rikákban. Ezen intrikákban a maga részéről úgy tudott a leghatékonyabb módon részt venni és magának a legelőnyösebb pozíciót kivívni, hogy nem otthon, hanem a pápai udvarban „intrikált” a saját személye érdekében.

Mindez azt is jelzi, hogy Lukács csanádi kinevezése előtt sem jött csak úgy a semmiből az óbudai tanintézet élére, hanem korábban a veszprémi püspökség hierarchiájában is be kellett töltenie a megfelelő tisztséget ahhoz, hogy az egyetemi kancellárságot viselhesse, majd azt egy ideig csanádi püspökként is tovább vihesse. Ez is arra utal, hogy Óbudán veszprémi felügyelet alatt működött az egyetem.

Mint azt láthattuk, Inchofer az óbudai egyetemet régtől fogva létezőnek nevezte, s talán mi is sikeres kísérletet tehetünk arra, hogy az (első) óbudai egyetem létrejöttének körülményeit meghatározhassuk, szem előtt tartva azt, hogy ebben Veszprémnek is alapvető szerepe lehetett.

Bunyitay Vince jó megfigyelőképességéről tett bizonyosságot, amikor különösnek vélte, hogy a (szerinte) új egyetem az óbudai prépostság mellett alakult meg, kancellárja a budai káptalan prépostja, tanárainak fizetését a káptalan préposti és kanonoki javadalmaiból biztosítják, és: „*Semmi sem mutat Zsigmond király alapító kezére.*” Ezért valószínűnek tartja, hogy már a XIII. században is virágzott káptalani iskolát 1395 körül az akkori óbudai prépost (a későbbi Lukács püspök) a király beleegyezésével és pápai megerősítéssel saját maga emelte az egyetem rangjára. Az egyetem szerinte csak addig működik, amíg az alapító prépost életben van és csak a halála után, 1410 körül fog bele Zsigmond az új egyetem létrehozásába, illetve a megszűnt régi egyetem felélesztésébe.¹¹⁸ (Ennek ellentmond, hogy Lukács püspököt már az életében sem nevezik az egyetem kancellárjának, amikor váradi püspök lett. Ennek magyarázata véleményem szerint az, hogy Óbudán ekkor nem volt új egyetem, hanem csak a veszprémi régtől fogva működő tagozata létezett.). Hasonlóképpen gondolkodik Bohus Rezső (1840 k.–1886) is, aki szerint Budán már a XIII. században virágzó káptalani iskolát fejlesztették Zsigmond korában egyetemmé.¹¹⁹

Maga az óbudai prépostság a veszprémi püspök felügyelete alatt jött létre. Veszprém és Óbuda kapcsolata már azon 1277-es oklevélben is felbukkan, amelyben Kun László a veszprémi káptalani iskolát (egyetemet) ért pusztítás kárpótlásáról rendelkezik. Ebben szó van arról, hogy az óbudai iskolának már a nagyapja, IV. Béla király (1235–1270) is támogatást nyújtott.¹²⁰ (1276-ban IV. Lász-

¹¹⁸ BUNYITAY 1883. 217.

¹¹⁹ BOHUS 1876. 14.

¹²⁰ „*Presertim quia auus noster rex Bela illustris eidem ecclesie Wesprimiensi abstulisse dignoscitur plebaniam Beate Virginis Marie montis Budensis, quam dominabus ordinis fratrum predicatorum Budensis, nec non decimas capelle beati Gerardi, de Grenweld dicte, eiusdem ciuitatis*

ló nem azt mondja, hogy a veszprémi egyetemet ő alapította, hanem azt, hogy régtől fogva működik, tehát már az ő uralkodásának a kezdete előtt (1272) is léteznie kellett. 1277-ben sem azt mondja, hogy Óbudát (és ezáltal Veszprémet) a nagyapja, alapította, hanem csak azt, hogy már ő is támogatta. A családi emlékezet általában a nagyszülőkig szokott kiterjedni, tehát Kun László is tudott volna arról, ha a nagyapja egyetemet alapít Veszprémben. Ezért a „régől fogva” kifejezés IV. Béla uralkodásának a kezdetét (1235) is megelőzi. Ebből a szempontból pedig valóban III. Béla (1172–1196) az a király (IV. Béla nagyapja), akinek az uralma eléggé stabil és hosszú idejű volt ahhoz, hogy az ő idejében egyetem jöhessen létre Veszprémben. Én ezt az eléggé szertelen II. Endréről (1205–1235) nem tudom elképzelni; bátyja, a gondokkal küzdő Imre (1196–1204) már számításba vehető [Anonymus az ő idején (is) működhetett; s ebből a szempontból talán nem ártana megvizsgálni azt a kérdést sem, hogy a Magyarországon oly gyakori magister ’mester’ cím nem függhet-e össze hazai egyetemi végzettséggel, esetleg egyetemi tanársággal, mint pl. *P. dictus magister* esetében].

Óbuda önálló településsé szerveződése IV. Béla alatt mehetett végbe. A budai várhegyi telepítésre 1243-ból rendelkezünk az első hiteles forrással, amikor IV. Béla egyik Óbudával kapcsolatos oklevele az addig kizárólag Budának nevezett Óbudát először illeti a *Vetus Buda* névvel, bizonyára megkülönböztetésképpen a Margit-legendában található „*Új avagy Nagy Budán*” ekkorra már megkezdődött telepítéstől. A következő adatunk a budai várra 1247-ből való, amikor a veszprémi káptalan Zalándus veszprémi püspök kérelmére megállapítja, hogy a telki, a budaszentjakabi és *Novi Montis Budensis* egyház a veszprémi püspök joghatósága alá tartozik. 1248-ban IV. Ince pápa vizsgálatot rendel el a budavári Mária-egyház (*ecclesia beate Marie de Novo Monte Budensi*) jövedelmeinek és más, a veszprémi püspököt illető jövedelmeknek a jogtalan lefoglalása miatt. IV. Béla király 1269-ben a budai tizedeket és a budaszentjakabi egyházat (*cum ecclesia Beate Virginis Marie in monte Budensi noviter fabricata*) is visszahelyezi a veszprémi püspökség joghatalma alá.¹²¹ A XI. századi alapítású óbudai káptalan gyakorta új Buda megalapítása, s Budának *Vetus Budától* való megkülönböztetése után is, egészen a középkor végéig, mindig budai káptalannak (s nem óbudainak) nevezte magát.¹²²

A veszprémi püspökség birtokviszonyai tehát meghatározóak voltak Óbudán belül és az óbudai káptalanban, valamint – nyilvánvaló módon – annak iskolájában is. Ez pedig alapul szolgálhatott ahhoz, hogy az óbudai káptalani

suburbii, cisterciensis Ordinis fratribus monastery Belee fontis a se fundatis, vtrique de nouo paucis adu - - - annis elapsis contulit et donauit.” FEJÉR CD. IX/VII. 695.

¹²¹ ZOLNAY 1963. 46–47.

¹²² ZOLNAY 1963. 73.

iskola fokozatosan egyetemmé fejlődhessen, aminek kiinduló pontja (természetesen módon) a veszprémi püspök felügyelete alatt álló veszprémi káptalani iskola (vagy egyetem) lehetett.

Veszprémben a középkorban két külön káptalan működött: 1. a veszprémvári Mindszentek társaskáptalan. 1276 előtt alapította valamelyik veszprémi püspök. 4–6 kanonokja volt, prépostja egyben székesegyházi (veszprémi) főesperes és a székeskáptalan kanonokja is volt. A székeskáptalani rangsorban az 5. helyen állt.¹²³ A három javadalmat 1352 előtt egyesítették. Ez lehetett a feltételezett egyetemet működtető vagy felügyelő anyakáptalan. 2. A veszprémi Szent Mihály káptalan. 1350 tájától a székesegyházi főesperes egyben a veszprémvári Mindszentek társaskáptalan prépostja is volt.

Mindez azért bír jelentőséggel, mert ennek megfelelően Órévi Lukács püspököt is a veszprémi egyházi hierarchiában kell keresnünk, mielőtt vagy miután az óbudai Szent Péter egyház prépostja és az óbudai főiskola (*studium*) kancellárja lett (ha azt feltételezzük, hogy az óbudai egyetem létrejöttének eredetét Veszprémben kell keresnünk).

Bunyitay szerint Lukács óbudai prépostként és Mária királyné titkáráként 1392-ben tűnik fel először. Ekkoriban még nem viselt egyetemi kancellári címet, ezért az (első) óbudai egyetem létrejöttét 1392–1395 közé teszi.¹²⁴ A modern archontológiák azonban királynői/-néi titkos kancellárként (1390–1392¹²⁵ vagy 1388–1395¹²⁶) is megjelölik. (Továbbá budai prépost [1388. 8. 5.–1406. 2. 26.], az óbudai *studium generale* kancellárja [1395], csanádi püspök (1395–1397), majd váradi püspök [1397–1406].)

Veszprém és Óbuda egyházi (és ezáltal oktatási) szervezete az ő személyében is szorosan összefonódik egymással. Mivel Veszprém volt a királynék városa, a veszprémi egyetem is közvetlenül a veszprémi püspök és egyben királynéi kancellár irányítása alatt állhatott, s talán ennek mintájára lett kancellár az (első) óbudai egyetem vezetőjének a címe is (vagyis Veszprémben is kancellár irányíthatta az egyetemet, akárcsak Pécsen). Az 1410-es (második), királyi alapítású óbudai egyetem vezetőjének címe ugyanis ezzel szemben a Richental-krónika szerint rektor volt („*Lamperthus bropst czu ofen lerer götliches rechten*”), akárcsak a többi külföldi egyetem esetében.

Órévi Lukács királynéi titkos kancellárságával egy időben volt az óbudai egyetem kancellárja. Ez is világosan szemlélteti Veszprém (a veszprémi egye-

¹²³ C. TÓTH 2013. 73.

¹²⁴ BUNYITAY 1883. 218–219.

¹²⁵ C. TÓTH 2013. 25.;

¹²⁶ FEDELES 2018. 115.

tem) és az (első) óbudai egyetem szoros kapcsolatát, és így válik érthetővé az is, hogy Richental miért használja egyedül a Sundens nevet a feltételezett veszprémi és a Sundens névvel azonosított óbudai egyetem számára egyaránt, azért, mert Óbuda és Veszprém egyeteme lényegében azonos volt egymással és (nemcsak Castiglione idején?) mindkettőt ugyanazon névvel nevezték Sundensnek.

Láthattuk, hogy Csanádhoz a Sundens egyetem címerét egyedül (!) Órévi Lukács (+ 1406), csanádi püspök (1395–1397), óbudai prépost (1388–1406) és (veszprémi) királynéi titkos kancellár (1388/90–1392/95) személye kapcsolja, olyannyira, hogy az egyetemet még a halála (1406) után, sőt a konstanzi zsinat idején (1414–1418) is így nevezik (*Schül zu Sundens*), azaz az egyetem még ott is Csanád neve alatt szerepel. Órévi Lukács funkcióit tekintve a Sundens név a konstanzi zsinaton Óbudát is takarhatná. Az minden esetre biztos, hogy a Sundens egyetem Csanádot nem jelentheti, mert ilyen egyetem nem létezett, és a véleményem szerint Óbuda sem lehet, mert akkor az óbudai (és nem a Sundens) egyetem állna Richental krónikájának megfelelő címerfeliratában, hiszen a budai egyetem (*in oppido suo Veterisbude... studium generale*) kifejezés megtalálható az Órévi Lukács püspök számára kiadott 1395-ös (vagy 1389-es) pápai oklevélben, továbbá – mint azt fentebb láttuk – 1396-ban már az *universitate Budensi* kifejezést használják, valamint az 1403-as lázadásban Makrai Benedek, az (első) óbudai egyetem (*Universitate Budensi*)¹²⁷ egyik tanára is részt vett, vagyis ekkoriban az óbudai egyetemre ezt és nem a Sundens kifejezést használták. Az *Universitatis Budensis* elnevezés talán Richental számára is ismert volt, tehát ő is a budai (és nem a csanádi) egyetem kifejezést használta volna, ha a zsinaton az óbudai (és nem a Sundens) egyetem képviselői jelentek volna meg. Amennyiben tehát sem Csanádról, sem Óbudáról nem lehet szó, egyedül a veszprémi egyetem címerével lehet dolgunk.

A (második) óbudai egyetem megszűnését Font Márta 1418-ra teszi, Fedeles Tamás az 1420-as évekre datálja, Engel Pál 1419-re, Domonkos László pedig úgy véli, hogy már a konstanzi zsinat után elenyészett.¹²⁸ Fentebb láthattuk, hogy még a konstanzi zsinat idején is három egyetem működött Magyarországon. Erre utal Richental krónikája és Schrot címerkönyve. A pécsi mellett tudunk az óbudai egyetem működéséről, és itt van még Richental előbb említett rejtélyes Sundens egyeteme is. Ez pedig szerintem vagy az elsőnek tekintett (1395-ös, vagy inkább 1389-es) óbudai egyetem lehetett (a veszprémi egyetem kihelyezett részlegeként) vagy maga a Veszprémben működő egyetem. Albeni János 1406

¹²⁷ *Liber procuratorum nationis Anglicanae (Alemanniae) in universitate Parisiensi*. Ediderunt Henricus Denifle, Aemilius Chatelain. Parisii, 1894. I. 928.

¹²⁸ FONT 2017. 86.

és 1410 között viselte a veszprémi püspöki méltóságot, s egyúttal királynéi kancellárként is kimutatható (vagyis a veszprémi egyetem kancellári tisztét is betölthette), majd pécsi püspökként (1410–1421) ténylegesen is az ottani egyetem kancellárja volt.

Óbudán magasabb szintű egyházi iskola még a (második, 1410-es) egyetem esetleges megszűnése után is működhetett. Az egyházi oktatás ott sem ért véget teljesen. Mátyás király (az 1465-ös pozsonyi egyetemalapítása után) Budán egy hatalmas egyetemi komplexum felépítését vette tervbe. Addig is, amíg ez elkészül, 1475 vagy 1480 körül a domonkosok régebbtől fogva működő budai rendi főiskoláját vette igénybe az egyetemi oktatás (*Universale gymnasium*) elindításához. Ez a domonkosok kolostorában működött, a rektor és a tanárok a királyi pénztárból részesültek fizetésben, a tanulók szállást és teljes ellátást kaptak.¹²⁹ Mindehhez Mátyás számára az első és a második óbudai egyetem szolgáltathatta a példát és az alapot. Magában Veszprémben pedig Nágocsi Gáspár még 1501–1503-ban is folytatta az egyetemi oktatáshoz szükséges jogi szakkönyvek másolását.

Valójában tehát a veszprémi volt a legszívósabb középkori magyar egyetem (mely legalább két másik (óbudai) egyetem létrehozásának is bázisaként szolgálhatott), noha a létezéséről ezidáig szinte tudomást sem akartunk venni.

IRODALOMJEGYZÉK

ÁBEL Jenő (1881): *Egyetemeink a középkorban*. Budapest.

BÁCSATYAI Dániel (2015): Az egresi ciszterci monostor korai történetének kérdései. In: *Századok* 149. 2015/2.

BÉKEFI Remig (1896): Árpádkori közoktatásügyünk és a veszprémi egyetem létkérdése. (Második közlemény) In: *Századok* 30.

BÉKEFI Remig (1910): *A káptalani iskolák története Magyarországon 1540-ig*. Budapest.

BENDA Kálmán szerk. (1986): *Magyarország történeti kronológiája 1. A kezdetektől 1526-ig*. Budapest, I. 1983.

BEÖTHY Zsolt (1883): *A magyar nemzeti irodalom történeti ismertetése*. Budapest, I. 1883.

BOHUS Rezső (1876): *A szellemi műveltség állapota Magyarországon az Árpádok korszakában*. Budapest.

BÓNIS György (1971): *A jogtudó értelmiség a Mohács előtti Magyarországon*. Budapest.

BUNYITAY Vince (1883): *A váradi püspökség története alapításától a jelenkorig*. Nagyvárad, I.

C. TÓTH Norbert (2013): *A székes- és társaskáptalanok prépostjainak archontológiája 1387–1437*. Budapest.

¹²⁹ ÁBEL 1881. 37–46.; SZÖGI 1995. 10–11.

- CALEPINUS, Ambrosius (1586): *Ambrosii Calepini dictionarium decem linguarum*. Lugduni.
- CLEMMENSEN, Steen (2011): *Arms and people in Ulrich Richental's Chronik des Konzils zu Konstanz 1414–1418*. Farum.
- CLEMMENSEN, Steen (2012): *The St. Gallen – Haggenberg armorial... from Sankt Gallen Stiftbibliothek (Schweiz) Cod.sang. 1084*. Farum.
- CLEMMENSEN, Steen (2017): *The Nine Worthies and other Ternionen. A survey of the literature and iconography*. Farum.
- CZECH János (1835): *Tudományok' állapotja Magyarországon az Árpádok' idejében*. In: A Magyar Tudós Társaság évkönyvei. Második kötet. Buda.
- CSAPODI Csaba (1998): *Az esztergomi kódexfestő műhely a 12. században*. In: Magyar Könyvszemle 114. 1998/1.
- CSIZMADIA Andor (1968): *Az egyetemi oktatás Magyarországon a pécsi egyetem alapítása után a 15–16. században*. Budapest.
- DENIFLE, Henricus – CHATELAIN, Aemilius (szerk.) (1894): *Liber procuratorum nationis Anglicanae (Alemanniae) in universitate Parisiensi*. Ediderunt Henricus Denifle, Aemilius Chatelain. Parisiis, I.
- DIÓS István főszerk., Viczián János szerk. (1993, 2006): *Magyar katolikus lexikon.*: Budapest, I–II., IX.
- DOMONKOS László (1975): *Az óbudai egyetem*. *Vigilia* 40. 1975/10.
- ECKHARDT Sándor (1961): *Trubadúrok Magyarországon*. In: Irodalomtörténet 49. 1961/2.
- ERDŐ Péter (1995): *Nágocsi Gáspár kódexe és a középkori veszprémi jogtanítás*. In: Magyar Könyvszemle 111. 1995/2.
- FEDELES Tamás (2018): *Az uralkodó, a Szentszék és a magyar főpapok Luxemburgi Zsigmond korában*. In: Czeferner Dóra – Böhm Gábor – Fedeles Tamás (szerk.): *Mesterek és Tanítványok 2. Tanulmányok a bölcsészet- és társadalomtudományok területéről*. Pécs.
- FEJÉR György (1829, 1832, 1834, 1842): *Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis*. Tom. IV. Vol. II. Budae 1829, Tom. V. Vol. II. Budae 1829, Tom. VII. Vol. 2. Budae, 1832, Tom. IX. Vol VII. Budae 1842
- FONT Márta (2017): *A siker reménye és a kudarc okai. Egyetemalapítások a középkori Magyarországon*. In: *Per Aspera ad Astra* 4. 2017/1–2.
- FRAKNÓI Vilmos (szerk.) (1889): *Monumenta Vaticana Hungariae. Vatikáni magyar okirattár. Bullae Boniacii IX. P. M. IX. Bonifác pápa bullái 1389–1396*. Budapest, I/3.
- GERICS József (1957): *Adalékok a Kézai krónika problémáinak megoldásához*. In: *Annales Universitatis Scientiarum Budapestinensis de Rolando Eötvös nominatae. Sect. Hist. 1*
- GUTHEIL Jenő (1961): *Veszprém Árpád-kori jogi főiskolája az első magyar egyetem*. In: *Vigilia* 26.
- GUTHEIL Jenő (1977): *Az Árpád-kori Veszprém*. Veszprém
- HARDT, Hermann von der (1699): *Magnum Oecumenicum Constantiense Concilium De Universalis Ecclesiae Reformatione, Unione Et Fide : VI. Tomis Comprehensum ; Imperatoris Sigismundi Consilio A. M CCCC XV. XVI. XVII. XVIII Sub Coelo Germanico Magnificentissime Celebratum, Imperatoris Leopoldi... Helmstadii. 1699. V.*
- HARMATH Károly (1879): *Egy hazánkat érdeklő német ősnymtatvány a pozsonyi ág. ev. lyceum könyvtárában*. In: Magyar Könyvszemle 4. 1879/2.

- HÓMAN Bálint (1916): *Magyar pénztörténet, 1000–1325*. Budapest
- HÓMAN Bálint (2003): *A magyar címer történetéhez* (1920) [Első kiadása: Turul 1921.] In: Hóman Bálint: *Magyar középkor*. (Hóman Bálint munkái I.) Szerk. Bárány Attila. Máriabesnyő – Gödöllő, I. 2003. 328. (első kiadása 1938.)
- HORVÁTH Pál (2006a): *A korai reneszánsz studium generaleja*. In: *Iustum Aequum Salutare*, 2. 2006/1–2.
- HORVÁTH Pál (2006b): Egyetemi-jogi kultúránk ősforrásai. In: *Vigilia* 71. 2006/7.
- HUSZÁR Lajos (1979): *Münzkatalog Ungarn von 1000 bis Heute*. H.n. é.n. [Budapest–München 1979.]
- KARÁCSONYI János (1903): Két váradi püspök vezetékneve. In: *Turul* 21. 1903/3.
- KERÉKGYÁRTÓ Árpád (1880): *A míveltség fejlődése Magyarországon*. I. kötet 889–1301. Budapest.
- KISS Lajos (1988): *Földrajzi nevek etimológiai szótára*. A–K. Budapest, I.
- KLANICZAY Gábor (2000): *La noblesse et le culte des saints dynastiques sous les rois Angevins*. In: *La noblesse dans les territoires Angevins à la fin du Moyen Âge*. In: Noël Coulet – Jean-Michel Matz (szerk.): *Actes du colloque international organisé par l’Université d’Angers*. Angers-Saumur, 3–6 juin 1998. École française de Rome, 2000.
- KOVÁCS Imre (1990): *Adatok a magyarországi premonstreiek teológiai irodalmi munkásságához a középkorban*. In: Zombori István (szerk.): *Magyar egyháztörténeti vázlatok*. Budapest, II.
- [KROBÓT János] (1830): *Dissertatio de antiquioribus Hungariae scholis et Academiis*. Buda.
- LOON, Hans van (2009): *The Dyophysite Christology of Cyril of Alexandria*. Leiden – Boston.
- MARCZALI Henrik (1902): *A magyar történet kútfőinek kézikönyve*. Budapest.
- MÉSZÁROS István (2000): *A katolikus iskola ezeréves története Magyarországon*. Budapest.
- MEVRSIVS, Ioannes (1611): *Constantini Imperatoris Porphyrogeniti, De Administrando Imperio...* Leiden.
- MIETHKE, Jürgen (2012): *Die Universitäten und das Basler Konzil*. In: Heribert Müller szerk.: *Das Ende des konziliaren Zeitalters (1440–1450). Versuch einer Bilanz*. Schriften des Historischen Kollegs. Kolloquien 86. München.
- MIKLÓSY Zoltán (1940–41): Hiteles hely és iskola a középkorban. In: *Levéltári Közlemények*. 18–19.
- MÜNSTER, Sebastian (1550): *Cosmographia*. Basel (Első kiadása 1544).
- PALMA Károly Ferenc (1766): *Heraldicae regni Hungariae specimen, regia, provinciarum, nobiliumque scuta complectens*. Bécs.
- PÓR Antal (1888): *Trencsényi Csák Máté (1260–1321)*. Budapest.
- RÉTHY László (1898): *Corpus Nummorum Hungariorum Magyar egyetemes éremtár, I. Árpád-házi királyok kora*. Budapest.
- RÜEGG, Walter (1993): *Das Aufkommen des Humanismus*. In: Walter Rüegg szerk.: *Geschichte der Universität in Europa*. München, Band I: Mittelalter.
- SCHROT, Martin (1576): *Wappen Buch Des hohen Geistlichen vnd Weltlichen Stands der Christenheit in Europa, des Apostolischen Stuels zu Rom*. München.
- SOLTÉSZ Ferenc – Zsarnay Lajos (szerk.) (1857): *Görög-magyar szótár*. Sárospatak.

- SOLYMOSI László (1989): *Könyvhasználat a középkor végén. Könyvölcsozónés a veszprémi székesegyházi könyvtárban*. In: Szelestei N. László (szerk.): *Tanulmányok a középkori magyarországi könyvkultúráról*. Budapest.
- SOLYMOSI László (1994): *Veszprémi iskola*. In: Kristó Gyula (főszerk.), Engel Pál – Makk Ferenc (szerk.): *Korai Magyar Történeti Lexikon*. 9–14. század. Budapest.
- SOLYMOSI László (2010): *Veszprémi székesegyházi iskola*. In: *Magyar Katolikus Lexikon*. Budapest, XV.
- SZABADOS György (1991): Imre és András. In: *Századok* 133. 1999/1.
- SZABÓ Károly (1886): *Kun László 1272–1290*. Budapest.
- SZAKÁCS Béla Zsolt (2006): *Saints of the Knights – Knights of the Saints. Patterns of Patronage at the Court of Sigismund*. In: Michel Pauly – François Reinert (szerk.): *Sigismund von Luxemburg, ein Kaiser in Europa*. Tagungsband des internationalen historischen und kunsthistorischen Kongresses in Luxemburg, 8–10. Juni 2005, Mainz.
- SZALAY Károly (1996): Egy ironikus kedvű esztergomi érsek – Lodomerius. In: *Magyar Szemle* (Új folyam) 5. 1996/3.
- SZALAY József – Baróti Lajos (szerk.) (1896): *A magyar nemzet története*. Budapest I.
- SZILÁGYI Sándor szerk. (1895, 1896): *A magyar nemzet története*. Budapest, II–III.
- SZÖGI László (szerk.) (1995): *Régi magyar egyetemek emlékezete. Memoria Universitatum et Scholarum Maiorum Regni Hungariae 1367–1777*. Válogatott dokumentumok a magyarországi felsőoktatás történetéhez. Budapest.
- TAKÁCS Imre (2012): *Az Árpád-házi királyok pecsétjei*. Budapest.
- THALLÓCZY Lajos (1908): *Balkáni (dél-szláv) és magyar czimerek és pecsétbeli emlékek*. VI. *Magyar vonatkozású czimerek Reichenhal Ulrik és Grünenberg Konrád czimeres gyűjteményéhez*. (Második közlemény.) In: *Turul* 26. 1908/3.
- TOLDY Ferenc (1862): *A magyar nemzeti irodalom története a legrégibb időktől a jelenkorig rövid előadásban*. Pest, I.
- TÓTH Péter (2008): *Patronus regis – patronus regni. Kaiser Sigismund und die Verehrung des heiligen Sigismund in Ungarn*. In: *Zeitschrift für Kirchengeschichte* 1.
- TÖLGYESI József (1996): *A középkori veszprémi főiskola néhány kérdéséhez*. In: V. Fodor Zsuzsa (szerk.): *Tudomány és művészet Veszprémben a 13–15. században*. Veszprém (Veszprémi múzeumi konferenciák 6.).
- UNGER Emil (1997): *Magyar éremhatározó*. Budapest, I.
- VASS József (1862): *Hazai és külföldi iskolázás az Árpád-korszak alatt*. Pest.
- VÉBER János (2014): *Barius Miklós, egy humanista műveltségű főpap a 15. század közepén*. In: Bárány Attila – Pósan László (szerk.): *„Causa Unionis, Causa Fidei, Causa Reformationis in Capite et Membris”*. Tanulmányok a konstanzi zsinat 600. évfordulója alkalmából. Debrecen.
- VRTEL, Ladislav (1999): *Osem storočí slovenskej heraldiky*. Martin.
- ZOLNAY László (1963): *„Opus castris Budensis”*. A XIII. századi budai vár kialakulása. In: *Tanulmányok Budapest Múltjából* 15.
- ZSOLDOS Attila (2011): *Magyarország világi archontológiája, 1000–1301*. Budapest.

TANULMÁNYOK

**Veszprém német elfoglalása
és megszállása 1490-ben**

KÁDÁR TAMÁS

Az I. (Hunyadi) Mátyás király (1458–1490) halálát (1490. április 6.), illetve a Székesfehérvárott, április 24-én végbement ünnepélyes temetését követő hetekben öten jelentették be igényüket a megürült magyar trónra. A király özvegye, Beatrix már Mátyás életének utolsó éveiben sem rejtette véka alá, hogy véleménye szerint férje törvényes utód nélküli elhunytja esetén az ország feletti főhatalom, mint megkoronázott királynét őt illeti, sőt, az uralkodó háta mögött lépéseket is tett utódlásának biztosítására.¹ Mátyás azonban, értesülést szerezvén hatalomvágyó házastársa titkos tárgyalásairól, határozottan ellenezte és gátolta Beatrix ezirányú törekvéseit, annál is inkább, mert koronáit és birodalmát – legkésőbb az 1480-as évek közepétől – házasságon kívüli kapcsolatából származó fiára, Corvin János hercegre kívánta hagyni. János, mostohaanyjához hasonlóan, 1490 késő tavaszán fel is lépett trónigényével, és kezdetben, néhány hétig, komoly esélye nyílt rá, hogy ténylegesen apja örökébe lépjen, ő legyen Magyarország következő uralkodója.² 1490. május folyamán három újabb, sokszorta fajsúlyosabb trónaspiráns is porondra lépett: a Jagelló-dinasztia két tagja, II. Ulászló cseh király (1471–1516), illetve édestestvére, János Albert lengyel herceg, valamint a Habsburg-házbeli I. Miksa német király (1486–1508), felső-ausztriai és tiroli főherceg (1490–1519), III. Frigyes német-római császár (1440–1452–1493) fia. Corvin Jánosnak hamarosan, június közepén be kellett látnia, hogy jóformán reménytelen a helyzete: 13-án hivatalosan le is mondott trónigényéről, majd július elején Nagyszabaton mellett döntő vereséget szenvedett Ulászló híveitől, és júliusra Beatrix számára is nyilvánvalóvá vált, hogy királynéből nem léphet előre királynővé, szuverén uralkodóvá.³ A

¹ FRAKNÓI 1885. 5–6.; KUBINYI 1991. 2., 12.

² SCHÖNHERR 1894. 119–137.; KUBINYI 1991. 11–14.

³ SCHÖNHERR 1894. 129–149.; FRAKNÓI 1896. 334–338.; BÁNLAKY 1939. 8.; HORVÁTH-NEUMANN 2012. 97–98.

három versenyben maradt trónkövetelő közül a rákosi országgyűlésen – a magyar egyházi és világi elit zömének támogatását élvező – Ulászló bizonyult a legnépszerűbbnek, július 15-én a rendek őt választották meg királynak. A két reményeiben csalódott külhoni ellenjelölt azonban nem kívánt belenyugodni a történetekbe; háborúval fenyegetődtek, mi több, a hónap végén János Albert lengyel csapatok élén be is tört az országba, és alig egy hét alatt egészen Pestig nyomult előre.⁴ A felek között a nyár derekán megkezdődött tárgyalások nem vezettek eredményre, ezáltal szeptember 19-én Ulászló fejére úgy került a magyar királyi korona, hogy öccse hadai, jóllehet visszahúzódtak Eger–Hatvan térségébe, továbbra is közvetlenül fenyegették az ország szívetét, és a fővárost, és a még nagyobb katonai erővel rendelkező Miksa támadásától is tartani kellett. A német király Magyarország trónjára vonatkozó követelése az 1463. évi bécsújhelyi békeszerződés azon pontján alapult, amely kimondta, hogy amennyiben Mátyás törvényes fiutód nélkül halna meg, a magyar koronát III. Frigyes, vagy Miksa örökli.⁵ A megállapodás nem melleleg azt is rögzítette, hogy a császár és egyenesági leszármazottai viselhetik a magyar királyi címet, azaz az országnak – Mátyás jóváhagyásával, szigorúan jogi értelemben – ekkortól két törvényes uralkodója volt. 1469 októberében ugyan Mátyás kezdeményezte a császárnál, hogy mondjon le a magyar királyi titulusról, és a kérdés valószínűleg 1470 februárjában, bécsi tárgyalásaikon, valamint második, 1477 végi békekötésük alkalmával is felmerült, III. Frigyes azonban nem volt hajlandó erre, ahogy a későbbiekben sem.⁶

Mátyás halálát követően, mint az 1463. évi szerződés első számú örökösödési kedvezményezettje, a császár tette meg az első lépést a Magyar Királyság birtokba vétele érdekében: már április 9-én kijelentette, hogy megszállt osztrák és stájer területek visszafoglalása mellett a magyar korona megszerzését is céljának tekinti. Ugyanekkor meg is indult Mátyás Lajtán túli szerzeményeinek fegyveres visszavétele, ami egyben az is jelentette, hogy a Habsburg-ház és Magyarország újból ténylegesen hadban álltak egymással.⁷ Miksa április 19-én, Innsbruckból levelet intézett a magyar rendekhez, amelyben hivatkozással a bécsújhelyi béke vonatkozó pontjára, valamint arra, hogy atyját 1459-ben a magyar főurak egy csoportja királlyá választotta, felszólította azokat, hogy ismerjék el és támogassák trónigényét. A német király ezzel át is vette a magyar koronával kapcsolatos

⁴ SCHÖNHERR 1894. 152.; FRAKNÓI 1885. 197–198.; FRAKNÓI 1896. 346–347.; KUBINYI 1991. 26–27.

⁵ NEUMANN 2008. 317–318.; E. KOVÁCS 1995. 35., 39.

⁶ KÖBLÖS-SÜTTŐ-SZENDE 2000. 195–196.; E. KOVÁCS 1990. 39–40.; E. KOVÁCS 1995. 35.

⁷ KUBINYI 1991. 17.; E. KOVÁCS 1995. 35.

jogaik érvényesítésének gyakorlati teendőit, és az idős Frigyes hátralépésével alighanem legkésőbb ekkorra eldőlt, hogy Miksa száll harcba Magyarorszáért, és remélt sikere esetén – apja helyett – ő lesz annak következő uralkodója.⁸ A Habsburgok szemszögéből a küzdelem jó előjelekkel és kedvező előzményekkel indult: 1490. március 16-án Zsigmond herceg Miksa javára lemondott az úgynevezett Osztrák örökös tartományok leggazdagabbikáról, Tirolról és Felső-Ausztriáról, amelyeket az gyorsan birtokba is vett, és több kölcsönügylet eredményeképp májusra tetemes összeget, 168 000 rajnai aranyforintot sikerült összegyűjtenie az ausztriai, stájerföldi és magyarországi hadműveletek céljára.⁹ A tekintélyes summa Miksának kiváló lehetőséget nyújtott arra is, hogy több semleges, vagy korábban Corvin János pártjához tartozó magyar főurat megnyerjen, pontosabban megvásároljon a maga és családja ügyének. Augusztus elején különböző pénzüsszegek és birtokadomány-ígéretetek fejében egy sor dunántúli és szlavóniai báró: elsőként Bánfi Miklós pozsonyi örökös ispán, majd néhány nappal később Hédervári Miklós tárnokmester és fivérei, szeptember 17-én Kövendi Székely Jakab radkersburgi kapitány, Mátyás stájerországi és karinthiai kormányzója, végül, szeptember 28-án Kanizsai László soproni ispán, a bécsújhelyi városkapitány és annak két testvére állt át az oldalára, és lépett a szolgálatába.¹⁰ Kövendi Székely elpártolása amiatt is fájdalmas történet volt, mert az erdélyi származású katonabáró kezén tartotta Corvin János varasdi birtokait is, és amikor a herceg felszólította, hogy adja át azokat, Székely nem engedelmeskedett a parancsnak. Ezzel így vagy úgy, a nyugati határszéli területek jelentős része – elsősorban Zala vármegyében – Miksa közvetett ellenőrzése alá került, és szabaddá vált előtte az út az ország belső vidékei felé.¹¹

Miksa katonai műveleteit Stájerországban és Ausztriában kezdte meg, részint valószínűleg presztízs okokból, részben pedig, hogy biztosítsa maga mögött a hátszágot, annál is inkább, mert a legközelebbi és egyszerűen legveszélyesebb magyar erők, a híres Fekete Sereg csapatai a Dunától északra, zömében Sziléziában állomásoztak, illetve már meg is indultak Bécs és Pozsony felé. Augusztus 10-én megszállta Bécsújhely városát, majd Deutsch-Altenburgnál megvert egy magyar kontingenst, és 19-én akadálytalanul bevonult Bécsbe; a Burg védői pedig 12 napi ostrom után, 31-én feladták neki az erősséget.¹² A Burgért vívott harcokban a mellkasán maga Miksa is megsebesült könnyebben, de elszántan folytatta tovább hadjáratát. A stájerországi és ausztriai sikerekkel szemben

⁸ FIRNHABER 1849. 399–400.; E. KOVÁCS 1995. 36.

⁹ WIESFLECKER 1971. 258–264.; E. KOVÁCS 1995. 35., 37–38.

¹⁰ KUBINYI 1991. 29.; E. KOVÁCS 1995. 46.; BILKEI 2012. 62.

¹¹ KUBINYI 1991. 29., 32.; E. KOVÁCS 1995. 46–47.; PÉTERFI 2014. 73–75.

¹² KUBINYI 1991. 30.; E. KOVÁCS 1995. 40.

Magyarországon ugyanakkor jóval kedvezőtlenebbül alakultak a fejlemények, ugyanis augusztus dereka tájára Ulászló lényegében behozhatatlan előnyre tett szert a koronáért folyó versengésben, és mint említettük, szeptember közepén jogérvényesen és a prelátusok, valamint a bárók nagy többségének támogatásával királlyá is avatták.¹³ Innentől fogva Miksa kizárólag katonai eszközökkel érvényesíthette az 1463. évi békén alapuló utódlási jogigényét: lévén teljesen nyilvánvaló volt, hogy a minap megkoronázott riválisának eszébe sincs visszalépni és lemondani a javára, a német királynak csak fegyveres úton, II. Ulászló legyőzése, lengyel ellenlábasa kikényszerített *abdicationis* (leköszönés), vagy *detronisatio* (trónfosztás) és az országból való kiűzése révén van módja a Magyarország felett főhatalom átvételére és birtoklására. A helyzet nem kecsegtetett túl sok reménnyel, és az idő egyértelműen Ulászlónak dolgozott, ezért Miksának, ha nem akarta veszendőbe menni a Habsburg-ház a magyar koronához fűzött jogait, haladéktalanul cselekednie kellett.¹⁴ Szeptember 21-én a Lajta-túlparti, közvetlenül a határon fekvő Brodersdorfból (ma: Deutsch-Brodersdorf, Ausztria) felszólította Sopron lakosait, hogy ismerjék el magyar királyságát, és támogassák hadműveleteit. Sopron megtagadta a hűségnyilatkozat megtételét, de egyúttal semlegességet vállalt, így Miksa nyugodtan dönthetett az északnyugati irányból, Bécs felől végrehajtandó betörés mellett.¹⁵

A német uralkodó főereje végül október 4-én, néhány nappal a György bajor herceg által vezetett birodalmi csapatok odaérkezése után, az osztrák fővárosból indult Magyarország ellen. Négy nap múlva, Kismarton érintésével és gyors, menetből végrehajtott elfoglalásával ért a Bécstől kb. 120 km-re fekvő Kőszeg alá, amit feltehetően még aznap birtokba vett: a fontos erősséget várnagya, Csolnoki Albert, aki korábban semmit sem tett a védelem érdekében, sőt, megtiltotta az ellenállást, azonnal feladta ugyanis.¹⁶ A bajor hercegek vezénylete alatt álló fősereg ezután Szombathely alá vonult. Maga Miksa, aki 8-án még biztosan Sopronban tartózkodott, valószínűleg csak itt, október 15. táján, amikor a város ostroma már napok óta folyt, csatlakozott a saját csapataival az északi, Bécs irányából benyomult csoportosításhoz. A két sereg egyesülése és néhány kisebb

¹³ BONFINI 1047.; KUBINYI 1991. 27–28.; NEUMANN 2008. 318. A királyi tanács működésére, illetve tagjaira az *interregnum* idején és II. Ulászló uralkodása első éveiben: KUBINYI 1988. 198–199.

¹⁴ E. KOVÁCS 1995. 40. A szűkebb térség és dinasztiajuk korábbi történetében akadt példa arra, hogy egy Habsburg házbéli trónkövetelő megbuktasson és távozásra kényszerítsen egy megválasztott uralkodót: 1306 őszén III. Rudolf osztrák herceg Prágában lemondatta VI. Henrik karinthiai herceget a cseh királyi koronáról.

¹⁵ FIRNHABER 1849. 416–418.; E. KOVÁCS 1995. 40–41.

¹⁶ BONFINI 1065.; SOLYMOSI 1983. 95–96.; KUBINYI 1991. 31.

további csapategység beérkezése után a had összlétszáma alighanem némileg meghaladta a 17 000 főt, és túlnyomó részt német ajkú, jól felszerelt és kiképzett, tapasztalt zsoldosokból állt.¹⁷

Szombathely – az első magyarországi település, ahol számottevő ellenállással találkozott – egy rövid időre megakasztotta Miksa addig feltartóztathatatlan és lendületes előretörését, de a király ekkor másik gyakorta alkalmazott megoldáshoz nyúlt: megegyezett a város védőivel, hogy amennyiben addig nem kapnak segítséget, két hét múlva megnyitják a kapukat a hátrahagyandó német kontingens előtt. Miksa 19-én vagy az azt követő egy-két nap folyamán továbbindult a főszereg élén: délnek fordulva, valószínűleg a már korábban hódoltatott Vasváron át Zala vármegye felé.¹⁸ Innentől azonban érezhetően csökkent a főszereg napi menetteljesítménye: október 26. körül előbb feltehetően Márványkő, majd a megye északi határán fekvő Kemend várát (ma Kemendollár) foglalták el; a hónap legvégén Szentgrót (ma Zalaszentgrót) térségében állomásoztak, amit szintén bevettek és megszálltak. Ezen, október-november fordulóján lévő napok valamelyikén, minden bizonnyal a szomszédos, a ma Csabrendek néven ismert Rendekről lépett kapcsolatba Miksa Kamarcai Vitéz János veszprémi püspökkel, nyilvánvalóan azért, hogy a tervezett, Székesfehérvárat és Budát célzó felvonulási útjába eső Sümeg és a még inkább megkerülhetetlen, úgyszólván létfontosságú Veszprém várakat lehetőleg harc és véráldozat nélkül, megegyezés révén vehesse birtokba.¹⁹ János, aki Bolognában, valamint Padovában tanult és kánonjogi doktorátust szerzett, és korábban, 1481–1489 között a szerémi egyházmegye élén állt – még csak alig egy éve, 1489 késő tavasza, feltetőleg május óta ült a veszprémi főpapi székből, és helyzetét több szempontból is bizonytalanul érezhette. Bonfini krónikája szerint több méltánytalanság is érte ekkoriban: jóllehet prelátusként és mint az ország egyik legrangosabb és legrégebbi egyházmegyéje fejét hagyományosan és magától értetődően állandó és megkülönböztetett hely illette volna meg a királyi tanácsban, az interregnum idején, illetve II. Ulászló megkoronázása óta csak ritkán és esetlegesen kapott meghívást az országnagyi testület üléseire.²⁰ Ez, amennyiben az értesülés helytálló, Ulászló épp csak megkezdődött országlása vonatkozásában nem ad okot meglepődésre. János, ha nem is jutott fontosabb szerephez a királyavatás során – a szertartást Filipec János váradi püspök irányította, míg a misét, Túz Osvát zágrábi püspök celebrálta és ő kente fel, valamint koronázta meg az új királyt – jelen volt az

¹⁷ KÁPOLNAI 1885. 161–162.; WIESFLECKER 1959. 47–62.; E. KOVÁCS 1995. 41–42.

¹⁸ FIRNHABER 1849. 423., 425.; E. KOVÁCS 1995. 41–42.

¹⁹ DF 242 993.; FIRNHABER 1849. 423.; E. KOVÁCS 1995. 42.; BONFINI 1065–1066.

²⁰ SONNEVEND 2008. 121–130.; BONFINI 1066.

eseményen Székesfehérvárott, és arról, elsőként a felső klérus tagjai közül épp a német fenyegetettségre, egyházmegyéje védelmének halaszthatatlan feladataira való hivatkozással távozott, és sietett vissza Veszprémbe.²¹ Bonfini ezen közlését mindazonáltal indokolt valamelyes fenntartással kezelni. Egyfelől tudjuk ugyanis, hogy János püspök római, a Szentszéknél – Mátyás állandó ügyvivőjeként – teljesített diplomáciai megbízatása végeztével, 1490. április legutolsó napjaiban indult vissza Magyarországra, azaz május közepén léphetett ismét magyar földre, így az ország ügyeinek intézésébe és a kormányzati munkába legkorábban június folyamán kapcsolódhatott bele.²² Másfelől ismeretes, hogy részt vett a május végén kezdődött rákosmezei királyválasztó országgyűlésen, mi több, június 8-án már bizonyosan Rákoson, illetve Budán tartózkodott, és ugyancsak ott találjuk 17-én, a Corvin Jánossal kötött megegyezés írásba foglalásakor is. János püspök az országnagyok általi szándékos mellőzéről a jelek szerint tehát aligha beszélhetünk.²³ Bonfini a főpap állítólagos sértettsége okaként azt is megemlíti, hogy „az egyik szomszédos” mágnás barátságtalanul bánt vele. A sajnos meg nem nevezett világi hatalmasság, Kulcsár Péter fordításában: „kiskirály” azonosításakor elsődlegesen két személy jöhet szóba: Szapolyai István szepesi örökös ispán, trencsényi és abaúji ispán, későbbi nádor, valamint Újlaki Lőrinc boszniai herceg, macsói bán, annál is inkább, mert mindkét báró hajlamos volt az erőszakosságra és a törvénytelenségre. Szapolyai dunántúli birtokai a megye északi és nyugati részén, míg Újlaki jószágai szintén Veszprém közelében, attól északkeletre feküdtek, így több ponton is ellentétbe keveredhetek az egyháznaggyal.²⁴

Körülbelül egy hónappal azután, hogy János Székesfehérvárról visszatért püspöki székhelyére, Miksa serege már csupán 50 km-re, mintegy két napi járóföldre állomásozott Veszprémtől. Ezen napokban, október utolsó hetében a német uralkodó, csakúgy mint Corvin János esetében, Székely Jakabot bízta meg a veszprémi főpappal való kapcsolatfelvétellel és tárgyalással.²⁵ Ugyanekkor, a német főerők vésztjósító közeledtéről értesülve, János II. Ulászlóhoz fordult segítségért és egyben tájékoztatta őt arról is, hogy Miksa, követe révén ostrom-

²¹ BONFINI 1048–1058.; NEUMANN 2008. 317–320.; SONNEVEND 2008. 130.

²² FRAKNÓI 1899. 407., 409.; SONNEVEND 2008. 129.

²³ SCHÖNHERR 1894. 129–140.; SONNEVEND 2008. 130.

²⁴ BONFINI 1066. Veszprém megye 1489 körüli birtokviszonyaira: HORVÁTH 2010. 365.

Szapolyai és Újlaki országos méltóságaira és egyéb tisztségeire (csakúgy, mint a többi világi előkelő archontológiai adataira): C. TÓTH–HORVÁTH–NEUMANN–PÁLOS-FALVI 2016. 81., 105.; C. TÓTH–HORVÁTH–NEUMANN–PÁLOS-FALVI–W. KOVÁCS 2017. 21., 259., 283.

²⁵ BONFINI 1066.; PÉTERFI 2014. 76.

mal fenyegeti és kitartóan próbálja rávenni az átpártolásra, jelesül várainak, Sümegnek és Veszprémnek a kezére adására. Ulászló és a királyi tanács válasza csakhamar, alighanem a püspök küldönce által kézbesítve, egy-két napon belül megérkezett, de a legkevésbé sem azzal a hírrel, amit János és a veszprémiek vártak. A király és a környezetében tartózkodó előkelők a főpap megértését és türelmét kérve, az ország aggasztó helyzetére hivatkozva, így felemlítve, hogy „minden irányból háború áll a küszöbön”, a kincstár lényegében üres, és a főnemesség különböző, egymással szembenálló pártokra szakadt, azaz nem csupán a külső, német, lengyel és török ellenséggel kell – ráadásul jó eséllyel egyidejűleg – felvenni a harcot, de részint azokkal összefüggésben fegyveres belviszály is fenyeget, arról informálták Vitéz Jánost, hogy egyelőre, belátható időn belül nem tudnak sereget küldeni segítségére. Válaszában Ulászló ugyanakkor buzdította a püspököt, hogy ne csüggedjék, és mindent tegyen meg Veszprém védelme érdekében, „maga lássa el a várost minden szükséges fölszereléssel, nehogy az ellenség az első rohammal bevegye.”²⁶

A kiábrándító – és a vélhetően a mind sürgősebb segítségnyújtás várható legkésőbbi időpontjának megjelölését is mellőző – válaszról értesülvén János még nagyobb bizonytalanságba került, amit bizonyára csak fokozhatott az a szintén ekkoriban tudomására jutott hír, miszerint Ulászló király sietősen elhagyta Budát és Pozsonyba ment. Olyan szóbeszéd is lábra kelt e napokban, hogy a király Miksa előretörése miatt, saját biztonsága érdekében távozott Budáról és – meghátrálva a harc elől, vagy épp ellenkezőleg, hogy onnét hozzon újabb csapatokat – visszatérni készül Csehországba.²⁷ János ilyképpen, a sorozatos kedvezőtlen hírek hatására, ismét Bonfini munkáját idézve: „a legkülönbözőbb tervek kezdte forgatni a fejében.” November elején Miksa már naponta kereste meg írásban, vagy a követei által szóban átadott üzenetek formájában; egyfelől igyekezett felszítani, növelni a preláthus Ulászló és az országtanács tagjai iránti bizalmatlanságát, egyenesen az állította ugyanis, hogy a nemrég megkoronázott uralkodója nem csak a Német-római Birodalomnak, de jószerint magának Jánosnak is az ellensége. Ez alkalmasint csupán fortélyos lódítás volt, de talán nem maradt teljesen hatástalan.²⁸ Másfelől azzal biztatta a nyílt pártváltásra, hogy a magyar főurak java része már hűséget fogadott neki, ezért nem kell tartania az esetleges vádtól, hogy ő kezdte meg az elpártolást. Miksa emellett ropant csábító ígéretekkel halmozta el Jánost: ajánlata szerint 5000 arany évdíjat, a bécsi püspöki széket, egy másik magyarországi nagyobb prelatúrát: az ott első-

²⁶ BONFINI 1066.; TUBERO 149.; SONNEVEND 2008. 131.

²⁷ BONFINI 1066.; TUBERO 149.; KUBINYI 1991. 35.

²⁸ BONFINI 1066.; E. KOVÁCS 1995. 42.

ként megürülő érseki hivatalt, valamint bíborosi méltóságot garantált számára átállása és várai feladása fejében.²⁹

Mindeközben Miksa seregével továbbra is Rendek mellett táborozott, november 4-én még bizonyosan a Sümegtől északnyugatra fekvő falu határában állt, azaz legalább négy napig tartózkodott a mai Csabrendek területén. Amíg a közte és János püspök között zajló, Kövendi Székely által közvetített üzenetváltások folytak, a német sereg pihenőt kapott, ami vélhetően rá is fért. Sümeg vára – alighanem harc nélkül, sőt talán az egyháznagy jóváhagyásával – ekkorra már német kézen volt.³⁰ Veszprém esetében bizonyosan nem került sor került harcscelekményekre, illetve várvívásra: a tárgyalások az említett napon, november 4-én Miksa elvárásainak megfelelően zárultak le. A német uralkodó, menlevelet küldve neki, Kövendi révén táborába hívta a főpapot, aki némi szabódás után eleget tett a korántsem veszélytelen invitálásnak. Vitéz János, Kövenditől kísértetve, Miksa legfőbb itteni párthíve kalauzolásával ment át a német hadsereg táborába, ahol a legnagyobb szívélyességgel fogadták, és a fenti feltételek szerint rögvest végleges formát nyert és megkötött az alku, azzal a kiegészítéssel, hogy a király kezességet vállalt a János által birtokolt és elnyerendő egyházi főméltóságok egyidejűleges, teljes jogkörű és háborítatlan élvezetére is.³¹ Miksa és a német haderő valószínűsíthetően csak néhány nappal később vonult be Veszprémbe, és egy a város melletti mezőn ütött tábort. A német király késő őszi ott-tartózkodása november 8-án adatolható a kutatás szerint.³² Érdemes megjegyeznünk, hogy a megalapítása óta eltelt több mint ötszáz év során ez volt az első, és a későbbieket tekintve is még jó ideig szintén az egyetlen alkalom, hogy idegen hódító hatalom, egy külhoni sereg elfoglalta és egyúttal tartósan megszállta Veszprém városát és várát.

Ludovicus Tubero, a kortárs dalmát történetíró értesülése szerint Miksa körülbelül a Bécsből való elindulását követő ötödik napon érkezett a püspöki székhelyre, ami mint láttuk, téves: a hadjárat ekkor már egy bő hónapja zajlott és maga a Habsburg trónkövetelő is ekkor már mintegy 30 napja átlépte az osztrák-magyar határt.³³ Miután Mátyás király egykori stájer párthíve, Andreas von Weispriach kapitánysága alatt jelentős, alkalmasint ezer fő körüli helyőrséget rendelt a város és a vár megszállására és védelmére, Miksa Kanizsai Lászlót egy kisebb könnyűlovas kontingenssel Somogy vármegyébe küldte, részint

²⁹ FIRNHABER 1849. 425–427., E. KOVÁCS 1995. 42.; SONNEVEND 2008. 131.

³⁰ FIRNHABER 1849. 423–427.; NEUMANN 2010. 339.

³¹ FIRNHABER 1849. 425–427.; BONFINI 1066.; TUBERO 149.; ISTVÁNYFY 42.; ÁBEL 1880. 104.

³² SOLYMOSI 1996. 27.: 28. jegyz.

³³ TUBERO 145.; E. KOVÁCS 1995. 41.

hogy azt hűségére térítse vagy kényszerítse, másfelől, hogy élelmet szerezzen az utánpótlási gondokkal küzdő derékhadnak.³⁴ A Veszprém megyében jobbára szórta, illetve a némileg távolabb, Székesfehérvár déli előterében állomásozó, Kinizsi Pál által vezényelt, jóval számosabb magyar csapatok elsősorban hadtápvonalaik folyamatos zavarásával, az élelmiszer-, és hadianyagszállítmányok gyakori megtámadásával és megsemmisítésével próbálták meg feltartóztatni a németeket, több-kevesebb sikerrel. Az egyik rajtaütésre épp a Veszprém birtokbavétele utáni napokban került sor: a vázsonykői (ma Nagyvázsony) katonák megrohantak egy birodalmi mállhaszállítmányt és a kísérőit lekasabolva, elrabolták azt. Miksa szerfelett felháborodott a híren, és tüstént egy tüzérséggel kiegészített csoportosítást küldött Vázsony elfoglalására, vagy, mint parancsa szólt: a védők ellenállása esetén, az erősség lerombolására. Alighogy a német haderő, feltehetően november 9. táján, megjelent a falai alatt, a Kinizsi tulajdonában lévő és állandó rezidenciájaként használt vár védőrsége – szabad elvonulás fejében – feladta Vázsonyt.³⁵

A német uralkodó által személyesen vezényelt főerők ezalatt folytatták előrenyomulásukat, és november 17-én, még aznap, hogy falai alá értek, jóllehet számottevő ellenállásba ütköztek, egyetlen rohammal elfoglalták Székesfehérvárt. A városba betörő, megvadult zsoldosokat azonban vezéreik nem tudták féken tartani, a harcok során és az azt követő zűrzavarban több tucat embert öltek meg a város lakói közül.³⁶ A német és cseh katonák azonnal megkezdték az ilyenkor úgymond elmaradhatatlan zsákmányolást és fosztogatást is. A napokig tartó szabad rablást és eszeveszett rombolást a Szűz Mária-székesegyház sem úszta meg, a vandál zsoldosok egyéb súlyos kártételek mellett Mátyás király nemrég elkészült síremlékét is feltörték, kifosztották és elpusztították.³⁷ A gyászos és szégyenletes székesfehérvári események ugyanakkor fordulópontot hoztak Miksa addig sikeres hadjáratában. Katonái kétszeres zsoldot kezdtek követelni és kijelentették, hogy addig egy tapodtak sem tesznek előre, amíg ott helyben meg nem kapják a megduplázott javadalmazást, valamint a hadizsákmányból nekik juttatandó hányadot. November 22-én végül nagy nehezen, a zendülés lecsillapítása és több napi egyezkedés után Kristóf bajor herceg továbbindult körülbelül 8000 fegyveressel Buda irányába, de katonái újbóli ellenszegülése miatt a Velencei-tó térségében hamarosan ő is elakadt, és kénytelen volt letáborozni.³⁸

³⁴ BONFINI 1066.; TUBRO 151.; PÉTERFI 2014. 76.

³⁵ TUBERO 150.

³⁶ BONFINI 1067–1068.; TUBERO 151–152.; JUHÁSZ 1936. 46.

³⁷ BONFINI 1068–1069.; TUBERO 152–153.; ISTVÁNNFFY 45.

³⁸ BONFINI 1070.; KÁPOLNAI 1885. 163.; JUHÁSZ 1936. 8.; BÁNLAKY 1939. 16.; E. KOVÁCS 1995. 43.

Míndeközben a birodalmi csapatok ellátási problémái a legkevésbé sem oldódtak meg, sőt, már-már e tekintetben is kezelhetetlen helyzet állt elő, portyázói már sehol sem találtak élelmet, így Miksa december elején, nem mellesleg az időjárás rosszra fordultával nem tehetett mást, minthogy – átmenetileg – feladja a Buda megszerzését célzó tervét, és hazaindul Ausztriába. A hónap negyedik napján, jelentős csoportosítást hagyva a koronázóváros védelmére, elhagyta Székesfehérvárt, és, az odafelé használt és így már valamennyire ismert útvonalon, megkezdte a kivonulást.³⁹ December 7-én vagy másnap ért Veszprémbe, 8-án bizonyosan itt keltezett, azaz alig egy hónap leforgása alatt kétszer is járt a városban. E napon kiadott oklevelében a király a – Bajnai Both András zágrábi és medvevári várnagy közvetítésével, titokban – II. Ulászlótól elpártolt és az ő hűségére tért Ernusz Zsigmond pécsi püspöknek, hadműveletei pénzügyi támogatása esetére felajánlotta a gazdag salzburgi érsekséget.⁴⁰ Miksa második veszprémi tartózkodása idején feltehetően több Corvin-párti, vagy János herceg szolgálatában álló dunántúli és szlavóniai magyar nemes képviselőivel is találkozott, és ugyanekkor gyaníthatóan Vitéz János is az oldalán volt. A püspök a jelek szerint legkésőbb december első felében úgy döntött, hogy elhagyja az országot és a Német-római Birodalomba távozik, ami pár héttel később meg is valósult. A Habsburg-házbeli trónpretendens december 18-án már a vélhetően a Sopron vármegyei Kál mellett (ma Sajtoskál, Vas m.) járt, legkésőbb 26-ra pedig Bécsújhelyre ért.⁴¹

Bár a hadjárat és a hozzá kapcsolódó belpolitikai események, főként szilárdnak látszó közép-dunántúli és horvátországi térnyerése – mindent mérlegre téve – a cseh királlyal szemben inkább Miksának adtak okot a bizakodásra; csapatai és hűbéresei legalább 50 várost és várat birtokoltak ekkortájt Magyarországon; december közepén, tehát még az Ausztriába való visszatérte előtt fegyverszünetkötést javasolt riválisának. Ulászló az öccse, János Albert kelet-felvidéki offenzívája miatt szintén hajlott a fegyveres ellenségeskedés átmeneti felfüggesztésére, így a két uralkodó követői már december 25-én találkoztak a mosoni Óváron (ma Mosonmagyaróvár).⁴² Miksát több német gróf és főúr mellett Vitéz János képviselte, míg a magyar delegációt minden valószínűség szerint Szapolyai István vezette, és a tárgyalásokat csakhamar siker koronázta: 1491. január 6-ra tető alá hozták az április 23-ig szóló fegyvernyugvást. János püspök, aki fel-

³⁹ BONFINI 1071.; TUBERO 156–157.; E. KOVÁCS 1995. 43.

⁴⁰ FIRNHABER 1849. 432–437.; KUBINYI 1991. 31.

⁴¹ FIRNHABER 1849. 437–438. Meglátásom szerint egyetérthetünk E. Kovács Péter – az oklevél kelethelyeként megjelölt – Kál azonosítására vonatkozó, a Káli-medencében fekvő településcsoportot elvető véleményével: E. KOVÁCS 1995. 44.: 76. jegyz.

⁴² E. KOVÁCS 1995. 44.; NEUMANN 2010. 340.; TICHTEL 56.

tehetően jelentős szerepet vitt az óvári találkozón, egy majdani békeszerződés megszületését illetően is bizakodó volt, de a későbbi fejlemények nem igazolták várakozásait: május végére nyilvánvalóvá vált, hogy a hadiszerencse dönt majd a magyar trónért a Habsburgok és II. Ulászló között kiújult konfliktusban.⁴³ Június elején a Bátor István által parancsnokolt, javarészt cseh zsoldosokból álló „magyar” főszereg körülfárta és ostrom alá vette Székesfehérvárt, amelynek védői másfél havi szívós küzdelem után, július 25-én megadták magukat. A fehérvári német helyőrség, kötelezve magát, hogy katonái hat hétig nem okoznak kárt az országnak, szabad elvonulás fejében nyitotta meg a kapukat Bátor mintegy 7000 fős serege előtt, és alkalmasint még négy napig a várban maradt, míg nem 29-én megkezdte az elvonulást.⁴⁴ 16 mérfölddel odébb, tehát nagyjából Zala megye északkeleti részén, egy magyar sereget rajtaütött Miksa zsoldosain és zsákmányukat elragadva, nagy részüket kardélre hányta. Bonfini az 1491 nyári székesfehérvári harccselekmények kapcsán arról is beszámol, hogy a veszprémi vár őrsége, amely túlnyomórészt cseh zsoldosokból állt, aggódván Bátor István nagy létszámú – az itáliai krónikás által bizonyosan tévesen 40 000 emberre tett – seregének közelsége miatt, követeket küldött Ulászlóhoz és tárgyalásokat kezdeményezett Veszprém feladásáról. Miksa veszprémi zsoldosai állítólag a kapuk megnyitásán túl azt is felajánlották Ulászlónak, hogy készségesen szolgálatába szegődnek, sőt néhány hónapig ingyenesen is hajlandók katonáskodni seregében, amennyiben a cseh-morvaföldi honfitársaik közé sorozzák be őket és azokkal megegyező összegű fizetséget kapnak. A tárgyalások – ha egyáltalán tényleg megtörténtek a Bonfini által megörökített fenti események – azonban nem vezettek eredményre.⁴⁵

Veszprém szűkebb térségében ugyanakkor már a székesfehérvári ostrom heiteiben, alighanem június-július fordulóján megjelent egy magyar nagy létszámú, 5000 főre becsült csapat: Kinizsi Pál támadta meg és szabadította fel néhány napon belül Vázsonykő várát, és nem kizárható, hogy egy rövid időre a püspöki székvárost is blokádnak alá vette, valamint, hogy a veszprémi német védősereggel is tárgyalásokat kezdett.⁴⁶ Veszprém visszafoglalására azonban, a korábbi általános szakirodalmi vélekedéssel szemben, még jó darabig várni kellett. Ulászló király derékhada, hogy szemmel tartsa az ottani német helyőrség elvonulását, legalább augusztus 1-ig Székesfehérváron maradt, majd táborát bontott és szétvált: egy igen csekély különítmény a vérhasban szenvedő és egyre rosszabbodó

⁴³ NEUMANN 2010. 340–341.

⁴⁴ SzO 192–193.; BONFINI 1080–1083.; TUBERO 173–177.; NEUMANN 2010. 342.; HORVÁTH–NEUMANN 2012. 106.

⁴⁵ BONFINI 1082.

⁴⁶ BONFINI 1082.; TUBERO 175.; NEUMANN 2010. 347.: 63. jegyz.

állapotú királlyal Várpalotára, míg a zöm Bátorai vezénylete alatt Veszprém alá ment, és azt haladéktalanul ostrom alá fogta.⁴⁷ A „szomszédban,” Újlaki Lőrinc várában lábadozó, tehát vélhetően jól informált király augusztus 9-én már azzal számolt, hogy a németek pár napon belül kapitulálnak, ehhez képest azonban csalódnia kellett, mivel a város és a közepén magasodó erősség védői még szeptember derekán is tartották magukat, sőt a magyar hadvezetés jobbnak látta, ha fegyverszünetet köt velük. A szeptember 8. táján létrejött megállapodás három hónap időtartamra szól: a birodalmi zsoldosok kötelezték magukat, hogy szükségleteikről jogszerűen, azaz nem fosztogatás, rablás révén gondoskodnak; így Budán, a királyi udvarban jó esélyt láttak rá, hogy Székesfehérvárhoz hasonlóan Veszprém is békés kompromisszum útján szabadul fel Miksa uralma alól.⁴⁸

II. Ulászló és tanácsadói e tekintetben talán nem tévedtek, abbéli bizakodásuk, hogy a várost egykettőre sikerül birtokba venni, hiú reménykedésnek bizonyult. Bármennyire is meglepő talán, de a helyzet az, hogy Veszprém 1491 szeptember utáni státuszáról, politikai hovatartozásáról jóformán semmi biztosat nem tudunk. Több-kevesebb megalapozottsággal csupán annyi jelenthető ki a kérdést illetően, hogy a szeptember eleji három hónapos fegyvernyugvási szerződés lejártakor a település még német megszállás alatt állt. Miksa egyébiránt szeptember 6-án Szent Mihály napjára (szeptember 29.) hadba hívta stájer alattvalóit Veszprém felmentésére, és vélelmezhető, hogy ugyanekkoriban többi tartományát is mozgósította a magyarországi hadműveletek folytatására, arról azonban, hogy parancsát végrehajtották-e, még érintőlegesen sincs információ.⁴⁹

Veszprém 1491 nyara utáni helyzetének talányára vonatkozóan a kutatás által többször vizsgált és jól feltárt ugyanazon évi magyar–birodalmi (osztrák, stájer) rendezés forrásai sem adnak egyértelmű fogódzót. III. Frigyes császár, Miksa és II. Ulászló követeik révén egy évi hadiállapot és tényleges háborúskodás után, 1491. november 14-én Pozsonyban békére léptek egymással.⁵⁰ (A teljes pontosság kedvéért hozzátehetjük: a Habsburg-dinasztia tagjai, illetve országaik és Magyarország valójában már 1480 márciusa, I. Mátyás király Radkersburg elleni támadása óta álltak nyílt fegyveres konfliktusban egymással, a pozsonyi békealku tehát egy 11 évig tartó háborút zárt le, amely nem melleleg az egyik leghosszabb katonai konfrontáció volt hazánk 15. századi történetében.) A szerződés a legapróbb részletekig tisztázta és rendezte a felek közötti

⁴⁷ BONFINI 1083–1084.; NEUMANN 2010. 348.

⁴⁸ NEUMANN 2010. 347–348.; 348.: 68. jegyz.

⁴⁹ NEUMANN 2010. 348.

⁵⁰ KÖBLÖS-SÜTTŐ-SZENDE 2000. 238–265.; BONFINI 1087–1088.; KUBINYI 1991. 45–46.; NEUMANN 2010. 363–368. A békeszerződés szövege véglegesítésének a korábbi véleményektől (nov. 7.) eltérő időpontját ld. uo.

vitás kérdéseket, így tételesen felsorolta a Miksa által átadandó dunántúli és szlavóniai városokat, illetve erősségeket is, a békeoklevél példányai ugyanakkor azok között, jóllehet az már csak rendkívüli jelentősége, egyházmegyei székhely volta okán is elvárható lenne, Veszprém városát nem említik. Jakob Unrest az 1490-es években írt és komoly forrásértékkel bíró krónikájában ellenben azt találjuk, hogy – Szombathellyel és a drávántúli Zdenccel együtt – Veszprém a novemberi békekötésig német kézen vagy ellenőrzés alatt maradt.⁵¹ A német történetíró értesülését támasztják alá Vitéz János ezen időszakban kelt levelei is. A püspök 1491 eleje tája óta Ausztriában, jobbra vélhetően a tartomány székvárosában tartózkodott. Miksa az előző év őszén neki tett ígéretei közül csak a bécsi főpapi székre vonatkozót teljesítette, bár gyorsan, de azt sem az eredeti elképzelések szerint.⁵² Nagyluccei Orbán egri püspököt november közepe táján leváltotta az ausztriai egyházmegye commendaturájáról, és Vitézt nevezte ki a helyére, mindamellett ő is csak a püspökség kormányzóságát nyerte el, és a tényleges prelátsági méltóságot a későbbiekben sem kapta meg. A tisztségben való pápai megerősítésre is várnia kellett több mint két évig: az arról szóló bullát VI. Sándor 1493. február 8-án bocsátotta ki a részére.⁵³

1491. május 19-én, Bécsben kelt missilisében János püspök elpanaszolja, hogy amióta nyolc hónapja Miksa hűségére tért és táborába szállt, attól kétszáz rajnai forinton kívül semmi javadalmazásban nem részesült, és emiatt, valamint mert onnan távoztakor a német király parancsára mindenét kénytelen volt Veszprémbe hagyni, májusra háza népével a legvégső nélkülözésre, szó szerint éhezésre jutott.⁵⁴ A következő, 1492. év késő telén a főpapot már Linzben találjuk, itt, február 12-én lejegyzett levele értékes és módfelett meglepő információkat tartalmaz Veszprém akkori helyzetét illetően. A püspök Miksának írt levelében egyfelől tájékoztatja a királyt, hogy haladást ért el mind a veszprémi püspöki szék, mind a vár ügyében, másfelől nyomatékosan kéri az uralkodót, intézkedjék az erősség a birodalmi helyőrség általi megszállásának megszüntetése, azaz ottani német-cseh katonaság távozása érdekében. A számára is igencsak kényes kérdésben, a Habsburg trónkövetelő önbecsülésére apellálva, furmányos érvként János hozzáteszi: ha a vár feladása mégsem történnék meg, és Ulászló hozzákezd annak ostromához, aminek folyamatban lévő előkészületeiről ő maga már tudomással bír, akkor be is veszi, ily módon végleg elveszítené várat és vele együtt püspökséget, ami pedig Miksára nézve is szégyen lenne, az ellenpártiak,

⁵¹ UNREST 193–194.; NEUMANN 2010. 349.

⁵² E. KOVÁCS 1995. 42.; SONNEVEND 2008. 131.

⁵³ ÁBEL 1880. 104.; SONNEVEND 2008. 132.

⁵⁴ SONNEVEND 2008. 136., 151–152.

Ulászló hívei pedig azt mondhatnák: ez lett a Habsburgok iránti hűsége „jutalma.” A levél egyik nem teljesen világos részlete alapján arra lehet következtetni, hogy Miksa veszprémi zsoldosai – alkalmasint mert kifizetetlenül maradtak – ki-kicsaptak a várból és több ízben is raboltak-fosztogattak a környéken.⁵⁵

A püspök – saját székhelyére vonatkozó – értesülésének helytállóságát, és egyben információinak viszonylagos naprakészességét nincs okunk megkérdőjelezni, ha ő úgy tudta, hogy Veszprém városa, de legalábbis a vár 1492 elején még idegen megszállás alatt volt, akkor az nagy valószínűséggel megfelelt a valóságnak. Nem lehetetlen, bár forrásbázisunk meglehetősen szűkössége miatt természetesen nem zárható ki a véletlen egybeesés sem, hogy a birodalmi kontingens jelenlétével hozható összefüggésbe a veszprémi székeskáptalan oklevelésének 1490 dereka utáni, huzamosabb ideig tartó megszakadása. A mondott év májusa és 1492 októbere között a veszprémi Szent Mihály főangyal-egyháznak egyetlen egy kiadványa sem ismert, ami még akkor is gyanút keltő, illetve fenti vélelmünket gyámolító körülménynek látszik, ha korszakunkban a szóban forgó egyházi írásszerv tagadhatatlanul a legkevésbé aktív, illetve termékeny hiteleshelyek sorába tartozott. 1486-ban tíz, 1487-ben hat, 1488-ban, még annál is jóval kevesebb, három, az 1489. esztendőből pedig hat saját okleveléről tudunk, de nagyjából hasonló számokat találunk 1492 után is, 1494 kivételével, amikor csupán egy helyi kiadvány ismeretes.⁵⁶

Akad azonban a fentiekkel, jelesül János püspök idézett 1492. februári – Veszprém akkori státuszáról szóló – közlésének ellentmondó információnk is. Tubero már hivatkozott, az 1521–1522-ben befejezett krónikájában egy helyütt, amellet, hogy értékes, más forrásban nem szereplő adalékként, a város és a vár történetének egy rég elfeledett sorscsapását is felidézi, cáfolja Vitéz szóban forgó értesülését. A jó tollú humanista történetíró a János Albert ellen indított győztes hadjárat előkészületei kapcsán elmondja, hogy mint fogalmaz: „a veszprémiek”, akiknek vára akkortájt égett le, egy katonát sem küldtek a király gyülekező seregébe, mivel püspökük még külföldön tartózkodott, ámbár „a németek elvitték onnét az őrségüket.”⁵⁷ Az említett észak-kelet-magyarországi hadműveletekre 1491 utolsó hónapjaiban került sor: az újabb lengyel veszély elhárításával megbízott Szapolyai István szepesi örökös ispán szeptember eleje óta Kassán volt. Egy, a hónap 14-én lejegyzett levele szerint csapatai már gyülekeztek, és

⁵⁵ SONNEVEND 2008. 136., 152–153; NEUMANN 2010. 349.

⁵⁶ 1490. máj. 2.: DL 201 512.; 1492. okt. 17.: DL 101 149.; 1486: DL 46 038., DL 66 322.; DL 66 323., DL 66 324., DL 66 325., DL 66 326., DL 66 327., 66 329., DL 102 639., DF 201 491.; 1487: DL 19 195., DL 19 225., DF 201 496., DF 201 501., DF 207 495., DF 207 496.; 1488: DL 66 333., DF 201 503., DF 207 948.; 1494: DL 102 262.

⁵⁷ TUBERO 181–182.

úgy tudta, hogy a rövidesen király is megindul oda az országos had élén. Ulászló végül csak három hónappal később, december 10. után érkezett meg Kassára, és az új év első napján Eperjes közelében döntő győzelmet arattak János Albert serege felett.⁵⁸ Tubero tudósítása alapján Veszprém legkésőbb 1491 októberében nyerte vissza szabadságát, más kérdés viszont, hogy mikor történhetett a vár leégése, mivel az „akkortájt” időhatározó meglehetősen tágan értelmezhető, és a két esemény egymáshoz viszonyított időrendjét illetően sem igazít el.

Emellett krónikaszerzőnk azon adata, miszerint János püspök a lengyelek elleni második hadjárat megindítása előtt még nem tért vissza Magyarországra némi pontosításra szorul, tekintve, hogy Vitéz 1491 szeptemberében – Miksa meghatalmazottaként – a német-magyar béketárgyalások első fordulójával körülbelül másfél hetet töltött Dévényben és Pozsonyban. Jóllehet azt forrásadataink nem erősítik meg, elképzelhető, hogy a püspök egy bő hónappal később, a tárgyalások második szakaszának heteiben is ellátogatott Pozsonyba, ahol azután november első felében megszületett a béke.⁵⁹ Tuberonak ennél fogva részben igazat adhatunk a citált állítás tekintetében, megint más kérdés mindazonáltal, hogy ha korábban, az Örökös Tartományokból bajosan is, de pozsonyi vendégeskedése idején, vagy a későbbiekben akár Ausztriából is, módjában állt fegyverbe szólítani magánhaderejét, ha azt tehát valóban nem tette meg, abban aligha külországi tartózkodása akadályozta meg Vitéz Jánost.⁶⁰ Csapatái a kelet-felvidéki hadműveletekből való távolmaradásának okaként felmerülhet, és valamelyest valószínűbb alternatívának látszik, hogy székhelye még ekkor is Miksa zsoldosainak kezén volt, akik az uruktól és a Birodalomtól való teljes, már egy éve tartó elszigeteltségük, és ebből következő tetemes járandóság-elmaradásuk, valamint a bizonyára elviselhetetlen mértékű élelmiszerhiány és hadtáp-nehezségek okán gyaníthatóan önállósították magukat, és már kizárólag csak saját parancsnokaiknak engedelmessé váltak.

Mindent összevetve úgy tűnik, Veszprém német okkupációja csakugyan legkevesebb 14-15 hónapig tartott, és város csak 1492. február eleje után szabadult meg – mint láttuk, legnagyobbbrészt csehekből és morvákból verbuválódott – megszállóitól. A bizonyára várva várt esemény időpontját illetően sajnos szintén hallgatnak forrásaink, van azonban néhány olyan adatunk, illetve információtöredékünk, amelyek alapján – szigorúan feltételesen – azt az év tavaszára vagy nyarára datálhatjuk. Egyrésztől fontos és releváns adaléknak ítélniük,

⁵⁸ SzO 193–195., 201.; NEUMANN 2010. 360.; NEUMANN 2010. 303–304.

⁵⁹ KUBINYI 1991. 45–46.; NEUMANN 2010. 357–359.; NEUMANN 2011. 302.

⁶⁰ NEUMANN 2010. 364.; NEUMANN 2011. 295. 1491 őszén János még kétséget kizáróan Miksa pártján állt, akinek kifejezetten kapóra jött a Jagelló testvérek évekig elhúzódó konfliktusa.

hogy 1492. február második felében Vitéz János, élve azon lehetőséggel, hogy a pozsonyi béke a korábban a Habsburgok pártjára állt magyar előkelőknek teljes körű amnesztiát biztosított, visszatért Magyarországra: bő két héttel linzi oklevele elkészülte után már Budán, ottani házában bukkan fel, május 7-én pedig főpapi székvárosa tágabb környezetében, a sümegi várban tartózkodott.⁶¹ Tekintetbe véve, hogy a püspök a Habsburg-párthoz való csatlakozása, és Veszprém idegen, német uralom alá bocsátása miatt rendkívül népszerűtlen, sőt, azt is mondhatjuk: egyenesen gyűlöletes személlyé vált az egész országban, talán nem merész ötletelgetés feltételeznünk, hogy csak akkoriban jött vissza hosszabb időtartamra vagy „magánszemélyként,” azaz nem valamilyen megbízatás keretében a szülőföldjére, amikor Veszprém birodalmi megszállásának ügye a megoldás útján volt, vagy már rendeződött is.⁶²

Veszprém felszabadulásának körülményeihez hasonlóan, a német király ott szolgált zsoldosainak későbbi sorsát illetően sem tudunk semmit. Amennyiben, mint az meglátásom szerint valószínűsíthető, a vár megegyezés révén jutott II. Ulászló birtokába, védői minden bizonnyal szabad elvonulást kaptak, és egy részük talán Magyarországon maradt, majd csatlakozott a Fekete Seregben katonáskodó nemzettársaihoz – mint láttuk, Bonfini 1491 nyarának veszprémi eseményei kapcsán beszámol ezirányú szándékukról. Ez esetben néhányuk akár jelen lehetett Mátyás király állandó zsoldoshadseregének hazai végnapjainál is, a központi kormányzat felelőtlen nemtörődömsége, tudniillik a fizetség sokhavi elmaradása miatt gyorsan lázongó, fosztogató martalóchordává züllött, még akkor is hozzávetőleg 8000 főre rúgó armádiát egyik korábbi parancsnoka, Kinizsi Pál alsó-magyarországi főkapitány, temesi és veszprémi ispán verte szét – feltehetően a mai Kiskunhalas közelében – 1492. augusztus elején.⁶³

FELHASZNÁLT LEVÉLTÁRI FORRÁSOK ÉS SZAKIRODALOM

ÁBEL Jenő (1880): *Magyarországi humanisták és a Dunai Tudós Társaság*. Budapest.

BÁNLAKY (Breit) József (1939): *A magyar nemzet hadtörténelme. 12. Az ország süllyedése a Jagellók alatt. A mohácsi katasztrófa (1490–1526)*. Budapest.

BILKEI Irén (2012): *Mohács előtt... Zala megye Jagello-kori történetének vázlatja*. In: BARÁTH Magdolna–MOLNÁR Antal (szerk.): *A történettudomány szolgálatában. Tanulmányok a 70 éves Gecsényi Lajos tiszteletére*. Budapest – Győr. 61–75.

⁶¹ SONNEVEND 2008.154–155.

⁶² TUBERO 149–150.

⁶³ TÓTH 1913. 514–517.; PÉTERFI 2016. 403–404.; VÉGSŐ 2018.

- BONFINI, Antonio: *A magyar történelem tizedei*. Fordította Kulcsár Péter. Budapest, 2019. (Osiris Társadalomtudományi Könyvtár.)²
- DL: Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára. Diplomatikai Levéltár. Mohács Előtti Gyűjtemény.
- DF: Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára. Diplomatikai Fényképgyűjtemény. Mohács Előtti Gyűjtemény.
- FIRNHABER, Friedrich (1849): Beiträge zur Geschichte Ungarns unter der Regierung der Könige Wladislaus II. und Ludwig II. 1490–1526. Archiv für Kunde österreichische Geschichte. Band 2. 375–552. 309–401.
- FRAKNÓI Vilmos (1885): II. Ulászló királlyá választása. *Századok*, 19. 1–20., 97–115., 193–211.
- FRAKNÓI Vilmos (1896): *A Hunyadiak és a Jagellók kora (1440–1526)*. A magyar nemzet története. IV. Szerk. Szilágyi Sándor. Budapest.
- FRAKNÓI Vilmos (1899): Mátyás király magyar diplomatái. Nyolcadik közlemény. XIV. Ifjabb Vitéz János. *Századok*, 33. 291–309., 389–410.
- HORVÁTH Richárd (2010): Pápától a pápáig. (Garai–Szapolyai várbirtok változások Veszprém megyében a Mátyás-korban. In: HERMANN István–KARLINSZKY Balázs (szerk.): *Megyetörténet. Egyház- és igazgatástörténeti tanulmányok a veszprémi püspökség 1009. évi adománylevele tiszteletére*. Veszprém. (A Veszprém Megyei Levéltár kiadványai 22. A veszprémi egyházmegye múltjából 22.) 345–368.
- HORVÁTH Richárd–NEUMANN Tibor (2012): *Ecsedi Bátorai István. Egy katonabárá életpályája (1458–1493.)* Budapest. (Magyar történelmi emlékek. Értekezések.)
- ISTVÁNFFY Miklós magyarok dolgairól írt históriája Tállyai Pál XVII. századi fordításában. I/1. 1–12. könyv. Sajtó alá rendezte Benits Péter. Budapest, 2001. (Történelmi források I.)
- JUHÁSZ József (1936): Német világ Fehérvárott. Városunk I. Miksa római király birtokában. (1490. nov. 17–1491. júl. 26). *Székesfehérvári Szemle*. 6. kötet, 1-2. sz. Székesfehérvár. 1–12.
- KÁPOLNAI P. István (1885): I. Miksa császárnak Bécs és Székesfehérvár elfoglalására vonatkozó 1490-ik évi feljegyzései. *Századok*, 19. 156–164.
- E. KOVÁCS Péter (1990): *Matthias Corvinus*. Budapest.
- E. KOVÁCS Péter (1995): Miksa magyarországi hadjárata. *Történelmi Szemle*, 37. 35–49.
- KÖBLÖS József–SÜTTŐ Szilárd–SZENDE Katalin (2000): *Magyar békeszerződések 1000–1526*. Pápa.
- KUBINYI András (1978): A királyi tanács az 1490. évi interregnum idején. (II. Ulászló választási feltételeinek létrejötte.) *Levéltári Közlemények*, 48-49. 61–80.
- KUBINYI András (1988): Bárók a királyi tanácsban Mátyás és II. Ulászló idejében. *Századok*, 122. 147–215.
- KUBINYI András (1991): Két sorsdöntő esztendő (1490–1491). *Történelmi Szemle*, 33. 1–54.
- NEHRING, Karl (1989): *Matthias Corvinus, Kaiser Friedrich III. und das Reich. Zum hunyadisch-habsburgischen Gegensatz im Donauarum*. München.²
- NEUMANN Tibor (2008): II. Ulászló koronázása és első rendeletei. (Egy ismeretlen országgyűlésről és koronázási dekrétumról.) *Századok*, 142. 315–337.

- NEUMANN Tibor (2010): Békekötés Pozsonyban – országgyűlés Budán. A Jagelló–Habsburg kapcsolatok egy fejezete (1490–1492). I. közlemény. *Századok*, 144. 335–372.
- NEUMANN Tibor: (2011): Békekötés Pozsonyban – országgyűlés Budán. A Jagelló–Habsburg kapcsolatok egy fejezete (1490–1492) II. közlemény. *Századok*, 145. 293–347.
- NEUMANN Tibor–PÁLFFY Géza (2009): Főkapitányi és főhadparancsnoki adományok a 15–16. századi Magyarországon. *Levéltári Közlemények*, 80. 209–254.
- PÁLOSFALVI Tamás (2013): Vitézek és Garázdák. A szlavóniai humanisták származásának kérdéséhez. *Turul*, 86. 1. sz. 1–16.
- PÉTERFI Bence (2014): *Egy székely két élete. Kövendi Székely Jakab pályafutása*. Pécs – Budapest. (Sziluett. Korszerű történelmi életrajzok.)
- PÉTERFI Bence (2016): A „fekete sereg” ausztriai végnapjai (1493). In: PÓSÁN László–VESZPRÉMY László (szerk.): *Elfelelt háborúk. Középkori csaták és várostromok (6–16. század)*. Budapest. 398–425.
- SONNEVEND Gergely (2008): Ifjabb Vitéz János veszprémi püspök. In: KILIÁN László–RAINER Pál (szerk.): *Veszprém reneszánsza 2008*. Veszprém. 121–174.
- SzO: *A Szapolyai család oklevéltára I. Levelek és oklevelek (1458–1526)*. (Documenta Szapolyaiana I. Epistulae et litterae [1458–1526].) Közreadja Neumann Tibor. Budapest, 2012. (Magyar történelmi emlékek. Adattárak.)
- SCHÖNHERR Gyula (1894): *Hunyadi Corvin János 1473–1504*. Budapest. (Magyar történelmi életrajzok.)
- SOLYMOSI László (1983): Kőszeg 1490. évi feladása. *Vasi Szemle*, 37. 94–101.
- SOLYMOSI László (1996): Adatok Pápa város középkori történetéhez. In: HERMANN István (szerk.): *Tanulmányok Pápa város történetéből 2. Pápa*. 20–31.
- TICHEL, Johannes: *Tagenbuch*. Fontes rerum Austriacarum, Scriptorum I. Wien, 1855.
- C. TÓTH Norbert–HORVÁTH Richárd–NEUMANN Tibor–PÁLOSFALVI Tamás (2016): *Magyarország világi archontológiája 1458–1526. I. Főpapok és bárók*. Budapest. (Magyar történelmi emlékek. Adattárak.)
- C. TÓTH Norbert–HORVÁTH Richárd–NEUMANN Tibor–PÁLOSFALVI Tamás–W. KOVÁCS András (2017): *Magyarország világi archontológiája 1458–1526. II. Megyék*. Budapest. (Magyar történelmi emlékek. Adattárak.)
- TUBERO, Ludovicus: *Kortörténeti feljegyzések (Magyarország)*. Fordította, a bevezetőt és a jegyzeteket írta Blazovich László, Sz. Galántai Erzsébet. Szeged, 1994. (Szegedi Középkortörténeti Könyvtár 4.) 149.
- TÓTH Zoltán (1913): A fekete sereg pusztulása. *Hadtörténeti Közlemények*, 14. 501–523.
- UNREST, Jakob: *Österreichische Chronik*. Herausgegeben von Karl Grossmann. Monumenta Germaniae Historica. Scriptorum rerum Germanicarum. Nova series 11. Weimar, 1957.
- VÉGSŐ István (2018): Mátyás serege és a halasi Fekete-hegy. *Honismeret*, 46. 6. szám. 48–53.
- WIESFLECKER, Hermann (1959): Das erste Ungarnunternehmen Maximilians I. und der Pressburger Vertrag (1490–1491). *Südost-Forschungen*, 18. 26–75.
- WIESFLECKER, Hermann (1971): *Kaiser Maximilian I. Das Reich, Österreich und Europa an der Wende zur Neuzeit*. Band I. Wien.

A Veszprém vármegyei és Veszprém városi huszárok (hajdúk) egyenruhájáról, felszereléséről

RAINER PÁL

*„Kitettem a sajtárom az útra,
arra ment a vármegye hajdúja,
belelépett, leszakadt alatta...”*
(népdal)

A nem is olyan távoli múltban a megyei, városi törvényhatóságok, de a főpapok (érsekek, püspökök, pannonhalmi bencés főapát), egyházi intézmények, sőt a budapesti Pázmány Péter Tudományegyetem (s vélhetően más egyetemek) és további testületek, hatóságok (pl. Magyar Nemzeti Múzeum) huszárai, hajdúi ünnepélyes alkalmakkor díszes, huszáros jellegű egyenruhát, felszerelést viseltek. A szokás kezdete – jelen tudásunk szerint – egyelőre pontosan nem keltezhető, de feltehetően a XVIII–XIX. századra nyúlhat vissza. A megyei huszárok helyenként még a 2. világháborút követően, egészen a tanácsrendszer bevezetéséig is szerepeltek ezen hagyományos viseletükben. Ennek a témakörnek, ellentétben a katonai egyenruhákkal – legjobb tudomásom szerint – nincs semmilyen komoly szakirodalma, egyáltalán nem kutatott, nem feldolgozott terület.¹ A képet még tovább bonyolítja, hogy pl. 1814-ben Veszprémben egyidejűleg említettek városi huszárt és hajdút, 1827-ben pedig hajdút és katonát. Ezek szerint ezek – legalábbis ekkor – eltérő tisztségek voltak.²

Pedig, ha esetenként szórványosan, töredékesen is, de számos hazai múzeumban (pl. Munkácsy Mihály Múzeum – Békéscsaba, Thury György Múzeum – Nagykanizsa, Hansági Múzeum – Mosonmagyaróvár, Móra Ferenc Múzeum – Szeged, Laczkó Dezső Múzeum – Veszprém stb.) és a Trianon óta immár nem Magyarországhoz tartozó, egykori magyarországi területek múzeumaiban (pl. Besztercebánya /Stredoslovenské Múzeum, Banská Bystrica/, Rózsahegy /

¹ Kivételt jelentenek ezen testületek tarsolyai. Intenzív tarsoly kutatásai során Pandula Attila történész kollégám, jó barátom ezekkel is régóta foglalkozik. PANDULA 2007. Lásd még: MÁDAY 2021.

² SOMFAI 2021. 60–61.

Liptovské Múzeum v Ružomberku, Ružomberok/, Sepsiszentgyörgy /Székely Nemzeti Múzeum, Sfântu Gheorghe/ stb.) napjainkig is megtalálhatóak ilyen városi, megyei huszár (hajdú) viseleti darabok. A Fortepan fotógyűjteményben pedig találhatóak olyan fényképfelvételek, ahol különféle ünnepélyes alkalmakkor (többnyire körmenetek, felvonulások stb.) tanulmányozhatjuk eme egyenruhás közegek szereplését.

Néhány érdekesebb a Fortepanon elérhető felvétel (a teljesség igénye nélkül):

- 1.) Szent László napi körmenet a győri Káptalándombon, 1939. június 27-én. A körmenet résztvevői között Győr városi és Győr vármegyei huszár is szerepel. (id. Konok Tamás m. kir. honvéd haditudósító alezredes felvételei és ajándéka.)³ (1. ábra)

Győr városi és Győr vármegyei huszárok a Szt. László napi körmeneten, Győr, Káptalándomb, 1939. jún. 27. (Fortepan 42765., Konok Tamás felvétele)

- 2.) Ünnepség a székesfehérvári Polgári Fiúiskola udvarán, 1938. A felvételen Székesfehérvár városi és Fejér vármegyei huszárok is láthatók. (Szin-tén id. Konok Tamás m. kir. honvéd haditudósító alezredes felvétele és ajándéka.)⁴

³ Fortepan 42541., 42765.

⁴ Fortepan 43640.

- 3.) Szent István napi körmenet a budai várban, az Úri utcában, 1938. augusztus 20-án. A körmenet résztvevői között számos ismeretlen, azonosítatlan testület más és más egyenruhás huszára. (ETH Zürich ajándéka.)⁵
- 4.) Szent István napi körmenet a budai várban, a Szent György téren, 1939. augusztus 20-án. A felvétel előtérben három különböző huszár áll.

A tarsolyukon lévő címerek alapján: balra Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye huszára, középen egy azonosítatlan, tarsolyán Magyarország közép címerét viselő huszár, jobbra Budapest székesfőváros huszára. (Szepesfalvy Gábor ajándéka.)⁶ (2. ábra)

- 5.) Czapik Gyula érsek beiktatása Egerben, a székesegyházban, 1943. június 20-án. A felvételeken a hirtőjén a beiktatásra őt kísérő érseki huszárokkal, akik a hagyományos szokással teljes ellentétben a jobb oldalukon viselik a tarsolyukat. (Fortepan/Album 021.)⁷

Szent István napi körmenet a budai várban, a Szent György téren, 1939. aug. 20. Az előtérben három különböző huszár áll. A tarsolyukon lévő címerek alapján: balra Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye huszára, középen egy azonosítatlan, tarsolyán Magyarország közép címerét viselő huszár, jobbra Budapest székesfőváros huszára (Fortepan 131863., Szepesfalvy Gábor ajándéka)

A *Pécsi Figyelő* című újság 1900 folyamán két ízben is rövid hírt közölt arról, hogy a belügyminisztérium a vármegyei huszárok egyenruháinak egységesítését tervezi.⁸ A Fortepan Horthy-kori felvételeit tanulmányozva úgy tűnik, ez a törekvés csak részben valósult meg. A cs. és kir. Hadsereg és a M. Kir. Honvédség 1868/1869–1918 közötti huszár uniformisaihoz igazodó csákós megyei huszárok mellett, ugyanis még ekkoriban is sokan viseltek közülük prémes süveget, rezes fringiát, Mária Terézia-korát idézve.

⁵ Fortepan 211404.

⁶ Fortepan 131863.

⁷ Fortepan 134775–134778.

⁸ *Pécsi Figyelő*, 1900. május 31. 3. o. és június 24. 4. o. Ezekre az újságcikkekre Lőrinczi Ferenc hívta fel a figyelmet. Segítségét ismételtelen köszönöm.

Veszprémben legalábbis az 1850-es évektől kezdve a városházán több-kevesebb rendszerességgel évente tartottak „árlejtési” (árajánlati) tárgyalásokat a városi hajdúk (és erdőkerülők) „*ruházati szükségletei*” tárgyában. Sajnos ezekhez az árlejtésekhez nem mellékeltek az elkészítendő darabok rajzát, szabásmintáját. Az árlejtések adatai szerint a városi hajdúk öltözete a következő darabokból állt: sapka, mellény, atilla, nadrág, csizma, bekecs (1857-ben „*bekecs*”, 1862-ben „*téli szűts belékes bekecs*”), vászon kitli (1862-ben „*kitli katonai modorra, jó szövettől*”), vászonnadrág. Köpeny, köpönyeg 1857-ben és 1859-ben fordult elő. „*Csákó sárga pártával⁹ vitéz kötessel s álladzóval*” 1857 és 1862-ben szerepelt. 1857-ben és 1862-ben megjegyezték: „*minden öltönyök sötétkék szakolczai posztóból a megyei hivatal-szolgák szolgálati ruhájának módjára*”.¹⁰

Az árlejtéseket több ízben (1857-ben egymaga, 1859-ben Grün Mózessel közösen, 1857-ben szintén egyedül) Weisz Dániel a jeles veszprémi zsidó szabómeszter (született kb. 1813, meghalt 1884 előtt) nyerte meg. Ő állítólag 1848/1849-ben is azon városi szabók között volt, akik a szabadságharc honvédségének varrtak egyenruhákat.¹¹

A városi hajdúk egyéb felszerelési tárgyainak (zsinóröv, tarsoly, kartus) előállításáról nem tájékoztatnak az árlejtési jegyzőkönyvek. Persze ezek nem szabó, hanem gombkötő, paszományos, tarsolykészítő munkával készültek. Viszont a csizma sem szabó munka, ezek mégis előfordultak egyes árlejtéseknél.

A városi hajdúk száma az árlejtési jegyzőkönyvek szerint 1857, 1858, 1859-ben öt, 1862-ben hat fő volt. A két világháború közti fényképeken számuk egy és három fő között változik. A vármegyei huszárok létszáma a két világháború közti fényképeken maximum négy fő.

A vármegyei huszárok közül néhánynak a nevét is ismerjük. Vízi István (született 1853-ban) „*megyekatona*” (hajdú) 1896-ban a millenniumi budapesti Országos Kiállításra egy 26740 db apró fa rudacskából összeállított, 101 cm hosszú és 75 cm széles, kéttornyos templom makettet készített.¹² A makett ma is megtalálható a Laczkó Dezső Múzeum Néprajzi Gyűjteményében.¹³ Lennert József az 1. világháború alatt volt a vármegyei házában „*megyekatona*”. Bátyja, Lennert (utóbb vitéz Lakatos) Ferenc (Veszprém, Temetőhegy, Mátyás utca 23.) pedig Laczkó Dezső segítőjeként a vármegyei múzeum „*megyekatonájaként*” (altisztje-

⁹ A „pártával” szót Kákonyi Anna történész kolléganőm és magam is eredetileg „portával”-nak olvastuk, de ennek itt nincs értelme. Valószínűleg „párta” a helyes olvasat, ami nyilván a csákó felső részét jelenti, ahol lehetett sárga zsinórdísz, vagy sárga csákórózsa.

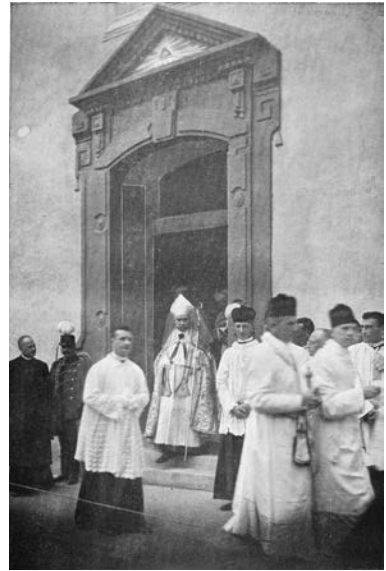
¹⁰ Az árlejtési jegyzőkönyvek rendelkezésemre bocsájtását Kákonyi Annának köszönöm.

¹¹ JAKAB-KÁKONYI 2020. 203., 293.

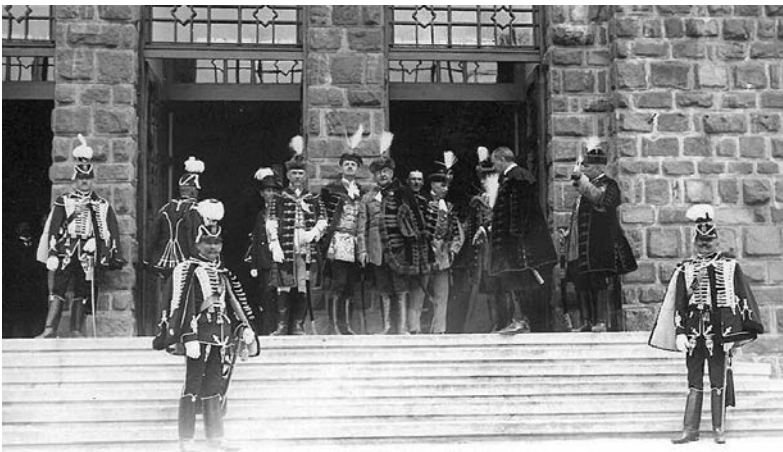
¹² Rhé Gyula múzeumigazgató I. számú notesza 113–115. oldal. LDM–MA ltsz. 1977.48898.

¹³ LDM–NGY ltsz. P 409.

ként) tevékenykedett kb. 1908–1927/28 között. Az 1. világháborúban a m. kir. 6. (zalaegersze-
gi) honvéd huszárezred szakaszvezetőjeként,
majd őrmestereként a román harctéren szol-
gált.¹⁴ Bán Ferenc (Nagyberény–Gámpusztá,
Somogy m., 1912. febr. 24. – Veszprém, 2004.
ápr. 1.) bognár 1937-től Berky Miklós alispán
huszára volt. Hosszú 2. világháborús
frontszolgálatát követően 1946-tól az alispáni
hivatal irodatisztje, majd miután Egerben
államigazgatási tanfolyamot végzett 1954-től
1974-ig anyakönyvvezető volt Veszprém-
ben. Idős korában a Laczkó Dezső Múzeum Baráti
Körének rendkívül aktív tagja. 1995-ben Pro
Urbe, 1997-ben Pro Comitatu díjjal tüntették
ki. Veszprém város általános tiszteletben, köz-
szeretetben álló polgáraként halt meg.¹⁵ Úgy
tűnik, valószínűleg előszeretettel alkalmaztak
komoly, megbízható, jó kiállású, katonaviselt,
lehetőleg altiszti rendfokozatot elért embere-
ket ezekre a posztokra.

Veszprém városi huszár a veszpré-
mi Szt. Mihály-székesegyház átépí-
tését követő újraszertelésén, 1910.
okt. 4. (LDM–TFGY 8827.)

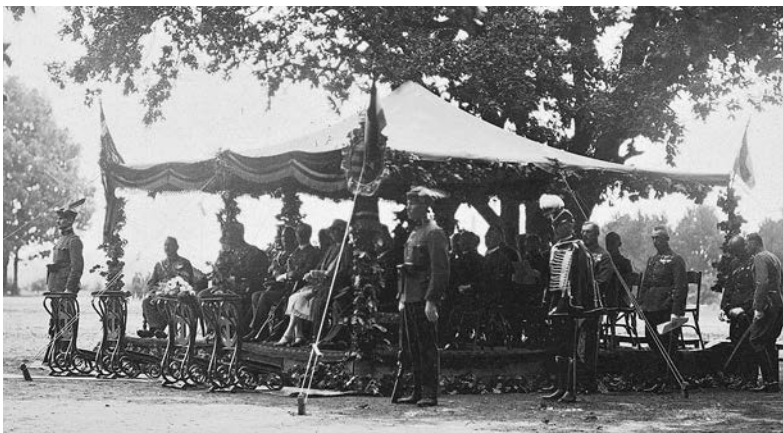
Veszprém vármegyei huszárok a Veszprémvármegyei Múzeum felavatásán,
1925. máj. 24. (LDM–TFGY 69.3633.)

¹⁴ RAINER 2015. 29., 31., 108.

¹⁵ BÁN 2002.

A Veszprém vármegyei és Veszprém városi huszárok XX. századi külsejét a veszprémi Laczkó Dezső Múzeum Történeti Fénykép-gyűjteményének archív felvételein tanulmányozhatjuk. Ilyen felvételek az alábbi alkalmakkor készültek:

- 1.) a veszprémi Szt. Mihály-székesegyház átépítését követő újraszentelésén, 1910. október 4. (városi huszárok),¹⁶ (3. ábra)
- 2.) a Veszprémvármegyei Múzeum épületének felavatásán, 1925. május 24. (vármegyei huszárok),¹⁷ (4. ábra)
- 3.) a Veszprém-jutasi m. kir. Honvéd Altisztképző és Nevelő Intézet zászló-szentelésén, 1926. augusztus 8. (vármegyei huszárok),¹⁸ (5. ábra)

Veszprém vármegyei huszár a kormányzó és a díszvendégek sátránál a Jutasi Honvéd Altisztképző Intézet zászlajának felavatásán, 1926. aug. 8. (LDM–TFGY 69.3679.)

- 4.) Kisfaludy Stróbl Zsigmond szobrászművész Petőfi és Jókai szobrának Horthy Miklós kormányzó jelenlétében történt felavatásakor, Pápán, 1931. szeptember 7-én (vármegyei huszár),¹⁹
- 5.) Rosenberg Jenő dr. városi főorvos (1862–1935) az Alsóvárosi temetőben történt temetésekor, 1935. május (városi huszárok),²⁰ (6. ábra)
- 6.) Laczkó Dezső piarista szerzetes, múzeumigazgató szobrának felavatásakor, 1937. október 24. (vármegyei és városi huszárok),²¹ (7. ábra)

¹⁶ LDM–TFGY 8827. (ugyanaz JÁMBOR 2011. 251. 4. ábra), LDM–TFGY 8828. (ugyanaz JÁMBOR 2011. 252. 6. ábra) és JÁMBOR 2011. 252. 7. ábra.

¹⁷ LDM–TFGY 66.3630.1., 66. 3631., 66. 3632., 66. 3633., 66. 3634., 71.509., 71.510., 71.512.

¹⁸ LDM–TFGY 69.3679., 69.3682.

¹⁹ LDM–TFGY 73.5287. feltételezhető megyei huszár a kép jobb szélén erősen elmosódva.

²⁰ LDM–TFGY 2007.1.14.

²¹ LDM–TFGY 2002.16.22.

Veszprém városi huszárok Rosenberg Jenő dr. városi főorvos az Alsóvárosi temetőben történt temetésén, 1935. máj. (LDM–TFGY 2007.1.14.)

Veszprém városi és Veszprém vármegyei huszár Laczkó Dezső múzeumigazgató szobrának felavatásán, 1937. okt. 24. (LDM–TFGY 2002.16.22.)

- 7.) a gyulafirátóti 1. világháborús hősi emlékmű József m. kir. herceg, tábornagy általi felavatásakor, 1938. július 3. (vármegyei huszárok),²² (8. ábra)
- 8.) a Szent Jobb országjárásakor, annak Veszprémben, a belső vasútállomáson való fogadásán, 1939. április 29. (vármegyei és városi huszárok),²³ (9. ábra)
- 9.) a veszprémi országzászló felavatásakor, 1944. március 15. (városi huszárok),²⁴ (10. ábra)
- 10.) egy spontán alkalommal, ismeretlen időpontban, vélhetően még az 1. világháború előtt, műtermi felvétel (városi huszár).²⁵ (11. ábra)

Az egyes alkalmakkor többnyire több fényképfelvétel is készült.

A Veszprém vármegyei és Veszprém városi huszárok egyenruhája, felszerelése a fényképek és néhány eredetiben megmaradt felszerelési tárgy alapján a következőként rekonstruálható:

Mind a vármegyei, mind a városi huszárok esetében a ruházat nagy általánosságban a cs. (és) kir. Hadseregben,²⁶ illetve a m. kir. Honvédségnél 1869-től rendszeresített – és kisebb-nagyobb módosításokkal 1918-ig viselt – huszár

²² LDM–TFGY 66.1485.234., 98.107.1., 98.107.3., 98.107.4.

²³ Az eredeti fényképek Csizsár Miklós tulajdonában. Közlésük engedélyezését ismételtelen köszönöm.

²⁴ LDM–TFGY 2007.1.2., 2007.1.18., 2007. 1.30., 2007.1.31.

²⁵ LDM–TFGY V.14797.

²⁶ Az Osztrák–Magyar Monarchia közös haderejének (és más közös intézményeinek) megnevezése 1889-ig cs. kir., 1889-től kezdve cs. és kir. jelzót viselt.

Veszprém vármegyei huszárok a gyulaifirátói I. világháborús hősi emlékmű felavatásán. Bal szélen vitéz Hevessy István plébános, háttal József kir. herceg tábornagy, 1938. júl. 3. (LDM-TFGY 98.107.1.)

Veszprém vármegyei huszár a Szt. Jobb fogadásán a veszprémi belső vasútállomáson, 1939. ápr. 29. (Dr. Csizsár Miklós tulajdona)

egyenruházathoz hasonlított. Ez többé-kevésbé országos viszonylatban is így volt, azon eltéréssel, hogy a vármegyei huszárok uniformisán rendszerint jóval cifrább, díszesebb díszítéseket (sújtás, zsinór, vitézkötés, paszomány stb.) alkalmaztak, mint a hadseregbeli huszárok egyenruháján. Továbbá a vármegyei és városi huszárok még mindig viseltek zsinórövet, kartust, tarsolyt. Csákójukat pedig nem lószőr-, hanem tollforgó ékesítette.

Veszprém városi huszárok a veszprémi országzászló felavatásakor, 1944. márc. 15.
(LDM-TFGY 2007.1.37.)

Veszprém városi huszár; műtermi felvétel 1910 körül (LDM-TFGY V.14797.)

Veszprém vármegyei huszárok

Csákó

A közös hadsereg huszárai 1869-ben még az 1863 M kucsmát viselték. Ezt csak 1871-ben cserélték vissza ismét csákóra.²⁷ A honvédhuszárok tisztjei és legénysége viszont már a kezdettől csákót viseltek.²⁸ A vármegyei huszárok csákója ezt az 1869, ill. 1871M – 1918-ig viselt – csákóformát követte. A csákótestet posztóborítás fedte, fedele és szemernyője, valamint a csákó alsó részét szegélyező pánt feketére lakkozott bőrből készült. A csákó homlok részét Veszprém vármegye fémlemezéből sajtolt címere,²⁹ a csákó tetejét csákórózsa, oldalát világos színű (fehér, sárga?) zsinór (jobb oldalán vitézkötéssel) díszítette. A csákó rózsáját – figyelembe véve más vármegyék korban is rokon analóg huszárcsákóinak rózsáit³⁰ – feltehetően „VV” = Veszprém vármegye betűjelzés ékesíthette. (Ezeknek részletei, díszítései a fennmaradt fotókon sajnos nem, vagy csak kevéssé figyelhetőek meg.) A csákórózsa mögé világos színű, visszahulló tollforgót tűztek. A csákóhoz állsijj tartozott.

Atila

Szabása a közös hadseregben, ill. a m. kir. Honvédségnél rendszeresített 1868, ill. 1869M huszártiszti (a legénység részére csak 1892-től rendszeresített) atilla szabását (derékba szabott, álló galléros, zubbony hosszúságú) követte.³¹ Álló gallérját zsinórozás keretezte, az ujjak végét vitézkötés díszítette, magát az atillát is zsinórozás szegélyezte. Mellzsinórzata viszont teljesen eltért az 1868, 1869, ill. 1892M atillákétól, az 1798 és 1849 között viselt huszárdolmányok sűrű zsinórozását követte,³² tizenhárom zsinórpárral, három sorba rendezett fém pitykegom-

²⁷ BARCY 1991. 107. A cs. és kir. huszártisztek és legénység 1871 M csákóiról: REST-ORTNER-ILMING 2002. 291–298. színes és fekete-fehér ábrákkal.

²⁸ A m. kir. honvéd huszártisztek és huszár legénység 1869M (többször módosult címerű) csákójáról: SÁGVÁRI 2010a. 276–301. színes és fekete-fehér ábrákkal.

²⁹ Veszprém vármegye címeréről: CSÁKY 1995. 143. színes ábrával, HOPPÁL 2001. 148–149. fekete-fehér és színes ábrákkal, NYULÁSZINÉ 2001. 174.

³⁰ Liptó vármegye huszárcsákójának rózsáját „LV” (Liptovsė Múzeum, Ružomberok), Moson vármegye huszárcsákójának rózsáját „MV” (Hansági Múzeum, Mosonmagyaróvár), Zólyom vármegye huszárcsákójának rózsáját „ZV” betűjelzés (Stredoslovenské Múzeum, Banská Bystrica) díszítette.

³¹ A cs. és kir. huszártisztek 1868M és a legénység 1892M atilláiról: REST-ORTNER-ILMING 2002. 301–304. színes és fekete-fehér ábrákkal. A m. kir. huszártisztek és legénység 1869, és 1892M atilláiról: SÁGVÁRI 2010a. 324–333. színes és fekete-fehér ábrákkal.

³² Sűrűzsinóros huszárdolmányok: SZENTNEMÉNYI 1950. 48.. 9. és 10. színes ábra (Domonkos Imre festménye).

bokkal.³³ Az atilla jobb (de lehet, hogy mindkét) vállán vállzsinór, szárnyrészen mindkét oldalon, ferdén bevágott zseb volt, a zsebníylást zsinór szegélyezte. Az atilla hátzsinórozásának formáját – tekintve, hogy a fényképek a huszárokat rendszerint szemből ábrázolják, illetve a hátulról készült fotóknál a mente elfedi az atilla hátrészét – nem ismerjük. Az atilla két első szárnyának sarkát is zsinórdísz ékesítette. Ilyen a közös hadseregbeli és honvédhuszár atillákon nem volt.

Mente

Szabása szintén a hadseregben és a honvédségnél rendszeresített 1868 ill., 1869M huszár mentékét követte.³⁴ Zsinórozása az atillához igazodott, tehát szintén eltért a hadsereg huszár atilláinak zsinórozásától. A mentét fekete bárányprem szegélyezte, ugyanilyen volt a keskeny állógallér és az ujjvégeket szegélyező ú. n. „macska” is. A mente hátzsinórzata viszont azonos volt a hadseregbeli és honvédségi 1868, ill. 1869M menték ú. n. pávafarok-háztzinórozásával. Bélése fehér báránypremből készült. A mentéhez egy rövid és egy hosszú mentekőt tartozott, amely a rendszerint ball vállra vetett (panyókás) mentét rögzítette, hogy az ne csússzon le viselőjéről.

Nadrág

A szűk, a combokra és a lábszárakra simuló, u. n. magyarnadrág, oldalvarrásain zsinórozással, combrészein vitézkötéssel díszítve ugyancsak a hadseregben viselt huszárnadrágokhoz hasonlított.³⁵

Csizma

Keményszárú, fekete színű, felső torkolata magyarosan ívelve kikanyarított, (világos színű) zsinór szegéllyel, elől rózsával díszítve, sarkán felütött sarkantyúval.

³³ Lényegében ugyanilyen sűrűzsinóros atillát és mentét (de utóbbit fehér prémszegéllyel) viselt Kiss János (1891), Kovács Zsigmond veszprémi püspök (1877–1887) huszára is. KÖRMENDY 1984. 340. 12. ábra (Becske Adolf veszprémi fényképész fényképfelvétele). Talán éppen ez a viselet szolgálhatott mintául a Veszprém vármegyei huszárok egyenruhájához.

³⁴ A cs. és kir. huszártisztek és a legénység mentéiről: REST–ORTNER–ILMING 2002. 307–310. színes és fekete-fehér ábrákkal. A m. kir. huszártisztek és a legénység 1869, és 1892M mentéiről: SÁGVÁRI 2010a. 342–355. színes és fekete-fehér ábrákkal.

³⁵ A cs. és kir. huszártisztek és a legénység nadrágjáról: REST–ORTNER–ILMING 2002. 305–306. színes és fekete-fehér ábrákkal. A m. kir. huszártisztek és a legénység nadrágjáról: SÁGVÁRI 2010a. 362–367. színes és fekete-fehér ábrákkal.

Zsinóröv

Zsinórja sötétebb színű, világos színű, három kötegbe rendezett gombrészekkel, a jobb csípőt övező ú. n. ostorral. Mindig az atilla fölé kapcsolták fel. A cs. kir. Hadsereg huszárságánál 1865-ben szüntették meg a zsinóröv viseletét.³⁶ Sem a közös, sem a honvédhuszárok nem viselték többé ezt az öltözeti kiegészítőt.

Kartus (vállszíjas patrontáska)

A téglalap alakú, fekete lakkbőrrel bevont táskarészt sárgaréz lemezből készült szegély és Veszprém vármegye sárgaréz lemezből sajtolt koronás címere díszítette. Fekete lakkbőr szíja két D-alakú sárgaréz taggal és két sárgaréz karikával kapcsolódott a táskához. A vállszíj mellrészét egy rézlemezből sajtolt oroszlánfej díszítette, az oroszlán orrából kiinduló három kis rézlánc Veszprém vármegye rézlemezből sajtolt címeréhez csatlakozott. A vállszíj ovális alakú sárgaréz csatja a hátoldalra esett. A kartust a bal válltól a jobb csípő felé átvett vállszíjon, a csípőre hátratulva viselték. Valójában nem használták lőszer tartására, a ruházat részét képező jelvény volt, csakúgy, mint a tarsoly.

Tarsoly

Bőrből készült táskarészből és a táskarésznél valamivel nagyobb, vörös posztóval borított, felülről lefelé fokozatosan szélesedő, alul ívesen kialakított fedőből állt. A tarsoly fedelét zsinór szegélyezte, magát a fedelet Veszprém vármegye hímezett, színes címere díszítette. A tarsoly felső bőr szegélyéhez 3 db D-alakú sárgaréz tag kapcsolódott, ezekbe kellett a tarsoly három felkötőszíját becsatolni, amely a derekat övező közös kard és szablyaszíjhoz csatlakozott. A cs. kir. Hadsereg huszárságánál, a legénységénél 1861-ben, a tisztelnél 1864-ban szüntették meg a tarsoly viseletét.³⁷

Kard

Ényhén ívelt szablya, keskeny acél markolatkegyellel. Acéllemezből készült hüvellyel. Világos színű, nyitott kardbojttal. A fennmaradt fényképeken sem a kard, sem a kardbojt részletei nem tanulmányozhatóak részletesen. A szablyát és a tarsolyt közös felkötőszíjon mindig az atilla alá csatolták fel.

Kesztyű

Fehér színű, ötujjas.

Egyes visszaemlékezők szerint a megyei huszárok atillája és mentéje zöld, nadrágja vörös színű volt.

³⁶ BARCY 1991. 83.

³⁷ BARCY 1991. 83. (szerinte 1863-ban), PANDULA 2007. 46.

Veszprém városi huszárok

Csákó

Szintén a hadsereg huszárainak 1871M csákójához igazodott. A csákótestet posztóborítás fedte, fedele és szemernyője, valamint a csákó alsó részét szegélyező pánt feketére lakkozott bőrből készült. A csákó homlok részét Veszprém város fémlemezből sajtolt címere,³⁸ a csákó tetejét csákórózsa, oldalát világos színű (fehér, sárga?) zsinór (jobb oldalán vitézkötéssel) díszítette. A csákó rózsáját – figyelembe véve más városok korban is rokon analóg huszárcsákóinak rózsáit³⁹ – feltehetően „VV”, esetleg „VP” = Veszprém város betűjelzés ékesíthette. (Ezeknek részletei, díszítései a fennmaradt fotókon itt sem figyelhetőek meg.) A Rosenberg főorvos temetéséről (1935) és az országzászló avatásáról készült fotókon (1944) a csákó korábban sima zsinórdíszre ekkor már fonott kivített mutat. A csákórózsa mögé itt is világos színű, visszahulló tollforgót tűztek. A csákóhoz állszíj tartozott.

Atilla

Szabása szintén a hadseregben és a honvédségnél rendszeresített 1868, 1869M, ill. 1892M huszár atilla szabását követte. Álló gallérját itt is zsinórozás keretezte, az ujjak végét vitézkötés díszítette, magát az atillát zsinórozás szegélyezte. Mellzsinórzata viszont – eltérően a vármegyei huszárok sűrű zsinórozásától – az 1849M huszár atilla⁴⁰ és az 1849M magyar öltözetű tábornoki szolgálati atilla⁴¹ zsinórozását követte. Az öt db galambkosaras, ú. n. kutyatökös zsinórpárt⁴² öt db makkgomb kapcsolta össze. Az atilla bal vállán vállzsinór, szárnyrészén mindkét oldalon, ferdén bevágott zseb volt, a zsebnyílást zsinór szegélyezte. Az atilla hátszinórozásának formáját itt sem ismerjük. A Rosenberg főorvos temetéséről (1935) és az országzászló avatásáról készült fotókon (1944) az atilla mellzsinórozása – eltérően a korábitól – már az 1868, 1869, ill. 1892M huszár atillák galambkosaras hármaskarikás végződésű mellzsinórozását követi.

³⁸ Veszprém város címeréről: FÖLDESI 2015.

³⁹ Békéscsaba város huszárcsákójának rózsáját „BC” (Munkácsy Mihály Múzeum, Békéscsaba), Besztercebánya város huszárcsákójának rózsáját „BB” (Stredoslovenské Múzeum, Banská Bystrica), Nagykanizsa város huszárcsákójának rózsáját „KV” betűjelzés (Thury György Múzeum, Nagykanizsa) díszítette.

⁴⁰ Az 1849M huszár atilláról: BARCY 1991. 80., ZACHAR 2000. 94. 79. színes ábra (ugyanaz nagyban elől a kötet védőborítóján is), 80. 81. ábra, SÁGVÁRI 2010b. 122–123. (ábra).

⁴¹ Az 1849M magyar öltözetű tábornoki szolgálati atilláról: REST–ORTNER–ILMING 2002. 388–389. színes és fekete-fehér ábrákkal, SÁGVÁRI 2010a. 454–457. színes és fekete-fehér ábrákkal, SÁGVÁRI 2010b. 132. (színes ábrák).

⁴² Galambkosaras és kutyatökös mellzsinór-pár rajza: SÁGVÁRI 2006. 68.

Mente

Szabása, galambkosaras, kutyatökös zsinórozása itt is az atillához igazodott, tehát szintén eltért a hadsereg huszár atilláinak zsinórozásától. A mentét itt is fekete bárányprem szegélyezte. Ugyanilyen volt a megyei huszárokétól eltérően nem keskeny álló-, hanem széles, lehajtott gallér⁴³ és az ujjvégeket szegélyező ú. n. „macska” is, utóbbin zsinór hármaskarikával. A mente két első szárnyának sarkát zsinór hármaskarika ékesítette. Ilyen a hadseregbeli huszármentéken nem volt. A mente hátszinórzatát nem ismerjük. Bélése fehér báránypremből készült. A mentéhez egy rövid és egy hosszú mentekötő tartozott, amely a rendszerint ball vállra vetett mentét rögzítette, hogy az ne csússzon le viselőjéről. A Rosenberg főorvos temetéséről (1935) és az országzászló avatásról készült fotókon (1944) a mente mellzsinórozása is már az 1868, ill. 1869M huszármenték galambkosaras hármaskarikás zsinórozását követi. A mente bevágott zsebeit pedig a korábbi zsinórszegélytől eltérően prémszegélyezés díszíti.

Nadrág, csizma, zsinóröv, kesztyű
Mint a vármegyei huszároknál.

Kartus (vállszíjas patrontáska)

Részleteiben ismeretlen, nyilván a vármegyei huszárokéhoz hasonló lehetett, de fedelén és vállszíján nem a megyei, hanem a városi címerrel. (A fennmaradt fotókon csak a kartus vállszíja látszik, de annak a részletei is kivehetetlenek.)

Tarsoly

Hasonló, mint a vármegyei huszároké, de részlet díszítéseiben attól eltérő, fedelét természetesen Veszprém város címere díszítette. A Rosenberg főorvos temetéséről készült fotó alapján (1935) a tarsoly alakja és mérete (nagyobb és nyújtottabb formájú) is eltérő volt a vármegyei huszárok tarsolyától.

Kard

Itt is enyhén ívelt szablya, keskeny acél markolatkengyellel. Acéllemezből készült hüvellyel. A hüvelyen két hord pánntal és két mozgatható hord karikával. Esetleg elképzelhető, hogy 1824M huszár legénységi szablyákat használtak,⁴⁴ de a gyenge fotók alapján ez nem dönthető el egyértelműen. A kardbojt legalábbis eleinte eltérő volt a megyei huszárokétól. A fennmaradt fényképeken ez sem tanulmányozhatóak részletesen, de nem kizárt, hogy kezdetben bőr markolatszíj

⁴³ A cs. és kir. huszárok mentéi 1903-tól, a m. kir. honvédhuszárok mentéi 1909-től készültek az alacsony álló helyett széles, lehajtott gallérral. SÁGVÁRI 2010a. 351.

⁴⁴ CSILLAG 1971. 72. és 206., 211. (ábrák), KEDVES 1992. 10. (fénykép), 38.

volt. A Rosenberg főorvos temetéséről készült fotón (1935) már egyértelműen textil (gyapjú) kardbojt látszik. A szablyát és a tarsolyt itt is közös felkötőszíjon mindig az atilla alá csatolták fel.

A Veszprém vármegyei és Veszprém városi huszárok sem atillájukon, sem csákójukon nem viseltek rangfokozati jelzéseket. Egyenruhájuk zsinórjai, paszományai, kardbojtjai a tisztekétől eltérően nem arany, hanem gyapjú kivitelűek voltak. Ruhadarabjaik posztóból készültek. Megjelenésükhöz hozzátartozott a rövidre nyírt haj és a (többnyire hosszúra növesztett és hegyesre pödört) bajusz. Magas rangú személyiségeknek csákoéhoz emelt kézzel tisztelegtek, alkalom adtán kivont karddal álltak díszőrséget. Rosenberg főorvos temetésén, koporsója előtt is kivont karddal lépkedtek.

A fentiek alapján valószínűsíthető, hogy a Veszprém vármegyei és Veszprém városi huszárok 1945-ig használt ruházatát, felszerelését alighanem a kiegyezés és az első világháború között készíthették. A városi huszároknál megfogható az egyes darabok időnkénti cseréje, és némileg eltérő formában történt megújítása.

Ezek után vizsgáljuk meg tüzetesebben azon kevés – mindössze 4 db – felszerelési tárgyat, és egy esetlegesen még szintén ide sorolható további tárgyat, amelyek a Veszprém vármegyei huszárok felszereléséből napjainkig megmaradtak a Laczkó Dezső Múzeumban.

Vármegyei huszártarsoly

Lefelé enyhén szélesedő, alul ívesen kialakított és csúcsban végződő fedele zöld beszövésű fehér zsinórral keretezett,⁴⁵ vörös posztóval borított. Rajta vörös, kék, zöld, fehér, fekete gyapjúfonállal hímezve Veszprém vármegye címere: egyenes állású, ívelt oldalú, csücskös talpú, fehér szegélyű kék pajzsban: zöld talajon álló, fehér kváderkövekből falazott, fekete fugás, sarkain zölddel armírozott háromtornyos, vörös fedeles, zöld keretes várkapu, a kapunyílásban felvont fekete felvonó ráccsal. A középső torony tetejéből tölgy töret nő ki, három zöld levéllel és két fehér makkal. A pajzs jobb felső sarkában fehér fogyó hold, bal felső sarkában hatágú fehér csillag lebeg. A pajzsot fehér színű vörös bélésű, vörös és zöld kövekkel díszített ötágú korona fedi.⁴⁶ A tarsolyfedél szélét fehér szalagból és zöld levelekből kialakított keret szegélyezi.⁴⁷ Ez a keretdísz, bár kissé egyszerű-

⁴⁵ Veszprém vármegye zászlaja is zöld–fehér színű volt a vármegye színes címerével (LDM–IGY ltsz. 56.17.1.).

⁴⁶ A tarsolyon alkalmazott címer kivitelében, részleteiben lényegében a Veszprém vármegye 1836-os pecsétnyomóján (LDM–IGY ltsz. 74.57.1.) megjelenő címerképet követi.

⁴⁷ Csaknem ugyanilyen, de sárga-zöld színű szegélydísz található egy Fejér vármegye címerével díszített tarsolyon. PANDULA 2007. 55., 4. (színes) ábra. Szerinte ez egy Fejér

Veszprém vármegyei huszár-tarsoly gyapjúszálas hímzés-sel (LDM-IGY 56.90.)

sített formában, a cs. kir. huszár főtisztek tarsolyain II. Lipót uralkodásától (1790–1792) kezdve folyamatosan alkalmazott (azokon fémszálas, flitteres kivitelű) keretre hasonlít.⁴⁸ A tarsoly táska része a fedélnél némileg kisebb, barna bőrből készült, alul íves kialakítású. A tarsoly felső szélét barna bőr szegi, ehhez illeszkedett a felkötő szíjakat hordozó 3 db sárgaréz karika, amelyekből jelenleg csak a középső van meg. Szélessége: 20–24,6 cm, magassága: 30,5 cm. Felkötőszíja hiányzik. Két egyforma példány van belőle.⁴⁹ (Lásd: a borító 2. oldalán)

A vármegyei huszárokat megörökítő fotók közül ugyan többön is látható a tarsoly, de fedelének

Megyei és városi urak a székesegyházban tartott ünnepi mise után a püspöki palota előtt, levonulóban a múzeumhoz a Veszprémvármegyei Múzeum megnyitása napján.

A jobb szélén álló Veszprém vármegyei huszár oldalán jól látszik a megyecímeres tarsoly, 1925. máj. 24. (LDM-TFGY 71.510.)

vármegyei nemesi felkelő tiszti tarsoly 1800 tájáról. Magam inkább egy Fejér vármegyei huszár tarsolyának gondolnám.

⁴⁸ SÁGVÁRI-SOMOGYI 1999. 76. jobb oldali középső színes ábra.

⁴⁹ LDM-IGY ltsz. 56.90. és 56.92. TÓTH G.–SCHLEICHER 2003. 32. Nr. 70. színes ábrával, PANDULA 2007. 56–57 (tévesen 56.52. leltári számmal). Szerinte a tarsoly 1860 körüli. Ennek a tarsolynak ismert egy olyan további változata is, amelyiken a vörös tarsolyfedél címere és díszítései ugyanilyenek, de nem színes gyapjú, hanem ezüst fémszálas hímzéssel készültek. Ezen tarsoly színes fényképe Pandula Attila gyűjteményében található.

díszítése csak a Veszprémvármegyei Múzeum falavatása napján (1925. máj. 24.) készült egyik (a püspöki palota előtti) felvételen tanulmányozható. Ezen a képen azonban jól megfigyelhető, hogy a megyei huszár a fentebb részletesen ismertetett tarsolyt viselte. (13–14. ábra)

Vármegyei huszártarsoly (az előzőtől eltérő kivitelű)

Lefelé enyhén szélesedő, alul ívesen kialakított és csúcsban végződő fedele ezüstszinórral keretezett, vörös posztóval borított. Rajta vörös, kék, zöld, fekete gyapjúfonállal és ezüst fém-szálal fonállal hímezve Veszprém vármegye címere: egyenes állású, ívelt oldalú, csücskös talpú, ezüst szegélyű kék pajzsban: zöld talajon álló, ezüst kváderkövekből falazott, fekete fugás, sarkain zölddel armírozott háromtornyos, vörös fedeles, zöld keretes várkapu, a kapunyílásban felvont fekete felvonó ráccsal. A középső torony tetejéből tölgy töret nő ki, három zöld levéllel és két ezüst makkal. A pajzs jobb felső sarkában ezüst fogyó hold, bal felső sarkában hatágú ezüst csillag lebeg. A pajzsot ezüstszínű vörös bélésű, vörös és zöld kövekkel díszített ötágú korona fedi. A címet ezüst levelekből kialakított keret szegélyezi. A tarsoly fedelén a címer körül további előrajzolt keret látszik, de ezt a keretet végül nem hímezték ki. Táská részét a fedélnél némileg kisebb, vörösre festett bőrből készült, alul íves kialakítású. A tarsoly felső szélét vörös bőr szegi, ehhez illeszkedik a felkötő szíjakat hordozó 3 db sárgaréz karrika. Szélessége: 21–27 cm, magassága: 31,6 cm. Felkötőszíja hiányzik.⁵⁰ (15. ábra)

A három tarsoly közül kettő Nagy László múzeumigazgató gyűjtéseként, dr. Pillitz Pál belgyógyász orvos, kórház igazgató főorvos (Veszprém, 1864 – Veszprém, 1939. okt. 1.) hagyatékából, testvére dr. Pillitz Ármin állatorvos (1867–1944) (Veszprém, Szabadi utca 9.) ajándékaként⁵¹ 1939-ben került a Veszprémvármegyei (napjainkban Laczkó Dezső) Múzeumba.⁵²

Veszprém vármegyei huszártarsoly fém- és gyapjúszálal hímezővel (LDM-IGY 56.91.)

⁵⁰ LDM-IGY Itsz. 56.91. TÓTH G.–SCHLEICHER 2003. 32. Nr. 69.

⁵¹ A Pillitz családról: JAKAB-KÁKONYI 2020. 243. Pillitz Pál orvoseről: HOGYA 1999. 58. fényképpel.

⁵² LDM Szerzeményi Napló 206/1939. szám. Hogy a három tarsoly közül melyik kettő Pillitz Ármin ajándéka, ma már nem eldönthető.

Vármegyei huszár kartus (vállszíjas tölténytáska)

*Veszprém vármegyei huszár kartus
(LDM-TGY 78.11.1.)*

A feltehetően falemezekből összeállított, téglalap alakú táskarészt feketére lakkozott bőr borítja. A táskarésznel nagyobb kartusfedél lefelé kissé kiszélesedik, alul íves kialakítású, alul közepén enyhe csúcsban végződik, széléit sárgaréz lemezből készített keret szegélyezi. A fedél tetejének közepét Veszprém vármegye sárgaréz lemezből sajtolt címere díszíti. A címer kivitelében, részleteiben eltér a tarsolyokat díszítő címerektől. Az egyenes állású, ívelt oldalú, kerek talpú címerpajzs egy barokk kartuson helyezkedik el. A háromtornyos várkapu részle-

teiben más, mint a tarsolyokon lévő címereken, a talaj is hiányzik alóla, magából a pajzstalpból emelkedik ki. A várkapuhoz képest hatalmas méretű a tölgy töret. A két szélső tölgylevél lefelé hajlik. A vártornyok között és a tölgy töret felett két-két bizánci⁵³ helyezkedik el. A fogyó hold és a sugaras nap már a címerpajzsra kívül, a pajzsfő közepe felett a barokk kartuson nyert elhelyezést egy-egy apró hatágú csillagtól kísérve. A címert hordó barokk kartus felett helyezkedik el az ötágú, ötgöngyös korona.⁵⁴ A kartus rövidebb oldalait sima sárgaréz lemez borítja. A rövidebb oldalak felső részének közepére forrasztott sárgaréz fülekbe illesztett sárgaréz karikákba kapcsolódik a feketére lakkozott bőr vállszíj két végére varrt D-alakú füles sárgaréz tag. A vállszíjnak csak az ovális részcsatot és rézlemez övbújtatót hordozó rövidebb része maradt meg, a csatba járó hosszabb része hiányzik. Szélessége: 15,5 cm, magassága: 9 cm. A kartus az Országos Széchényi Könyvtár Zirci Reguly Antal Könyvtára ajándékaaként került 1978-ban a Bakonyi (jelenleg Laczkó Dezső) Múzeumba.⁵⁵ Elképzelhető esetleg, hogy ez nem egy Veszprém vármegyei megyehusár, hanem egy Veszprém vármegyei inszurgens huszár kartusa a XVIII–XIX. század fordulójáról. A kartuson alkalmazott címerváltozat megerősíteni látszik a tárgy korai datálását.⁵⁶ (16. ábra)

⁵³ A bizánci a heraldikában az arany, vagy ezüstszínű korong elnevezése.

⁵⁴ A kartuson alkalmazott címer kivitelében, részleteiben lényegében a Veszprém vármegye 1795-ös útlevel pecsétnyomóján (LDM-IGY ltsz. 74.57.1.) megjelenő címerképet követi.

⁵⁵ LDM-TGY ltsz. 78.11.1.

⁵⁶ Viszont Veszprém vármegye állandó törvényszéke 1865-ös pecsétnyomóján (LDM-IGY

Verőtő Veszprém vármegye címerével

Vasból készült, hosszúkás, mindkét végén kissé kiszélesedő, nyolcszögletes nyéllal és címerpajzs alakú verőfelülettel. Az egyenes állású, ívelt oldalú, csücsköstalpú címerpajzsban Veszprém vármegye címere: kváderekből falazott, háromtornyos, lebegő várkapu, nyitott kapunyílással. A középső torony tetejéből tölgy töret nő ki, három levéllel és két makkal. A várkapuhoz képest hatalmas méretű a tölgy töret. A két szélső tölgylevél lefelé hajlik. A vártornyok teteje között és a tölgy töret felett két-két bizánci helyezkedik el. A középső tölgylevél felett jobbról fogyó hold, balról hatágú csillag lebeg.⁵⁷ A verőtő verőfelülettel átellenes vége a huzamosabb használat során rendszeresen

*Veszprém vármegye címere
a verőtőn (LDM-TGY 74.30.1.)*

*Verőtő Veszprém vármegye
címerével
(LDM-TGY 74.30.1.)*

ltsz. 63.96.1.) a címerben ismét megjelentek a bizánciak. Igaz itt a hold és a nap már magában a címerpajzsban kaptak helyet.

⁵⁷ A címerpajzs alakja, a címerkép részletei csaknem teljesen megegyezők Gerlich János 1797. évi Veszprém vármegye térképe keretének Berken János metszete Veszprém vármegye címerének részleteivel. Eltérés csak annyi, hogy a térképen lévő címernél, a hold és a csillag már a pajzsra kívülre kerültek. SOMFAI 2000. 8. (ábra), 15.

rámért erőteljes kalapácsütésektől kissé szétnyílt. Ismeretlen fémtárgy sajtólására, előállítására használhatták. Az általa előállított címer mérete alapján – szélessége 5,8, magassága 6,3 cm – elképzelhetőnek tartom, hogy esetleg egy vármegyei huszár-, vagy egy vármegyei insurgens huszár kartus vállszíjának címeres lemezdíszét készíthették vele. Feltehetőleg a XVIII. század végéről–XIX. század elejéről való. Hossza: 16,6, szélessége: 6,1 cm.⁵⁸ (17–18. ábra)

Csak remélni tudom, hogy a tárgyalt témakörrel alkotott egyelőre meglehetősen szerény és erősen hézagos ismereteink idővel majd kiegészülnek, tovább pontosodnak.

FELHASZNÁLT IRODALOM ÉS FORRÁSOK

- BÁN Ferenc (2002): *Pusztán születtem. Az emlék nem veszt el.* Szerző kiadása. Veszprém.
- BARCY Zoltán (1991): *Évszázadok egyenruhái.* Magyar Honvédség Ruházati Szolgálatfőnöksége megbízásából STÚDIÓ PÉ BT. Budapest.
- CSÁKY Imre (1995): *A Magyar Királyság vármegyéinek címerei a XVIII–XIX. században.* Corvina. Budapest.
- CSILLAG Ferenc (1971): *Kardok történelmünkben.* Zrínyi Kiadó. Budapest.
- FÖLDESI Ferenc (2015): *Sigillum Civitatis Wesprimiensis.* Veszprém város címer- és pecsethasználatának története. *Veszprémi Szemle* 38. 17. évfolyam 2015/3. szám 6–76.
- HOGYA György (1999): *Veszprémi főorvosok. (Tiszti, osztályvezető, körzeti, gondozóintézeti főorvosok és Kójjal igazgató főorvosok).* Veszprém Megyei Kórház Csolnoky Ferenc Emlékbizottsága. Veszprém.
- HOPPÁL Dezső (2001): *A történelmi Magyarország vármegyéinek címerei.* Cartographia Kft. Budapest.
- JAKAB Réka–KÁKONYI Anna (2020): *Táguló és szűkülő terek. A veszprémi zsidóság társadalom- és gazdaságtörténete.* Veszprémi Zsidó Hitközség. Veszprém.
- JÁMBOR Tamás (2011): *A Szent Mihály plébánia vázlatos története és a székesegyház „consecratio”-jának eseményei.* In: KARLINSZKY Balázs–VARGA Tibor László szerk.: *Aedes jubilat. Tanulmányok a veszprémi székesegyház 1910. évi újraszentelésének tiszteletére.* Veszprém. 11–27., 251–252. 1–7. ábra. (A veszprémi egyházmegye múltjából 23.)
- KEDVES Gyula (1992): *A szabadságharc hadserege. I. 1. A lovasság.* Signatura. Budapest. („Fegyvert, s vitézt éneklek”)
- KÖRMENDY József (1984): *A veszprémi püspöki uradalom veszprémi javainak kamarai összeírása az 1773. évi széküresedés idején.* *Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei* 17. 1984. Veszprém. 333–351.

⁵⁸ LDM–TGY ltsz. 74.30.1.

- LDM-IGY = Laczkó Dezső Múzeum – Iparművészeti-gyűjtemény
LDM-MA = Laczkó Dezső Múzeum – Múzeumtörténeti Adattár
LDM-NGY = Laczkó Dezső Múzeum – Néprajzi-gyűjtemény
LDM-TFGY = Laczkó Dezső Múzeum – Történeti Fénykép-gyűjtemény
LDM-TGY = Laczkó Dezső Múzeum – Történeti-gyűjtemény
MÁDAY Norbert (2021): *A tarsoly*. Szerző kiadása. Budapest.
NYULÁSZINÉ STRAUB Éva (2001): *Magyarország címerkönyve. A heraldika alapjai*. Ceba Kiadó. Budapest.
PANDULA Attila (2007): Tarsolyok heraldikája. *Turul* 80. kötet 2007/2. 45–61, színes ábrákkal.
RAINER Pál (2015): *„Imádkozzék édes hazánkért...!” Levelek Laczkó Dezső piarista házfőnökhöz, főgimnáziumi igazgatóhoz, a Veszprémvármegyei Múzeum igazgatójához az I. világháború idejéből, 1914–1919*. Laczkó Dezső Múzeum. Veszprém.
REST, Stefan–ORTNER, Christian–ILMING, Thomas (2002): *The Emperor’s Coat int he First World War. Uniforms and Equipment of the Austro-Hungarian Army from 1914 to 1918*. Verlag Militaria. Bécs.
SÁGVÁRI György (2006): Katonaruhák gombolásvariációi a 17–19. században. *Ethnographia* 117. 2006/1. szám 65–76.
SÁGVÁRI György (2010a): *A Magyar Királyi Honvédség és a honvédegyenruha 1868–1918*. Hadtörténeti Intézet és Múzeum és Verlag Militaria. Bécs.
SÁGVÁRI György (2010b): *Magyar uniformisok a honfoglalástól napjainkig*. Kossuth Kiadó, Hadtörténeti Intézet és Múzeum. Budapest.
SÁGVÁRI György–SOMOGYI Győző (1999): *Nagy huszárkönyv*. Magyar Könyvklub. Budapest.
SOMFAI Balázs (2000): Áttekintés Veszprém vármegye címerének és hivatalos pecsétje használatának történetéről. In: MADARÁSZ Lajos szerk.: *Veszprém vármegye 1836. évi címermegújító adománylevele*. Veszprém Megye Közgyűlése. Veszprém.
SOMFAI Balázs (2021): Veszprém város igazgatása a 18–19. században. Egy mezővárosi tanács szervezetének és működésének vázlata (1712–) 1755–1845 (–1849). In: SEBŐ József szerk.: *Számadás. Köszöntő kötet Somfai Balázs hetvenedik születésnapjára*. Dr. Tölgyesi József, Veszprém és Somfai Balázs Barátai és Tisztelői. Veszprém.
SZENTNEMÉNYI Béla szerk. (1950): *1848–49. A szabadságharc katonáinak egyenruhái*. Honvéd Levéltár és Múzeum. Budapest. (Honvéd Levéltár és Múzeum múzeumi kiadványsorozata 1.)
TÓTH G. Péter–SCHLEICHER Vera (2003): *Térjünk a tárgyra! Kiállítás a Laczkó Dezső Múzeum alapításának 100. évfordulójára. – Get ont he Object! Exhibition on the Centennial of the Laczkó Dezső Museum*. Laczkó Dezső Múzeum. Veszprém.
ZACHAR József szerk. (2000): *A magyar huszár*. Corvina. Budapest.

AZOK A RÉGI JÓ VESZPRÉMI IDŐK

Az én Nándortelepem

I. rész

LÁZÁR PÉTERNÉ LECHNER ÁGNES

Címválasztás

Amikor a Nándortelephez kötődő emlékeim megírására készültem, szerettem volna hiteles forrásokra hivatkozni a városrész keletkezésének körülményeiről és idejéről, de egyre erősödött az a benyomásom, hogy a településtörténetesek mintha kicsit mostohán bántak volna Veszprémnek ezzel a területileg ugyan nem nagy, de nagyon szép, barátságos, elegáns városrészével. A régi nándortelepiek számára egyértelmű volt, hogy a nevét Rott Nándor püspökről kapta, aki a területet családi házak építése céljára a városnak adományozta, de ez a háború utáni években – talán nem véletlenül – egyre jobban feledésbe merült. A városrész nevét még hivatalos térképeken is Nándortelepnek írták, a köztudatban pedig már az sem volt ismert, hogy ez egy egység, aminek neve is van.

Ahogy a város terjeszkedett, előbb az egyetem épületei, majd újabb lakótelepek vették körbe ezt a családi házas negyedet, aminek „villanegyed” elnevezését is vitatják, sőt mára már meghatározása is megváltozott, de talán éppen ezért fontos felidézni kialakulását, történetét, különösen annak kezdeti szakaszát. A városi önkormányzat által 1997-ben elfogadott rendelet¹ már csak a „*városrésznek nem minősülő területi egységek az Egyetemvárosban*” kategóriába sorolja, s így definiálja: „*Az Egyetemváros északi részét alkotja, családi házainak többsége a két világháború között épült. Több telkes családi házas beépítésű épületei a hazai provinciális szecesszió stílusjelei miatt érdemelnek figyelmet.*”

A szűkszavú, sokszor pontatlan leírások után örömmel fedeztem fel 2015-ből Szűts István Gergely² munkáját, amelyben Rott Nándor püspök közéleti és szo-

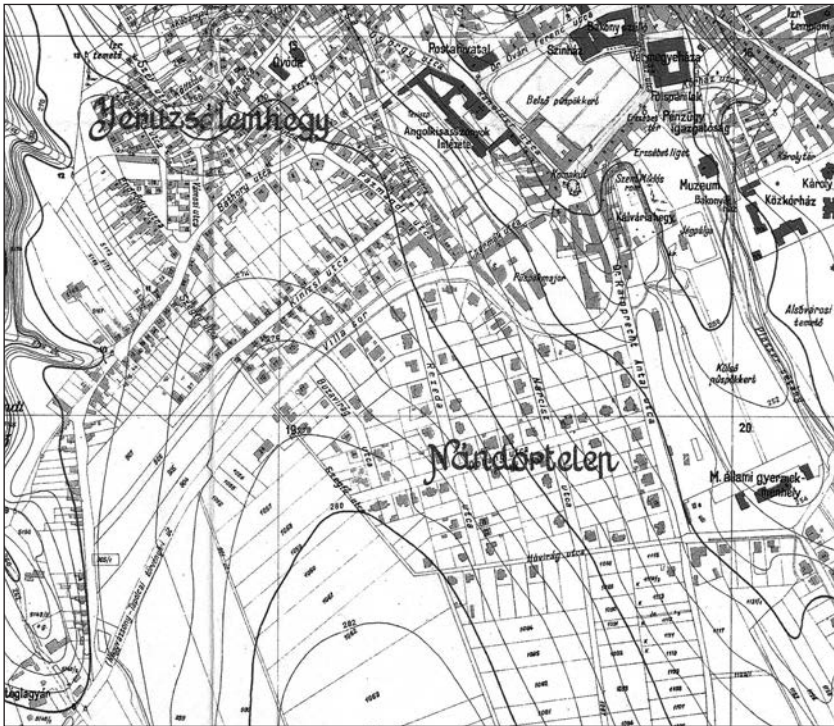
¹ Veszprém MJV önkormányzata közgyűlése 22/2003. (VII.1.) Ör. és a 16/2004. (IV.1.) Ör-el módosított 33/1997. (VI.20.) rendelete a településrész nevekről, a közterület nevekről, egyéb utcanevekről és a házszámozásról. 8. §. (1)

² SZÚTS 2015.

ciális tevékenységének említésén belül a Nándortelep, a Szent Margit templom, illetve a körülötte kialakult Szent Imre-telep (Újtelep) építése is szerepel. „A helyi társadalmi és gazdasági életet irányító és befolyásoló püspökséghez kötődik a város első, nagyobb, telepjellegű városrészének, a Nándortelepnek a felépítése. A belvárostól délnyugati irányban, a jószágkormányzóság vörös téglás impozáns épületétől néhány száz méterre létrejövő családi házas övezet névadója Rott Nándor veszpremi püspök volt, aki hivatali ideje alatt nemcsak a városban, hanem egész püspöksége területén is aktív közéleti és szociális tevékenységet fejtett ki.”

Nagymihály Ferenc 1927–1947-es térképe pontos képet ad a Rainprecht Antal (később Honvéd) – Hóvirág – Szegfű utca – Villasor (ma József Attila u.) által határolt Nándortelepről, és beépítettség szempontjából éppen azt az állapotot tükrözi, amelyre a '40-es évekről én is emlékszem. Így, a hiteles dokumentumokra támaszkodva idézem fel saját régi emlékeimet, melyekbe beépültek a családban sokszor elmesélt történetek, és néhány kedves ismerős visszaemlékezései, ezekből áll össze „az én Nándortelepem”.

Veszprém város átnézeti térképének részlete 1927-1947.

Készítette Nagymihály Ferenc

Beköltözés, ismerkedés, beilleszkedés

Az ősi Veszprémnek ez a viszonylag fiatal városrésze tehát 10–15 évvel azelőtt kezdett kialakulni, hogy családunk oda költözött. Pontosabban szüleim Laci és Pali bátyámmal költöztek oda 1939 novemberében, és én már ott láttam meg a napvilágot 1940 februárjában, a Nárcisz utca 7-es számú ház utcára néző szobájában. A ház azóta már a 11-es számot viseli a mi időnkben még üres, kertnek használt telkek beépítése miatt. Születésemtől kezdve 15 éves koromig éltem ott, tehát ez a kedves városrész az én eszmélésem, sok-sok élményem helyszíne, Radnóti szép szavait kölcsön véve, az én „*messze ringó gyermekkorom világa*.” 82 évesen idézem most fel a régi emlékeket, amelyeket életem folyamán megőriztem így hát csak az a feladatom, hogy kellő módon rendszerezem és formába öntsem őket.

E sorok olvasói közül talán többen ismerik a mi, Laci bátyámmal (Lechner László) két, külön kötetben megírt családtörténetünket, amiben bővebben írtunk Veszprémbe költözésünk előzményeiről, s bár a felesleges ismétléseket szeretném elkerülni, néhány dolgot szükségesnek látok elmondani. Itt szólok arról is, mennyire fáj, hogy ebben a Nándortelepről szóló közös emlékezésben Laci bátyám már nem vehet részt. Ő, mivel nálam éppen 10 évvel volt idősebb, már érettebben, a kamaszkor, a felnőtté válás időszakát élte meg itt, meghozza egy olyan baráti közösségben, amelyből életre szóló kapcsolatok születtek. Az évek során egész kis csapat alakult a Nándortelepen lakó osztálytársakból, akik az iskolán kívüli szabadidejük nagy részét együtt töltötték, és ezeknek az éveknek az együtt megélt sok-sok emléke egy életre összekötötte őket. Jó lenne, ha ennek a közösen megélt időszaknak az emlékeit még ők maguk mesélhetnék el.

Szüleim Veszprémbe költözésük előtt egy Tolna megyei községben, Iregszemcsén éltek, ahol édesapám, Lechner Alajos gépészmérnöki diplomával a Kornfeld uradalom főgépésze volt. 1938-ban, a falu villamosítását irányító mérnöktől kapott információ alapján pályázott meg a veszprémi Pannonia Áramszolgáltató Rt-nél egy mérnöki állást, amit el is nyert. Így előbb ő, majd miután megfelelő lakást talált, édesanyám és a két bátyám is beköltözött abba a Nárcisz utcai házba, amely 15 évig az otthonunk volt.

A ház tulajdonosa dr. Borián Jánosné családjával Hajmáskéren élt, az őket férje révén megillető körorvosi lakásban, így tudta tőle bérbe venni édesapánk a szép, három szoba hallos, verandás, cselédszobás házat. Közvetlen szomszédunk az 5-ös számú házban Boriánné Gabi néni édesapja, Blaskovich Árpád volt, úgy emlékszem, lánya képviselőként, mint „háziúr”, ő tartotta a kapcsolatot Apuval, sőt, ebben a szerepében „szemmel is tartotta” a ház, a kert megfelelő karbantartását, gondozását.

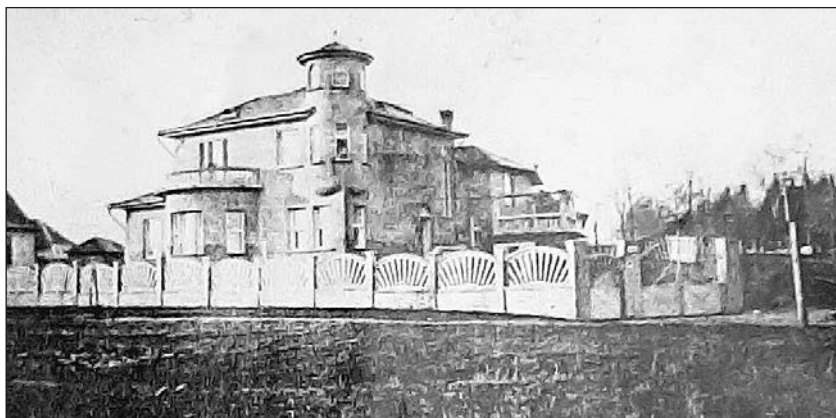
Dr. Borián János és felesége Blaskovich Gabriella³

Az 1940-es években még sok volt az üres telek a Nándortelepén, így volt ez a mi utcánkban is. Ezeket a telkeket tulajdonosaik vagy bérbe adták mezőgazdasági művelésre, vagy maguk használták haszonkertnek, gyümölcsösnek. A szabályos, négyzetláncba rendezett, többnyire azonos méretű telkeken hasonló stílusú, de nem „egy kaptafára” tervezett, szinte kivétel nélkül földszintes házak épültek. A közvetlen közeli házak között némelyiknek terasza volt, néhánynak verandája. Emlékszem, gyerekként nekem nagyon tetszettek azok a házak, melyeknek volt egy kis „toronyszobájuk”. Szerettem volna egy ilyen „mesebeli” kis szobában lakni. A Dohány utcában Kissék és Némethék – 3-as és 7-es számú – háza volt ilyen. A sok hasonló ház közül méltán emelkedett ki a Villator és a Rezeda (ma Victor Hugo) utca sarkán álló Márföldy-villa, Márföldy Aladárnak, a város főépítésének saját tervezésű háza, és volt még egy nagyon szép ház a Honvéd (ma Egyetem) utcában, ennek lakóit szüleimtől csak úgy hallottam emlegetni, hogy a „Nagy főbiztosék”. Nem tudom, milyen pozíciót takart ez a főbiztosi cím, a ház lakóira sem emlékszem, de az épület ma is áll, és szerencsére megőrizte eredeti formáját.⁴ Kár, hogy a legtöbb ház tervezőjének nevét nem ismerjük, jó lenne

³ A közölt fotók a szerző gyűjteményéből származnak.

⁴ Az épületet a Honvéd utcánál mutatom be.

tudni, hogy a kor kiváló veszprémi építészei közül melyiket ki tervezte. Igaz, sajnos az utóbbi években sok házat annyira átalakítottak, hogy már rájuk se lehet ismerni, többet le is bontottak, és jóval nagyobbakat építettek a helyükre. Mindenestre akkoriban szép feladat lehetett az építészek számára egy új városnegyedbe korszerű, szép házakat tervezni az oda költöző családok számára. Ahogy a házak, a kerítések sem voltak egyformák, Blaskovich bácsi erős Haidekker kerítése, tiszteletet parancsoló, a környéken talán egyedülként mindig zárva tartott kapuja előtt naponta többször elmentem. A Márföldy-villa körül pedig ma is látható az id. Csomay Kálmán építőmester által gyártott betonelemekből készült kerítés.

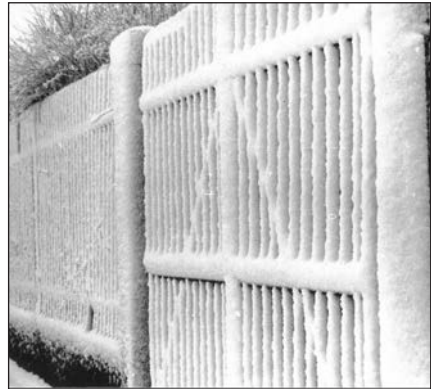
A Márföldy villa

Örülök, hogy lehetőségem van eredeti formájában bemutatni a Nárcisz utca 10-ből azt a szép házat, amelyet 15 éven át nap mint nap láthattam, s egykori lakójától a tervező, kivitelező nevét is megtudhattam.⁵ Hat évvel ezelőtt, amikor arra jártam, örömmel láttam, hogy a szép, apácarácsos kerítés szépen rendben tartva még megvolt, mára azonban már – sajnos – lecserélték egy – egyébként nagyon szép – kovácsoltvas kerítésre. Szerettem a mi léckerítésünket is, különösen a téli, behavazott formájában. Az úttestek, járdák akkor még nem voltak aszfaltozva, a köztük levő füves sávon pedig még legelészni is tudott az időnként, talán a Püspökmajorból arra hajtott egy-két tehén. A hárs- és gesztenyefákkal szegélyezett utak, az ápolts, dísznövényekkel, gyümölcsfákkal beültetett kertek igazi kertvárossá tették ezt az akkor még nagyon fiatal városrészt.

⁵ Jüttner Andrásról, a Nárcisz utca 10-es számú ház egykori lakójától kaptam a fényképet, s tőle tudtam meg, hogy a házat szülei a '30-as években építették, tervezője és kivitelezője ifj. Csomay Kálmán.

Jüttnerék háza, a Nárcisz utca 10

A mi behavazott léckerítésünk

A család Veszprémbe költözését édesanyánk nehezen élte meg. Bár elismerte a város számos előnyét, Apu szakmai előre lépésének lehetőségét, a gyerekek számára a remek iskolákat, a gimnáziumot, zeneiskolát, de nagyon fájt otthagyni a már szépen kialakított gazdaságát, és legfőképpen legidősebb kisfiának, Zoltikának a sírját, akinek csak nyolc év adatott meg ebben a földi életben.

A fiúk életében is nagy változást hozott a faluból városba költözés, Lacinak a hat osztályos, osztatlan iskola után a számára idegen elemi iskola, régi barátok után ismeretlen gyerekek, az öt éves Palika pedig azok után, hogy Iregen a falu kedvence volt, hirtelen magára maradt.

Laci, a *„Veszprémi vagyok?”* című családtörténeti könyvében szemléletesen írja le a költözés körülményeit, a család megérkezését Veszprémbe, majd az új otthon közelében lakó első barátokkal való megismerkedést. A Dohány utca felőli kerítésarok-szomszédunkban lakó Németh Pétert, a város felőli második szomszédunkban lakó Moni Gyurkát, a Honvéd utcából a már az elemiben is osztálytárs Börzsönyi Pistát, és a Nárcisz utca alatti kanyarban, a Villator elején lakó Balázs fiúkat mutatja be Laci, mint első nándortelepi barátait. *„Kezdetben ezekből a fiúkból állott össze, majd később más társakkal is bővült a legendás emlékű nándortelepi csapat, amelyet a vidám együttlétek, focizások, télen szánkózások tartottak össze.”* Németh Péterről, vagyis „Kafferről” még külön megemlékezik: *„Gondolatban visszatérek az elsőként megismert pajtáshoz, Kafferhez, mert ő ismertette meg velünk a még érintetlen szépségű Fejes-völgyet és az Ördögárok nevű agyagfejtőt. Vele mehettünk el először a múzeumba, a korcsolyapályára, a vidám, műsoros cserkészünnepélyekre és a veszprémiek új büszkeségét, a fenséges látványú Viaduktot is megnézni.”*⁶

⁶ LECHNER L. 2016.

Az én emlékezetemben is élnek ezek az egykori szomszéd fiúk, akik nemcsak a korban hozzájuk illő Lacival kötöttek barátságot, de a régi családi albumban fellelt fénykép tanúsága szerint a maguk kis kamaszos módján a náluk jóval fiatalabb Palit, sőt még engem, az alig totyogó pici lányt is szeretettel fogadták.

1940-ben Laci gimnazista lett, és az osztályban ott találta a már ismert Börzsönyi Pistát, majd Imre Gyuszit, aki a Nárcisz utca végén, a 17-es szám alatt lakott. 1941-ben költözött Börzsönyiék mellé Erdélyből az erdőmérnök Zakariás Gyula családjával, ahol a két fiú, Oszkár és Anti közül az idősebb Oszkár szintén az ő osztályukba került. Komáromy Pista iszkázi fiú volt, s mint „kosztos diák” Németh Péteréknél lakott, így lett ő is nándortelepi. Ehhez a nagyon összetartó csapathoz tartozott még a közeli Pázmándi utcából Torma Frici, s kicsit távolabbról, a Toborzó utcából az elválaszthatatlan jó barát, Hadházy Jóska, aki szinte családtagként nálunk töltött minden délutánt.

Laci, Pali, Hadházy Jóska és én

Az első veszprémi barátok, „Kaffer” és „Stuka” a három Lechner gyerekekkel

A gyerekek ismeretsége a szülőket is közelebb hozta egymáshoz. Az emberi kapcsolatok különben is mások voltak akkoriban, a szomszédok, az egy utcában lakók ismeretlenül is köszöntötték egymást, s egy idő után szóba is elegyedtek. A nyitottság nem csak az emberi kapcsolatokat jellemezte, hanem szó szerint, magukat az otthonokat is, a kapukat nem zártuk, talán még a házakat sem, a mi kapunkon nem is volt zár, csak egy „rigli”, vagyis tolózár. Még a kutyák is szabadabban jártak-keltek, Kormos, Németh Péterék félszemű fekete pulija is gyakran

megjelent nálunk. Igaz, ő nem igazán tisztelte a magántulajdont, ugyanis egy alkalommal, amikor Anyu – hűtőszekrényünk, jégszekrényünk nem lévén – mint leghidegebb helyre, a spájz kövére tett le egy fedővel letakart, vacsorára szánt nagy lábos káposztás tésztát, beosont a spájzba, a fedőt félrelökte, és az egészet megette!

Anyu különösen jó kapcsolatba került Börzsönyi Pista édesanyjával, Márika néniel, vagyis Takács Máriaival, aki a jeruzsálemhegyi híres Takács családból származott, bátyja ifj. Takács János építész volt. Márika néni nagyon szerette a társaságot, kitűnően szervezte meg otthonukban a különböző összejöveteleket, a gyerekeknek rendezett fagyalt délutánokat, vagy barátnőivel a szorgos tevékenység mellett beszélgetésre is alkalmat adó „kötőkéket”. Rajta keresztül ismerte meg Anyu Zakariás Gyuláné Emma nénit, majd később De Châtel Vilmosné, Duci nénit a Villasorból (ma József Attila utca), aki mint lányos mama, új színeket, új kapcsolatokat hozott az addigi fiús közösségbe. Az asszonyok között szorosabb volt a kapcsolat, de alkalmanként a férjek is szívesen részt vettek egy-egy baráti összejövetelen. Hadházy Jóska és Laci barátságára révén a két család is jó baráti kapcsolatba került.

Ezt az ismeretségi kört több szál kapcsolta össze, hiszen a szülők találkoztak az iskolai ünnepeken, cserkész rendezvényeken, vagy a zeneiskolai növendékhangversenyeken is, hiszen a Nándortelepről sok gyerek tanult zenét. Ezek a hangversenyeken a szülők természetesen elsősorban a saját csemetéik produkcióját várták izgalommal, de figyelemmel kísérték a többi gyerek játékát is, a kis kezdőktől a már akadémiai osztályt végző nagyokig. Az egyik ilyen családi hangulatú hangversenyen Zakariás Gyula bácsi – két kiváló zongorista fiú édesapja – egy kis kezdő hegedűs melléfogásait hallva, a maga ízes, csiki dialektusával odasúgta Anyunak: „Húzzák a fogamot!”

Emlékek a legközelebbi házokról, családokról

Ezek voltak tehát azok a kapcsolatok, amelyek nagyrészt a gyerekek révén alakultak ki, és éveken át fenn is maradtak, de a magam emlékei alapján, Pali bátyám és sok régi, kedves ismerős segítségével megpróbálom felidézni, kik is lakták az 1940-es években ezeknek a kedves, virág nevű utcáknak a házait.⁷

⁷ Az '50-es években több utca neve megváltozott, a Rezeda Victor Hugo, a Dohány Móricz Zsigmond, a Villasor József Attila nevére kapta. Bár minden tiszteletem a két kiváló íróé, és az általam is nagyra becsült költőé, mégis sajnálom, hogy a telep virág nevű utcáinak egységét ezzel megbontották.

Lesznek persze fehér foltok, sőt ezek lesznek többségben, hiszen csak a közelebb lakókkal volt szorosabb kapcsolatunk, aztán feltűnnek nevek, de már elhelyezni nem tudom őket. Igaz, ezt a „mozaikot” közösen rakosgatjuk, mások talán majd pótolni tudják a hiányzó apró köveket.

Bár a Nándortelepen töltött éveink – 1939–1955-ig – a XX. századnak az egyik legnehezebb időszakát ölelik fel, amiről már sokunknak személyes emlékei is vannak, a mi korosztályunk többségének ezek az évek mégis inkább a szerető család biztonságában megélt gyermekkort, ifjúkort jelentik. Szeretném, ha ezt a kettősséget sikerülne felidézni a magunk, és néhány közeli család történetén keresztül.

Magam elé képzelem hát a térképet, és kezdem az első utcával, amelyeknek soha nem volt virág neve, ez az eredetileg Rainprecht Antal, majd Honvéd, aztán Schönherz, ma Egyetem utca.

Honvéd utca

Az utca elején a térkép szerint egy üres telek látható, ami csak jóval később épült be, az 1949-ben felavatott egyetem részeként. Ez után három ház már állt, közülük az első, „Nagy főbiztosék” – Nagy Dezső és felesége – háza, amiről sok fontos adatot sikerült megtudnom, sőt két képet is bemutatathatok róla.⁸ Az épület ma az egyetemnek egy reprezentatív épülete. A következő ház lakóiról nincsenek emlékeim, Pali bátyám úgy emlékszik, hogy a Herendi Porcelángyár egyik vezető munkatársa, név szerint Cirkó (Czirkó?) bácsi lakott ott. A Honvéd és a Dohány utca sarkán álló házat „a mi időnkben” a Földi család lakta, akikkel csak látásból ismertük egymást, fiaikat később ugyanígy a gimnáziumból, Miki párhuzamos osztályba, Jani két évvel fölöttem járt. Egy 1947-ben készült zeneiskolai csoportképen mindketten feltűnnek.

Bár csak nagyon rövid ideig, ebben a 7-es számú házban lakott a Somkuti család is, akiről már egy kicsit több emlékünknél van. Lacival ellentétben Pali bátyámnak nem laktak osztálytársai a környéken, ezért is említésre méltó az a kedves levél, melyet 2016-ban, a családtörténeti könyveink bemutatója után írt a már 80-as évei közepén járó nyugalmazott tüdősebész főorvos, dr. Somkuti Tamás, mint „régés-régi barát”, felidézve benne egy nálunk tett látogatást. Részlet

---

⁸ Köszönettel tartozom Lőrinczi Ferencnek, akitől pontos adatokat kaptam és két képet is rendelkezésemre bocsátott. Az épület ifj. Takács János (1900–1968) tervei és kivitelezése alapján épült 1931-ben. 9 szoba, 3 konyha, 2 cselédszoba, 3 kamra és mellékhelyiségek. Továbbá iroda, mert az Építőanyag kereskedés is itt működött 1935-ig.

Nagy főbiztosék háza,
Honvéd utca 3.

Nagy főbiztosék háza
a Villasor felől

a levélből: „Kedves Ágnes! Engedd meg, hogy így szólítsalak, mivel a mi ismeretségünk habár felületes volt, mégis 1945–46-ra datálódik. Én 1945-ben költöztem mérnök (útmérnök, Államépítészeti Hivatal- Megyeháza) Édesapámmal és a Tüdőgondozóban később asszisztensként dolgozó Édesanyámmal Veszprémbe Nagyvázsonyból, ahol azt megelőzően 1943-tól laktunk. Apám már a '30-as évektől Veszprémben dolgozott az ÁÉH-nál, de Anyám nem kapott a közelben tanítónői állást, csak a háború után, akkor is már az egészségügyben. 1945 nyarán egy egylovas stráfkocsival költöztünk Vázsonyból a Megyeházán kapott „albérletbe”, majd a Honvéd utca 7-ben lévő házat béreltük ki, de hamar el kellett hagynunk, és akkor véglegesen a Kert utca 11. alá. 1945 őszén kerültem a Piarista Gimnáziumba, ahova az államosításig jártam. Lehet, hogy már nem Gimnázium volt a neve, de hála Istennek még két évig a piárok tanítottak. Ott volt osztálytársam Lechner Pali. Úgy emlékszem, hogy jól összebarátkoztunk, és egy alkalommal meghívott a Nárcisz utcai házatokba játszani. Ott elképedve láttam, hogy Laci bátyjának milyen

Somkuti Gyula, felesége és Tamás fiuk

fantasztikus kapcsolótábla fala volt kiépítve, ahol millió dugasz és kapcsoló volt a táblán. Ez az emlék világosan él bennem ennyi év után is! Persze Laci a szememben igencsak magasan állt, mert akkor az a pár év korkülönbség hatalmas volt. Halványan emlékszem Édesanyátokra, aki finom uzsonnával vendégelt meg. Te is ott voltál, és a fényképek alapján rögtön felismertelek."

Jó olvasni egy ilyen visszaemlékezést, amely nemcsak egy régi veszprémi család sorsának alakulásáról, egy baráti látogatásról szól, de „váratlanul” egy újabb utalást találunk arra, hogy Laci bátyámban milyen korán kialakult az elektromosság iránti érdeklődés, ami aztán villamosmérnöki pályáján teljesedett ki.

Azt mondhatnám, hogy a Honvéd utca és a Dohány utca túloldalán lévő sarokház lakóival is a villamosmérnöki hivatás révén kerültünk kapcsolatba, ugyanis Dely László a Pannonia Áramszolgáltató Rt.-nek a főmérnöke volt igazgatóhelyettesi címmel, ahol Apu először mint mérnök, később mint főmérnök töltötte be hivatalát. A jó munkatársi kapcsolat később „társadalmi érintkezés-sel” is kibővült, Anyu jó barátságba került Delyné Nelli nénivel és a velük lakó hűgával, Futó Erzsébettel is. Fiaik, Kornél, László és Béla idősebbek voltak Lacinál, ők akkoriban egyetemisták, vagy talán már kész diplomások voltak. Később

*Kirándulás a Gulyadombon 1931 májusában.
Az első sorban Börzsönyi Ferenc, felesége Takács Mária, Takács István,
a hátsó sorban jobbra ifj. Takács János és felesége Friedler Irén.*

László és Béla Káptalanfüreden, az Iskola utcában épített nyaralót. A '60-as, '70-es években még nagy mozgás volt a nyári hónapokban az „Alig vár” feliratú és a mellette lévő kis házban, de talán még mindig leszármazottaik használják ezeket.

Egy 1945-ös választási jegyzék⁹ szerint a Börzsönyi család a 11/a számú házban lakott. Róluk már esett szó, először Pistáról (Stukáról), majd az édesanyjáról, Mária nénről, de feltétlenül külön is meg kell emlékezni a családfőről, Börzsönyi Ferenc mérnökről.

Próder (1939-től Börzsönyi) Ferenc nevéhez több kiváló mérnöki alkotás fűződik, leginkább mégis úgy emlékezhetünk rá, mint aki a viaduktot megálmodta. Gy. Lovassy Klára¹⁰ „A veszprémi völgyhíd építése a kivitelező szemével – In memoriam Gáspár Ernő (1908–2009)” című cikkében, egy beszélgetés keretében a közel 101 évet megélt, rubindiplomás kolozsvári mérnök idézte fel a viadukt építésének hiteles történetét. Ebben ezt olvashatjuk: „Próder (Börzsönyi) Ferenc (1901–1943) építőmérnök, a völgyhíd megálmodója. A vár fokáról készített fényképfelvétele ő rajzolta be a híd ívét, majd e fénykép alapján rendelték meg Folly Róberttől a további tervezési munkákat. A veszprémi m. kir. Államépítészeti Hivatal alkalmazottjaként vett részt a viadukt építésében.” Az idős mérnököt – aki később visszatért ősei földjére, Erdélybe – egy évvel diplomája megszerzése után bízta meg a Palatinus Rt. a viadukt építésének irányításával, amire sok év távlatából így emlékezett vissza: „Ez volt az első hidam, a többi vasúti híd volt. Még 152 hídnak az építését vezetem, de ilyen tökéletes összhangban nem volt a többi!”

Gy. Lovassy Klára így fejezi be cikkét: „Amikor 2009. júliusában Ernő bácsi halálhíre Veszprémbe ért, már eltemették Kolozsvárott. Néhány nap múlva korán reggel – teljesen szokatlan módon – szivárvány íve jelent meg nyugaton a völgyhíd felett. Így búcsúzott tőle szeretett városa, Veszprém, a természet leglátványosabb, legszebb képződményével”

S bár a cikk a viadukt megalkotói közül a leghosszabb kort megélt, az építési munkák utolsó hiteles tanújának állít emléket, úgy gondolom, a szivárvány mindazok előtt tisztelgett, akik ezt a „tökéletes összhangban” született, tájba illeszkedő, esztétikai és műszaki szempontból is kiváló mérnöki alkotást létrehozták, amely a város egyik szimbólumává vált.

A '40-es években Börzsönyi Franci bácsi sajnos már sokat betegeskedett, és 1943-ban, mindössze 42 évesen elhunyt. Felesége egyedül nevelte tovább fiát, fenntartotta baráti kapcsolatait és hihetetlen életerővel állt helyt a később ránehezülő helyzetekben.

⁹ MNL VeML Választási jegyzék 1945.

¹⁰ GY. LOVASSY 2010.

1941-ben Erdélyből, Csíkszeredából költözött a mellettük lévő házba a Zakariás család, miután Zakariás Gyulát a bécsi döntést követően, mint magyar állami szolgálatba átvett erdőmérnököt Veszprémbe, az Erdő Felügyelőséghez helyezték. Ahogy azt már korábban írtam, nagyobbik fiuk, Oszkár, Laci bátyám osztálytársa lett, a ház, a kert pedig a sokat emlegetett nándortelepi csapatnak az egyik főhadiszállása. A Börzsönyiékkel való kertszomszédság még tovább bővítette a magas fákkal, búvóhelyekkel rendelkező kert játékra alkalmas lehetőségeit, ezt kihasználva a fiúk egy átjárót ástak a kerítés alatt, kibővítve azt egy kis föld alatti újabb búvóhellyel. Így aztán, ha valamelyik oldalon a szülők megsokallták már a csapat rajcsúrozását, az átjárón keresztül lehetett menekülni a túloldalra, vagy elbújni a kis rejtekhelyen. A kertnek egy magas diófáján is építettek ilyen tartózkodási helyeket, ami bizony nem volt veszélytelen. Egy alkalommal Oszkár ki is zuhant az ágak közé rögzített ládából, és Laciék dermedten nézték végig, ahogy az ágaktól ütve-verve végül földet ért. Másnap az iskolában a tanítás kezdetekor Oszkár még nem volt jelen, majd úgy negyed 9 tájban érkezett meg sántikálva, tele kék-zöld foltokkal. Gyula bácsi nem volt elnéző a szegény sebesülttel!

Ezek a kalandok azonban csak az egyik részét képezték a fiúk rendkívül aktív diákéletének. Az iskola a cserkészlet mellett még számos sport és művészeti tevékenységre adott lehetőséget, és sokan éltek is ezekkel a lehetőségekkel. Ahogy Anyu mesélte, Laci, ahogy hazajött az iskolából, ledobta a táskáját, és a köszönés után már mondta, hogy „meek vissza”, vagyis megyek vissza, ami azt jelentette, hogy gyorsan kéri az ebédet, mert megy vissza karénekre, önképző körre, vagy céllövészetre, cserkész foglalkozásra, vagy éppen fúvós zenekari próbára. Egy történet ez utóbbival is Oszkárhoz kapcsolódik. Nem tudom, Laci milyen hangszeren játszott ebben a zenekarban, Oszkár viszont basszus tubán. Egy alkalommal egy vidéki kirándulásra készülve Laci hajnali öt órakor már Zakariáséknál volt, hogy együtt induljanak a vonathoz. Oszkár, a Laci által nagyon kedvelt szép, csíki dialaktusában ezekkel a lelkes szavakkal fogadta „*S érted-e, megtanultam a szólamomat!*” S hogy ezt bemutassa, már kapta is elő a hatalmas hangszert, s a csendes házban, ahol még az egész család aludt, fújni kezdte a megtanult szólamát. Ennek viszont – bár Laci a legrosszabbtól tartott – semmi következménye nem lett. Gyula bácsi vagy nagyon mélyen aludt, vagy ha zenéről volt szó, ő is elnézőbb volt.

Örömmel adom most át a szót Oszkár öccsének, Zakariás Antalnak, Antinak, aki ma a 91-ik évében jár, és kérésre nagyon kedves szavakkal idézte fel Honvéd utcai emlékeit, első veszprémi évének legfontosabb eseményeit.

„Amikor megkaptam a felkérést és el is vállaltam, hogy írjak Veszprémbe kerülésünk és nándortelepi éveink történéseiről, beleértve a »gyökereim« rövid történetét is, nem gon-

doltam, hogy ez számomra szellemi erőpróba lesz. Nem tudatosult bennem, hogy 11 év híján 100 évet kell visszapörgetnem.

Most 2020 májust írunk és én 1931 augusztusban láttam meg a napvilágot Erdélyben, Brassóban. A csíkszépvízi örmény pap a kereszteléskor Antal Dirán névre keresztelt. Édesapám, Zakariás Gyula egy csíkszépvízi, öt gyermekes örmény családból származik, román állami szolgálatos erdőmérnökként Csík vármegye erdő főmérnöke volt. Édesanyám, Király Emma, egy nyolcgyermekes székely tanító családjának volt az elsőszülöttje. A család székhelye Csíkszentmárton, majd Csíkszereda volt. Két évvel idősebb Oszkár Áram nevű fivérémmel román iskolába jártunk.

1940-től, amikor Észak-Erdélyt a bécsi döntés visszacsatolta Magyarországra,

A Zakariás család
a tusnádfürdői villában, Anti,
Emma néni, Gyula bácsi, Oszkár

Emma néni, Gyula bácsi,
Anti és Oszkár

hoz, egész Erdély boldogságban úszott és mi magyar iskolába járhattunk. 1937-ben a családi gyerek létszám egy kislánnyal, Terézzel gyarapodott. Akkor úgy tudtam, hogy Terézke a csíkszentmártoni ház kéményén fészkelő gölya ajándéka.

És mielőtt a gyökereim helyszínétől, a csíki hegyekre gondolva, vonatra ülve lélekben búcsúznék, el kell mondjam, hogy gyermekkorunk színes, boldog és eseményekben gazdag volt, ősszel, télen, tavaszszal és főleg nyáron Tusnádfürdőn.

Az 1940. év nagy változást hozott családunknak. Édesapámat, mint magyar állami szolgálatba átvett erdőmérnököt Csíkszeredából Veszprémbe helyezték.

1941. augusztus végén a család felkerekedett és több mint 1000 km-re Csíkszeredától, új fészek rakásába kezdett. Az átköltözéskor édesanyám Teréz húgommal az utat Budapesten megszakította és az újpesti szüleinél lakott várva, hogy a családfeje a família veszprémi lakhatását megoldja. Édesapám, Oszkár és én egy hónapig a megyeháza vendéglakásában laktunk és iskola kezdéskor Oszkár a piarista atyák gimnáziumának 2. osztályába, én az 1. osztályába nyertem felvételt.

Az új családi fészek Veszprémben a Honvéd utca 15 sz. alatti kertés ház lett, amelyben minden családtag jól el tudott helyezkedni és közben anyánk és Teréz is megérkezett Újpestről Veszprémbe.

A tekintélyes veszprémi kegyestanítórendi gimnázium, a rendház és a piarista templom a várban, a bíróság épületével szemközti oldalon volt. Hogy tanáraink piarista rendi papok voltak, nem volt számunkra mindennapi, de rövid idő alatt megszoktuk és megkedveltük. Vasárnaponként diákmisére jártunk és hétköznaponként, tanítás előtt, a melékoltároknál miséző paptanárainknak ministráltunk. Mi diákok, mértük és diskuráltunk róla, hogy melyik atya mennyi idő alatt mondta el a misét.

Az rövidesen világos lett a számomra, hogy második gimnazista bátyám „rangosabb” helyezéssel diák, mint én, az elsőosztályos „szecska”. A felsőbb osztályokba járó tanulókat bámultuk és tiszteltük. Ők hozzánk képest felnőttek voltak.

Oszkár fivérem és az én gimnazista éveim történései párhuzamosan haladtak. Lakásunk környezetében Oszkárnak több osztálytársa lakott és így alakult ki az ő baráti köre. A szomszédunk volt Börzsönyi Pista, közel lakott Lechner Laci, Torma Frici, Hoczmann Miki és Hauser Lali is. Az ő dolgaikat csak nagyon felületesen ismerem.

A gimnázium első osztályába 42-ed magammal kezdtem járni. Az első hónapokban szembesültem azzal, hogy amikor a tanítás során magyar nyelvtani kérdés merült fel, én azt azért nem értem, vagy tudom, mert a román iskolában ilyet nem tanulhattam.

A veszprémi színházzal szemközti oldalon volt a városi zeneiskola. A szülők Oszkárban már 4 éves korában észlelték, hogy a família zongoráját ügyesen meg tudja szólaltatni. Be is írtattak mindkettőnk a zeneiskola zongora szakára. A tanárnőnk Ocsosvsky Aranka néni kedvelt minket és mi is szerettük és tiszteltük őt. A zene belépett kettőnk életébe. A növendék hangversenyeken év mint év jól szerepeltünk. Oszkár technikájával, én a muzsika belső szépségének megszólaltatásával vontuk magunkra hallgatóságunk figyelmét. Oszkárt az 1948. évi érettségi után a Zeneakadémia 3. évfolyamára vették fel, majd a művészképzőt is elvégezte. Én a gimnáziumi évek végén nem folytattam a zongora tanulmányaimat.

Az 1941-es év a Honvéd utcai lakás és kert belakása és az új iskolai környezettel való megismerkedés éve volt. Az első karácsonyt meghitt családi környezetben, szép fenyőfa alatt ünnepeltük.

1942 több újdonságot hozott magával. Február 28-án megszületett Mária nevű húgoscánk, így a család hattagú lett. Először is megcsodáltuk őt, majd gyorsan a szívünk-

be fogadtuk. Mivel már nagyocska fiuk voltunk, hozzá tudtunk járulni, hogy a család számos tennivalójából néhányban közreműködjünk. Oszkárral szívesen jártunk a piacra vásárolni és ügyesen is csináltuk. Akkor lepődtünk meg, amikor zöldségféléket először vet-tünk és „murkot és pityókát” kértünk. Az eladónéni megkérdezte, hogy kedves fiatalurak azok micsodák? És akkor rámutattunk a sárgarépára és a krumplira. A beszélgetésről általánosságban azt is el kell mondjam, hogy a csiki emberek nagy hanglettel „énekelve” beszélnek. Több év is eltelt, amíg a dunántúli dialektust és hangletét átvettük. Megjegyzem az erdélyi számomra szebb maradt.

Édesapánk az Erdő felügyelőség mérnökeként dolgozott, édesanyánkat az új baba és a háztartás foglalta el.

Ez év június 22. napján a német csapatok hadüzenet nélkül megtámadták a Szovjetuniót. Erről tudtam, de ez az első gimnazista gondolatvilágomtól távoleső esemény volt.

Ősszel már másodikos lettem.”

Zakariásék 1944-ben elköltöztek a jeruzsálemhegyi Kert utcába, az ötödik gyermek, Erzsébet már ott született.

*A Zakariás család teljes létszámban
– elől a szülők Erzsébettel, hátul Oszkár, Mária, Teréz és Anti*

Nárcisz utca

A következő párhuzamos utca már a mi utcánk, vagyis a Nárcisz utca. Az 1-es számú telek a '40-es években még üresen állt, csak a háború után, valamikor az '50-es években épült ott egy óvoda.

A 3-as számú házat a már korábban említett Moni család lakta, dr. Moni Gyula nyugalmazott járásbíró, felesége Rózsi néni, fiuk, Gyurka, s velük élt Rózsi néni édesanyja, aki nekem csak Moni nagymama volt. Gyula bácsi Erdélyből, a Szilágyságból származott, ezt tanúsítja az a szép veretes mondat, amiben szerepel az Erdélyben még használt régmúlt igeidő, és ami talán Apu révén őrződött meg a mi családi emlékezetünkben, ez pedig így hangzott: *„Csodálkozásom legmagasabb maximumát érte el volt!”* Nem tudom már, mi válthatta ki Gyula bácsi csodálkozását, de rá mindig ezzel a mondatával emlékeztünk. Ennek a kedves családnak a sorsa nagyon tragikusan alakult. A jó képességű, de meglehetősen könnyelmű Gyurka 1946-ban megkezdte tanulmányait a műegyetemen, majd egy (jogosan) várt örökség reményében Angliába szeretett volna kijutni, de ez akkor nem volt lehetséges, ezért, hogy állampolgárságot szerezzen, Brit Guyanába utazott, ahol elég hamar meghalt. Gyula bácsi ezt már nem érte meg. A két hölgy magára maradt. S ekkor következett egy újabb csapás, Rózsi nénit elütötte egy orosz teherautó, aminek következtében olyan súlyosan megsérült, hogy hosszú ideig ágyban fekvő beteg volt, ezalatt édesanyja ápolta, majd nagy nehezen, két bottal járt. Jüttner András, aki – mint egykori Nárcisz utcai lakos – nagy segítőm a régi emlékek felidézésében, s aki ekkor már közelebbről látta Rózsi néniék életét, így emlékszik rá: *„Ma is előttem van kedves alakja, két bottal járó, idős hölgyként”*. Történt ugyanis, hogy a Nárcisz utcai házba egy magas rangú szovjet tiszt költözött be, akit az udvaron álló őrbódéban éjjel-nappal egy katona őrzött. A mozgásában erősen korlátozott Rózsi nénit és idős édesanyját pedig a Dohány utcában lakó dr. Haidekker Nándor házába költöztették, társbérletben. Ez talán 1950-ben lehetett. Akkoriban gyakoriak voltak a hasonló esetek, amikor az otthonukból kitelepített, sokszor idős emberek helyére ÁVO-sok¹¹, szovjet tiszték költöztek be. A 3-as számú ház egyébként Solymosi József szabómester tulajdona volt, tőlük egyszerűen „államosították”. Ennek a szomorú történetnek egyetlen kedves színfoltja, amit András – aki akkor 5-6 éves lehetett – hozzátesz: *„Solymosiék házával kapcsolatban csak az őrbódéra emlékszem, pont úgy nézett ki, ahogy a mesekönyvekben rajzolják”*.

Moniékkel szemben Zajkék laktak a '40-es évek elején. Róluk csak Pali bátyám rövid és tömör információját tudom idézni: *„Zajkéknál egy fiú volt, Zajk*

---

¹¹ Az Államvédelmi Osztály tagjai

Viktor, nagy biciklis, de csak haver volt. Szüleink nem jártak össze.” A házat a háborúban bombatalálat érte, a család talán túlélte és elköltöztek, de többet már nem láttuk őket. Emlékeim szerint az '50-es években költözött oda Szitási cipész mester családjával, három gyermekükkel. Bár ők közelebb laktak, mi továbbra is hűségesek maradtunk Tóth suszterhez, azaz Tóth Lajos cipésmesterhez, a Kádár utcában. Igaz, ő olcsóbban is dolgozott!¹²

És most kicsit bővebben bal oldali szomszédunkról, a már korábban említett Blaskovich Árpádról. Ő foglalkozására nézve a megyei hatáskörű Pénzügyigazgatóság pénzügyi főtanácsosa volt,¹³ meglehetősen rátarti ember. Nyugdíjasként „szenvedelmes” kertészként gondozta gyümölcsfáit, metszett, szemzett, oltott, permetezett, s míg házon kívül mindig rangjához illően, kifogástalanul elegáns volt, mi többnyire a kerti munkákhoz öltözve, legkoppottabb ruháiban, kalapjában láttuk őt tavasztól őszig.

Nyaranta gyakori vendégek voltak a házban Blaskovich bácsi unokái, a Borián fiúk, Árpád és Tibor, így velük testvéreim, majd később én is, jó barátságba kerültünk. Árpád,¹⁴ édesapja hivatását követve orvos lett, Tibor¹⁵ piarista paptanár. Tiborral különösen tartós – ma már elmondhatjuk – egy életre szóló maradt ez a kapcsolat.

Borián Árpád és Tibor piarista diáksapkában

A ház másik lakója, a házvezetőnő Ihász Margit 23 évesen, Vaszar községből került a Blaskovich házba, és Margit – nekünk Margit néni – egy életen át szolgálta gazdáját. A háztartás mellett a kerti munkákat veleszületett, csodálatos érzékkel végezte, keze alatt valóban virultak a növények. A háború utáni nehéz időkben, a fordulat évét követően neki kellett munkát vállalni, napközben magára hagyva az akkor már idős, beteg embert, hiszen az egykori pénzügyi főtanácsostól még a nyugdíját is megvonták. Aztán egyre szomorúbb volt látni,

¹² A házat később lebontották, helyén a Pro Medicum Panzió – Fogorvosi Rendelő áll.

¹³ Az egykori Pénzügyigazgatóság épületében ma a Csermák Antal Zeneiskola működik. Lásd még: MOLNÁR 2016., GUTHEIL 2022.

¹⁴ EKMK

¹⁵ EKMK

hogy az egykor oly határozott, kemény ember megöregedve, magatehetetlenül várja, kéri, hogy „Jöjjön valaki!” Palival többször át is mentünk hozzá.

Blaskovich bácsi halála után Margit néni még sokáig a ház egy részében lakott, s munkája mellett művelte a kertet. Amikor ő is megöregedett, és egy budai idősek otthonába került, virágait szétosztotta azok között, akikről tudta, hogy gondozni fogják. Sokan gyönyörködünk ma is a rá emlékeztető bazsarózsákban, nárciszokban, liliomokban, pünkösdi rózsákban.

A Zajkék utáni üres telkeken ekkor még bérlőik kukoricát, krumplit, tököt természetek, így a 7-es számmal, vagyis a mi otthonunkkal folytatom. De mit is írhatnék magunkról, hiszen már annyi mindent megírtunk családtörténetünkben! Írtunk szüleinkről, akik szerető gondoskodással neveltek bennünket, édesapánkról, aki magas szintű szaktudásával szolgált és irányította 33 éven át a megye áramellátását.¹⁶ Ezért arra gondoltam, most inkább csak a helyszínt mutatom be, ahol ezekben az években éltünk, és testvéreim néhány gyermekkori történetét mesélem el. Talán később írok még magunkról, ha már ismerősként említhetem azokat, akikkel a legszorosabb kapcsolatba kerültünk, illetve akikkel közösen éltük meg ennek az időszaknak derűsebb éveit, de a történelem által ránk mért megpróbáltatásokat is.

Családi kép Apuval

---

¹⁶ EKMK

Családi kép Anyuval és dédnagymamánkkal

Ha már Zakariásék bemutatásánál azt írtam, hogy a ház a fiúk egyik főhadiszállása lett, akkor feltétlenül ezt kell mondanom a mi házunkról is. Laci barátai közül szinte mindig volt nálunk valaki, s a fennmaradt történetek egy ötletgazdag játékokkal, nagy szabadságban megélt, csínytevéseket sem nélkülöző, vidám gyermekkort, ifjúkort őriztek meg. A terep adva volt, ott voltak a kertek, s mivel autóforgalom ezen a környéken még nem volt, az övük volt az utca is, ahol nyáron focizni, télen szánkózni lehetett, de ha kicsit messzebbre kíváncioztak, Veszprém gyönyörű környezete erre is adott lehetőséget. A mi kertünk cserjéit, fáit még odaköltözésünk előtt Blaskovich bácsi ültette. A vele szomszédos kerítés melletti futórózsákon, az utca felőli spirea sövényen, és a Rososék kerítése mellé egymástól távolabb ültetett tujákon kívül csak gyümölcsfák voltak a kertben. Ma is előttem vannak a diófák, a két barackfa, ezeknek a csodálatos termése sorakozott aztán lekvár, kompót formájában a kamra polcain, a finom télkörte, a cirmos nyári alma, s néhány olyan régi fajta, mint a London Pepin, a Kanadai ranett, vagy a szép nevű Téli arany parmen, de ezeket mára már mindenütt kiszorították az újabb, talán ellenállóbb, de kevésbé egyedi ízű, zamatú fajták. A gyümölcs kínálatot még egy földi eper ágyás, és a kert sarkában egy málnás egészítette ki. A fáknál azért el kell időznöm egy kicsit, mert úgy látom, nagyon megváltozott az emberek kapcsolata a lombhullató fákkal. Szemetel! – mondják sokan az ősszel lehullott levélre, ezért a kertekbe is többnyire örökzöldeket, tűlevelűeket ültetnek. Gyönyörű, fenséges díszei ezek a kerteknek, de a lombos

Iskolába menet harmadikos koromban Blaskovich bácsi kerítése előtt, háttérben a fák

amikor nagyon sok hó esett, ami a tartós, csikorgó hidegben sokáig meg is maradt, korábban pedig ez még inkább így volt. Ehhez hozzájárult, hogy nem volt autóforgalom, így a hó sokáig tiszta, fehér maradt, és már csak egy jó terepre volt szükség, ami a Nándortelepen adva volt. Ilyenkor a Dohány utca teljes hosszában ródlipályává változott, Laciék pedig még egy bobot is kipróbálhattak, amit kedves zongoratanárnőjüktől, Ocsovszky Aranka nénitől kaptak kölcsön.

Játszani persze a szobában, vagy az udvaron is lehetett, s többnyire ezek is bátorságot és ügyességet igénylő játékok voltak, melyek közül a legemlékezetesebbeket a fiúk még évek múlva is emlegették. Pali bátyám is résztvevője volt ezeknek a történeteknek, s most – 80 év távlatából is – élvezettel idézte fel a gyerekkori emléket.

„Hadházy Jóska szokás szerint nálunk volt, vele játszottunk a gyerekszobában. Laci találta ki, hogy másszunk fel a szekrény tetejére, és onnan ugorjunk a mellette levő ágyra. Mivel Laci volt a legügyesebb, ő mászott fel elsőnek, aztán együtt felsegítettük Jóska-t, majd ketten felhúztak engem is, és egymás után ugrottunk az ágyra. Ez ismétlődött

fák valahogy barátságosabbak, és – ugye – felmászni is csak ezekre lehet! Eszembe jut, milyen szépen és sokat ír Bohumil Hrabal gyermekkorá színterének, a sörgyár udvarának fáiról. A sokféle almáról, köztük a különleges „bárányszájú almáról”, a cseresznyefákról pedig így ír: „... ezer fa közül is megismertem volna őket, minden fának megvolt a saját arca, a saját ábrázata, mert én azokon a fákon éltem ...”.¹⁷ Nos, ha nem is ilyen bensőséges kapcsolatban, de Laciék is éltek a házunkkal szemben lévő utcai fán, talán egy gesztenyefán. Ezen deszkából kialakítottak egy stabil, kör alakú platót, ez lett az „Olümposz”, gondolom, nagyon fontos megbeszélések színhelye.

Nemrég azt olvastam valahol, hogy a tél csak arra való, hogy valahogy átéljük. Igaz lehet ez a mostani szürke, borús, vagy napos, de nagyon száraz telekre, de én még sok szép igazi télre emlékszem,

¹⁷ HRABAL 1981.

mindaddig, amíg csak bírtuk. Anyunak a szomszéd szobában vendégei voltak, s bár gyanús volt neki a szabályosan ismétlődő három puffanás, a vendégeket nem illett otthagyni, s mivel az esti szemlén sem tapasztalt semmi rendkívülit, úgy tűnt, az attrakció ezzel lezárult. Csak másnap, amikor a takarításnál már harmadszor telt meg afrikkal a szemétlapát, akkor derült ki, hogy a matrac teljes hosszában végig hasadt!”

A másik történet ideje egy békés, nyári délután, helyszíne a baromfiudvar, ahol Zakariás Oszkár egy talicskában fekvé egy imitált mikrofonnal tudósított a körülötte zajló eseményekről. Pali – akit akkoriban valamelyik fiú éppen „Kutának” nevezett el – a közelben a gólyalábon járást gyakorolta. Anyu a fürdőszobában tevékenykedett, és a nyitott ablakon keresztül hallgatta Oszkár helyszíni közvetítését. Egyszer csak a következő szavakra figyelt föl: „Kuta oldalát éles tör járja át, Kuta káromkodik, mondván, »Az anyja istállát, de belement!«” El lehet képzelni, hogy Anyu erre hogy rohant ki, és a látvány, ami fogadta, elképesztő volt! Ugyanis a gólyaláb kettéhasadt, és a felálló, hegyes vége valóban belefúródott Pali oldalába, és a fakírságáról híres Pali nem ordított, nem jajgatott, csak Oszkár fent idézett mondatával konstataálta a balesetet. Azt hiszem, ez a történet is rászolgált arra, hogy ennyi éven át megőrizte az emlékezet.

Palinak volt még egy szó szerint lélegzet elállító, egyéni attrakciója is. Egy kimustrált párnahuzatból ejtőernyőt készített, és ezzel leugrott a talán három méter magas garázs tetejéről! Elmondása szerint hanyatt ért földet, és mikor meg akart szólalni, csak a szája mozgott, de hang nem jött ki rajta. Amikor végre sikerült megszólalnia, szüleinknek már arról számolt be, hogy semmi baja nem történt. Szinte csoda, hogy ezek a gyerekek épségben megérték a felnőtt kort!

Most tehát megszakítom családunk történetét, és folytatom a közeli házak lakóinak bemutatását a Nárcisz utca 10-zel. A ház tulajdonosa Jüttner Sándor volt, de amikor mi odaköltöztünk, Beőthyék, azaz Beőthy Dezső tábornok és felesége, Matyi néni bérelték.

A részletekért Jüttner Andráshoz fordultam levélben, akinek a válaszából nagyon sok mindent megtudtam, többek között a ház tervezőjének és kivitelezőjének a nevét is.¹⁸

„Leveled kicsit megmozgatta bennem a múltat. 1944. dec-től 1990-ig, édesanyám haláláig napi emlékek fűznek a Nárcisz utca 10. alatti családi házhoz. Érdekes, a legtöbb, képekben is megfogalmazható, az utcához, telephez kapcsolódó emléket a kis iskolás korból tudok felidézni (valószínű, később a szomszédok helyett más érdekelt).

Hogy kerültünk a Nándortelepre? Nagypapám, Jüttner Kálmán építészmérnök volt, veszprémi főépítész, ő tervezte a László templomot, s több veszprémi és környékbéli közcélú épületet. Apánk, Jüttner Sándor háború előtt gazdaszáként a veszprémi kápta-

¹⁸ Lásd a 4. lábjegyzetet.

Jüttner Sándor, Eszter, Péter és András

Jüttner Eszter, Jüttner Sándorné Judit néni, Péter és András

Hazatérés a sétából – Beöthy Dezső, Jüttner András és Muki kutya, a kapu mellett kétoldalt a jegenyenyárfák, a háttérben Rososék háza

lani birtokot irányította, mint káptalani jószágkormányzó. A család a Hosszú utcában a mai Gizella hotel épületében az emeleten, úgymond »szolgálati lakásban« lakott.

A Nárcisz utcai lakást szüleinink 1937-ben építtették Csomay Kálmán építési vállalkozó tervei és kivitele alapján (valószínű jövőre gondolva), ezt követően Beöthy Dezső nyugalmazott tábornok¹⁹ bérelte.

Most lépek a képbe én, 1944. 06. 06.-án a partraszállás napján megszülettem, még a Jókai utcában kezdem az életet. A város bombázását a család nagyrészt a várban, valamelyik kanonoki pincében töltötte. Ezt követően költöztünk a Nárcisz utcába, Beöthyékkel társbérletbe, innen hosszú a történet...”

András itt lezárja történetüket, amit azért én, mint közösen megélt emléket, egy kicsit folytatni szeretnék, ugyanis attól kezdve, hogy ők odaköltöztek a velünk majdnem szemben lévő házba, szinte napi kapcsolatba kerültünk. A családban a három gyerek – Eszter, Péter és András – korban hozzám állt közelebb, így gyerekkorunkban

¹⁹ EKMK

sokat játszottunk együtt, de sok emlékem van édesanyjukról, Judit néniről is. Jól emlékszem a díszfákkal, bokrokkal szépen beültetett kertre, a kapu mellett kétoldalt őrt álló hatalmas jegenyenyárfákra, a lakás beosztására, berendezésére. A gyerekszobában a zongora fölött egy színes fénykép függött, amely egy szép tisztáson ülő kiránduló csoportot ábrázolt – mint Judit nénitől megtudtam – az Őrségben. Akkor hallottam először erről a gyönyörű vidékről. Nem hagyhatom említés nélkül Lottit, a kecskét sem, „aki” reggelenként a ház előtti fához kikötve, a kecskepásztorra várva kedves színfoltja volt az utcánknek. András idézte föl, hogy mint legkisebb gyereket, általában őt küldték kölcsönkérni tőlünk a diódarálót, Moniné Rózsi nénitől a mákdarálót, én viszont arra emlékszem, hogy nekik meg kukoricadarálójuk volt, fent a padláson, amit én „működtettem”, amikor kiscsirkéink voltak. Családtörténetünkben sok mindent leírtam erről a nehéz időszakban megélt közös gyerekkorról, amit Andrásnak egy korábbi levelében írt sorai nagyon szépen foglalnak össze: *„Édesanyjaink mit meg nem tettek azért, hogy jó gyerekkorunk legyen. Azt hiszem, ez sikerült!”*

Amint András soraiból kiderül, kezdetben Beóthy Dezső²⁰ nyugalmazott tábornok és felesége bérelték a házat, így mi előbb ismertük meg őket, mint a tulajdonos Jüttner családot. A

András egy kiskecskével

András csirkét etet

²⁰ Beóthy Dezsőnek két testvére, és korábban édesanyjuk is Veszprémben élt. Fivére, Beóthy István kanonok jellegzetes, közkedvelt alakja volt a korabeli Veszprémnek. Még idős korában is járta a várost, szóba elegyedett az emberekkel, mindenről tudott, minden érdekelte. Fejfedőt soha nem viselt, még télen sem, amikor hófehér hajára hullott a hó. Lánytestvérük, Katinka – bizonyára édesanyja után – református volt, buzgó tagja a jeruzsálemhegyi gyülekezetnek. Így családjukban szépen megvalósult az ökumené. Lásd: EKKM BEÓTHY I.

még idős korában is délceg, közvetlen, jó humorú Dezső bácsi szívesen elbeszélgetett az utcabeli szomszédokkal, felesége, a magas, fess, hófehér hajú Matyi néni főleg a két kis tacskót, Picit és Mukit sétáltatva él emlékezetemben. A házaspár a korban és rangban is hozzájuk illő Blaskovich Árpáddal járt össze. Ehhez kapcsolódik egy kis jelenet, amely betekintést ad a kor – ma már rendkívül bonyolultnak tűnő – megszólítási rendjébe, s amelynek akaratlanul is fültanúi voltunk. Matyi néni jött át a Blaskovich házhoz, ahol Margit néni, a házvezetőnő jött ki a csengetésre, majd ezt hallottuk: *„Margit, mondja meg a nagyságos úrnak, hogy a méltóságos asszony üzeni, hogy a tábornok úr gyengélkedik, ezért nem tud átjönni kártyázni. – Jó, maj’ megmondom”* – hangzott a válasz.

Igen, a megszólítások kifejezték a hivatalban betöltött pozíciót, így a méltóságos cím illette meg többek között az egyetemi tanárokat²¹ is, az pedig szintén a szomszédból szerzett tapasztalat, hogy Boriánné Gabi nénit az orvos férje után tekintetes asszonynak szólította Margit néni. Igaz, Anyu is nagyságos asszony volt, viszont Apu mindenkinek mérnök úr, akkor is, amikor a hivatalos megszólítás „mérnök elvtárs” lett volna.

A biztonságosnak ígérkező nyugodt, békés öregkor a Beóthy házaspár számára nem adatott meg. A háború után Dezső bácsi nyugdíját megvonták, majd 1950-ben kitelepítették őket. Ezt a szomorú történetet megírtam családtörténetünkben is, most ebből idézem:

„Anyu szemtanúja volt egy [...] nagyon szomorú kitelepítésnek, amelyik a szomszédunkban játszódott le. Láttá, amikor a teherautó elindult az idős Beóthy tábornokkal, akik magukkal vihették néhány bútordarabjukat, s így a teherautón egy magas támlájú kanapén ültek, ölükben két kis kedvencük, Pici és Muki, egy göndör- és egy simaszőrű fekete tacsó, így indultak az ismeretlenbe. Ahogy Anyu mondta, »Olyanok voltak, mint egy elűzött öreg királyi pár.«”²²

A Nárcisz és a Dohány utca kereszteződésében lévő további sarok telkek bejáratuk szerint már a Dohány utca számsorába tartoznak, ezért ezekről majd ott írok.

A Nárcisz utca páratlan oldalán tovább haladva a 11-es számú, és a két üres telket követő 17-es számú ház között sok kapcsolat volt, amelyeket gyerekkorom óta ismertem, de azt, hogy a két ház lakóinak sorsa később hogy alakult, csak mostanában tudtam meg. A két ház nagyon hasonló volt, jellegzetességük a félkör alakú veranda, sok kis kazettára osztott üveg ablakokkal, ami azt mu-

²¹ Ennek emlékét egy kedves anekdota is őrzi. Egy vegyész hallgató Ilosvay professzornál vizsgázott. A kérdés a Griess-Ilosvay reagensre vonatkozott, s a hallgató tudta is a választ, amit az adott helyzethez illően így adott meg: „Méltóságodnak Griessel alkotott reagens”.

²² LECHNER Á. 2016 153. o.

tatta, hogy mindkettőt ugyanaz az építész tervezte. Tudtam azt is, hogy a 11-es számú házban lakó Horeczky Ádám felesége, Imre Róza és a 17-es számú ház tulajdonosa, Imre Gyula testvérek.

Az Imre családdal – mint korábban már írtam – a fiuk, Imre Gysuzi révén ismerkedtünk meg, aki Laci bátyám osztálytársa volt. A családfő, id. Imre Gyula egy kiterjedt, jómódú veszprémi család tagja, felesége, Nóra néni Kóvágóörsről származott. Velük élt Gyula bácsi közel 100 évet megélt édesanyja is. Gyula bácsi adóügyi területen dolgozott. Lányuk Erzsébet (Baba) később édesanyám öccsének felesége lett, ők először Budapesten éltek, majd miután nagybátyám Révfülöpön kapott állást és szolgálati lakást, a család – kislányukkal, Erzsikével – oda költözött. Szeretett férjét Baba viszonylag korán elvesztette, de rá még hosszú, tevékeny évek vártak, az idén húsvétkor hunyt el 96 éves korában. A múlt évben levélben kértem őt, hogy írjon nándortelepi éveikről. Lehet, hogy emlékei már megfakultak, megfogyatkoztak, vagy talán nem akarta felidézni a legfájóbb emlékeket, így a néhány mondat, amit kedves válaszában küldött, nem sokat tett hozzá az én emlékeimhez. *„Ágneskám, a Nárcisz utcáról nem sok mindent tudok. Mi gyerekek a szüleinkkel a 17-es számú házban laktunk. Az utca eléggé lakatlan volt. A mellettünk lévő két telken nem volt ház. Az egyik kukoricával volt beültetve, a másikon gyümölcsfák, és veteményes volt. Velünk szemben laktak Frankóék. Az ő utánuk következő telkek is üresek voltak. A szüleimet az '50-es években kilakoltatták az ÁVO-sok [...]”*

Erről a kilakoltatásról valamit én is tudtam, de tartva attól, hogy rosszul emlékszem, Baba lányát, Erzsit – Kuti Istvánné Stephán Erzsébetet – kértem, hogy pontosítsa, és egészítse ki az én visszaemlékezésemet. A válasz már másnap megérkezett, és a megismert teljes, hiteles történet sajnos sokkal szomorúbb volt, mint amiről én eddig tudtam.

Az Imre család – állnak: Gysuzi, Nóra néni, Baba, vőlegénye Stephán József, ülnek Imre Károlyné, a nagymama és id. Imre Gyula

„Kedves Ágnes! Leveledet megkaptam, a következő kiegészítéseket tudom a Nárcisz utca történetéhez írni.

Horeczky Ádám bácsi és Róza néni Amerikából települtek haza, és a Nagyapám segítségével építkeztek a Nárcisz utcában. Nagyapám és Róza néni testvérek voltak. A két ház egy időben épült, egy ember tervezte. Nagyanyám, Nóra néni kővágóörsi születésű volt. Nagyapám szülei mindig együtt éltek Imre Gyulával és feleségével. Amikor kitelepítették Nagyapámékat, nekik felajánlottak Veszprémen kívül egy nyitott kéményű présházat, amit nem fogadtak el. Veszprémben, nagyapám másik testvérénél, Regina néninél laktak az Ács utcában. Nagyanyámnak továbbra is vissza kellett járni az »ávós nagyságához«, Manyikához kertet gondozni. Ádám bácsi és Róza néni nagyapámék ecséri²³ szőlő birtokán álló, nyári nyaralásra szolgáló présházában éltek évekig víz, villany nélkül, szimpla ablakkal. Ádám bácsi a kővágóörsi TSZ-ben²⁴ dolgozott, mint állatgondozó, hogy meg tudjanak élni. Sajnos nagyapám nem tudta megemészteni a sok szörnyűséget, ami történt velük, 1957-ben gyomorrákban meghalt. Nagyapám édesanyja magas kort ért meg, 100. születésnapja előtt egy-két héttel hunyt el. Mivel nagyszüleimnek akkor már nem volt otthonuk, így egy másik fiánál, Lajos bácsinál élt, lánya segített a gondozásában.”

Erzsi sorai nagyon megrendítettek. Bennem a 17-es számú házról nagyon derűs képek éltek, a már említett kedves veranda, Józsi bátyám és Baba lakodalma, amit még 1949-ben ott a háznál tartottak meg, ahol összegyűlt a rokonság, és a zenét cigányzenekar szolgáltatta. S emlékszem még a kertben álló nagy diófa árnyékában Bizsu kutya házára, bejárata felett a Gyszi által készített „Hotel Bijou” felirattal. Jó lenne csak ezekre a szép dolgokra emlékezni, mégis azt hiszem, beszélünk kell azokról a nehéz időről is, amelyeknek mi még tanúi voltunk.

A 18-as számú ház lakói közül én csak Frankó Piroskát és nővérét, Ilonát ismertem, akik eredetileg a Rezeda utcában laktak, ezért az ő történetüket majd ott mondom el.

---

²³ Ecséri dűlő Révfülöp és Kővágóörs között

²⁴ Mezőgazdasági Termelő Szövetkezet

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Magyar Nemzeti Levéltár (MNL.) Veszprém Megyei Levéltára (VemL.) - 1938-1941 Házjegyzék-MNV
- Magyar Nemzeti Levéltár (MNL) Veszprém Megyei Levéltára (VeML) – Választási Névjegyzék – 1945., 1947.
- BŐSZÉNÉ SZATMÁRY-NAGY Anikó (2008): *Veszprém város története a kezdetektől napjainkig.* – Veszprém Megyei Jogú Város Önkormányzata és a Művészetek Háza, Veszprém.
- CSAPÓ Tamás–LENNERT Tibor (2012): Veszprém településmorfológiája. *Földrajzi Közlemények*, 2012/4. 439–452. o.
- DEBRECENYI János György (2021): Sokgyermekes veszprémi családok anno. *Veszprémi Szemle*, 2021/3. 79–90. o.
- GUTHEIL Jenő (2022): Egy régi veszprémi középület. *Veszprémi Szemle*, 2022/1. 101–105. o.
- Gy. LOVASSY KLÁRA (2010): *A veszprémi völgyhíd építése a kivitelező szemével* – In: *memoriam Gáspár Ernő (1908–2009)* In: A természettudományok, a technika és az orvoslás története a fogyasztó szemével (a 2009. évi ankét anyaga). Műszaki és Természettudományi Egyesületek Szövetsége Tudomány- és Technikatörténeti Bizottsága – Magyar Szabadalmi Hivatal, Budapest. 159–164. o. ([http:// real.eod.mtak.hu/id/eprint/4888](http://real.eod.mtak.hu/id/eprint/4888))
- HRABAL, Bohumil (1981): Csoda mindennap. Bárányszájú almák. In: *Díszgyász*. Budapest. 27–35. o., 101–106. o.
- LECHNER ÁGNES (2016): *Családtörténet két szólamban, 2.* – Sziklára épített szülővárosom – Veszprém, MNL VeML 2016. – (Veszprémből Veszprémbe, III. – Veszprémi polgárok emlékiratai)
- LECHNER LÁSZLÓ (2016): *Családtörténet két szólamban, 1.* – Veszprémi vagyok? – Veszprém, MNL VeML, 2016. – (Veszprémből Veszprémbe, III. – Veszprémi polgárok emlékiratai)
- LECHNER László–PÉTI Tamás (2008): *100 éves az áramszolgáltatás Veszprémben* – 2. bőv. jav. kiad. – A Magyar Elektrotechnikai Egyesület Veszprémi Szervezetének kiadványa. Veszprém.
- LENNERT Tibor–CSAPÓ Tamás (2013): Veszprém településföldrajza. *Veszprémi Szemle*, 2013/3. 23–47. o.
- MOLNÁR Jánosné (2016): A zeneiskola épülete. *Veszprémi Szemle*, 2016/4. 45–49. o.
- NÁDASDY BORBÁLA (2008): *Zagolni szabad?* Méry Ratio, Debrecen. 170–171. o., 198 o.
- REICHERT Henrik (2006): *Úgy, ahogy volt ... – Kortörténet Veszprémből 1926–1951.* A szerző kiadása. Viza Nyomda. Veszprém.
- SZŰTS ISTVÁN GERGELY (2001): *Veszprém ipar- és településszerkezeti változásai a 20. században.* Székesfehérvár, Enigma 2001 Kiadó. Műhelytanulmányok a műemléki topográfiához, 2. füzet
- TUDÓSNAPTÁR – História (www.tudosnaptar.kfki.hu)
- EKMK: Veszprém Megyei Életrajzi Lexikon

KÖNYVSZEMLE

Harminc éves a Comitatus Önkormányzati Szemle

Comitatus 30 év/könyv 1991–2021: Visszaemlékezések, esszék, tanulmányok, gondolatok, interjú. Szerk. Agg Zoltán és Zongor Gábor. Kiad. Comitatus Társadalomkutató Egyesület, [Comitatus Könyvek 2.] Veszprém, 2021. 247 o.

Vajon az alapító atyák közül ki bukkant rá arra mondatra, amely mottóként a kezdetektől fogva ott olvasható a *Comitatus Önkormányzati Szemle* folyóirat minden egyes száma impreszumában: „Azokból a kövekből, melyeket utunkba gördítetek, egy kis ügyességgel lépcsőt építhetünk.” Talán már rég el is felejtődött, hiszen három évtized telt el az 1991 nyarán az olvasók kezébe adott első szám óta, bár a *Szemle* megjelenésének 25. évfordulóján, 2016-ban a lapban, majd a 2018-ban kiadott repertóriumban részletesen beszámoltak a jubiláló folyóirat születéséről. Mindenesetre a jeles német újságíró és televíziós műsorvezető Robert Emil Lambkehez köthető megállapítás ugyancsak jól jellemzi a sokat megélt egyesület és lapja életét és tevékenységét, így még inkább értékelendő, hogy a körülmények permanens változása mellett volt erő és akarat, hogy a folyóirat régi és mai szerzői közreadják gondolataikat a Comitatus Társadalomkutató Egyesület *Comitatus 30 év/könyv: Visszaemlékezések, esszék, tanulmányok, gondolatok, interjú* címmel 2021 decemberében megjelentetett jubileumi kötetében.

A kötet a *Comitatus Könyvek* sorozat második tagja, ahogy azt olvashatjuk a kötet szerkesztői előszavában. (Az első kötet, a Veszprém megyei önkormányzati almanach 1990–2020 címet viselte.) Az eltelt évtizedek során az egyesület azonban számos könyvet adott ki.

Mint a legtöbb unikális dolog megszületéséhez nem csupán a véletlen kellett, hanem az igényt megfogalmazó, arra választ adni tudó szakemberek „együttállása” is, akár egy ritkán bekövetkező csillagászati eseményhez. Az alapító szerkesztő Zongor Gábor, aki ma is a szerkesztőbizottság elnöke, a társadalomtudományok iránt fogékony kollégáival: Agg Zoltánnal, Oláh Miklóssal, Hudi

Józseffel és a már eltávozott Albert Józseffel (1944–2020) kezdett hozzá egy vidéken – jelesen Veszprém megyében – szerkesztett, de országos kitekintésű periodika megteremtéséhez. A kezdetekben (talán az első két választási ciklusban) a Veszprém megyei közgyűlés biztosította az akkor havi megjelenés lehetőségét, de más megyei közgyűlések is hozzájárultak ehhez. A következő évek, évtizedek során változott a támogatási rendszere, változtak a szerzők, de szélesedett a profil is, így a Szemle írásai híven követik az önkormányzatiság változásait. Belőlük megismerhető a magyar önkormányzati rendszer három évtizedes története.

Az eltelt 30 esztendőre történő visszatekintés okán a *Comitatus Önkormányzati Szemle* jelenlegi szerkesztőbizottsága évkönyv kiadása mellett döntött, ahová előzetes felkérés alapján kerültek be a szerzők. A kötet szerkesztői, Agg Zoltán és Zongor Gábor azt kérték a potenciális szerzőktől, hogy sokirányú, gazdag ismereteiket felhasználva, a folyóirat szellemiségére jellemző sokszínűséggel mutassák be a magyar önkormányzatiság, a területfejlesztés, a közigazgatás, a regionalizmus három évtizedes történetét, a bekövetkezett változásokat, de a lehetőségek szerint adjanak a várható jövőre nézve előrejelzést is. Mindezen témák visszaemlékezésekben, esszéikben, tanulmányokban jelennek meg a kötet lapjain.

A felkérést elfogadók között akadémikus, egyetemi tanár, volt miniszter, aktív kutató és a közigazgatási munkát napi rutinként végző szakember egyaránt szerepel.

A folyóirat jelenlegi szerkesztőbizottságának tagjai: Agg Zoltán főszerkesztő, Filepné Nagy Éva, Hudi József, Kaiser Tamás, Kalmár Zoltán, Lőrincz Katalin, Molnár Tamás, Oláh Miklós, Pálné Kovács Ilona, Soós Lajos, Szegvári Péter, Szilágyi István és Zongor Gábor szerkesztőbizottsági elnök mellett Gyenesei István és Rechnitzer János alapító szerkesztőbizottsági tagok közlik írásukat.

Ugyancsak olvashatók a korábbi és jelenlegi szerkesztők közül Csire András a kistérségek, Veiland László az idegenforgalom, Kőszegi Lajos a globális gondolkodók, Fekete Károly a területfejlesztés területe témakörét tárgyaló munkái, valamint Garaczi Imre és Leveleki Magdolna társszerkesztők dolgozatai.

További írások szerzői: Csefkó Ferenc és Somlyódiné Pfeil Edit nívódíjasok, illetve a folyóirat régi szerzői és támogatói közül: Alabán Péter, Dombi Gábor, Kuti Csaba és Szabó Lajos.

A jubileumi kötet zárásaként olvasható a Navracsics Tiborral, a lap korábbi politológia és recenziók rovat szerkesztőjével készült interjú is.

A „*Comitatus 30 év/könyv: Visszaemlékezések, esszék, tanulmányok, gondolatok, interjú*” címmel megjelentetett kötet írásai jól példázzák a Comitatus folyóirat mottójának érvényesülését, elkerülve a ma oly trendi csőlátást, sokszempontú megközelítéssel mutatják be nem csak a magyar önkormányzatiság eltelt évtizedeit, de jelenét is. Ugyanakkor képet adva a területpolitika, területfejlesztés

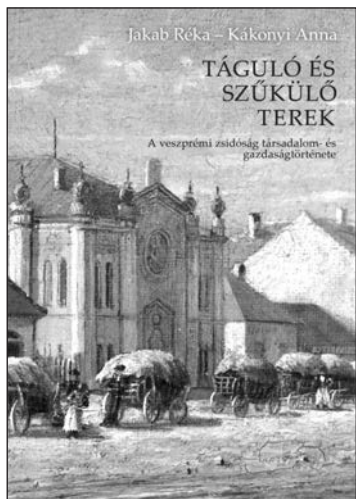
– kiemelten a Balaton kérdés – folyamatainak változásairól, némi kitekintéssel az európai fejleményekre is.

Agg Zoltán főszerkesztőnek és Zongor Gábor elnöknek, a kötet szerkesztőinek eminens érdeme, hogy az olvasó számára még inkább nyilvánvaló válik, hogy az 1991-ben elindított folyóirat, a *Comitatus Önkormányzati Szemle* olyan tudományos műhellyé nőtte ki magát, amelyre büszke kell legyen valamennyi, e szakterülettel foglalkozó szakember.

CSISZÁR MIKLÓS

***

Jakab Réka – Kákonyi Anna: Táguló és szűkülő terek. A veszprémi zsidóság társadalom- és gazdaságtörténete. Veszprém, Veszprémi Zsidó Hitközség, 2020. 146 o.

A kötet megvalósulása a veszprémi zsidóság történetét bemutató állandó kiállítás tervének köszönhető. A két szerző a veszprémi hitközség történetét bemutató kiállítás szinopszisához és forгатókönyvéhez széles körű szakirodalmi és forrásfeltárást végzett. Miután azonban a kiállítás meghiúsult, a szerzők a Hitközség támogatásával úgy döntöttek, hogy e feltáró munka eredményeit kiadvány formájában adják közre. Jelen munka tehát egy többéves kutatás páratlan eredménye.

A veszprémi zsidóság történetének feltárására már korábban is voltak kísérletek, amelyek egy-egy aspektusát ragadták meg a zsidó közösség veszprémi jelenlétének. E sorból kiemel-

kedik dr. Kun Lajos 1932-ben napvilágot látott hitközségtörténeti monográfiája, megőrizve sok olyan forrást, amely azóta elpusztult. Az ezredforduló környékén maga a hitközség is kísérletet tett múltjának feltárására, részben a korábban megjelent művek reprint kiadásával, részben a *Fejezetek a veszprémi zsidóság történetéből* könyvsorozat elindításával. A szerzők már a bevezetőben leszögezik, hogy nem felülről, hanem szélesebb forráscoportra alapozva, az elődök munkájának felhasználásával átfogóbban kívánják értelmezni a zsidóság helyét, szerepét Veszprém város történetében. Ahogy a bevezetőben fogalmaznak: „A

szisztematikus és a lehető legnagyobb merítésű kutatás során érzékeltük, hogy a fenti munkákban hivatkozott forrásoknál jóval nagyobb számú adat és több rendkívül értékes szöveg áll rendelkezésre, amelyek feldolgozása számos, korábban is felvetett kérdést segít tisztázni, ezen túlmenően pedig nagyban gyarapítja eddigi ismereteinket.”

A mű erőteljesen társadalom- és gazdaságtörténeti megközelítésben tárgyalja a zsidóság történetét a XVIII. századi betelepedéstől napjainkig. A modern monográfia követelményeinek eleget téve, a kutatás eredményeit térképeken is megjeleníti.

A kötet két részletes és egy szűkebbre szabott fejezetben, az időrendiséget megtartva mutatja be a veszprémi zsidóság múltját. A fejezetek közötti korszakhatárokat a zsidóság magyarországi történetét meghatározó események adják.

Az első két fejezet Jakab Réka munkája, amely a XVIII. századi betelepedéstől az 1848/49-es forradalom és szabadságharcig, vagyis a feudális viszonyok lezárultáig tart. A zsidók betelepedésének folyamatát a török idők utáni Habsburg Birodalom és a befogadó város, Veszprém minden részletre kiterjedő bemutatásával indítja a szerző. A zsidóság veszprémi betelepődése egy olyan folyamat eredménye volt, amelyet a gazdasági szükségszerűség indukált. A Nyugat-Magyarországon (elsősorban a Batthyányak rohonci és az Esterházyak Sopron és Moson vármegyei birtokain) megtelepedett zsidó családok voltak a kibocsátók Veszprém vármegye és a város irányába. Az első zsidó kereskedők a püspöki városrészen kaptak működési engedélyt, amely azonban nem jelentett azonnal megtelepedést is. Általában megőrizték lakhelyüket a kibocsátó településeken. Veszprémben hosszabb-rövidebb ideig bérleményekben tartózkodtak, majd néhány év elteltével folyamodtak letelepedési kérelemért. Jakab Réka mindenre kiterjedő alaposan mutatja be a zsidóság életét a XVIII–XIX. századi Veszprém feudális viszonyai között. Kitér a lakhatási és családi viszonyaikra, a megélhetésük forrásaira, társadalmi összetételükre, községi intézményeikre. Részletesen bemutatja az ún. zsidó udvar kialakulását és a hitközség működését.

A harmadik nagy egység Kákonyi Anna munkája, amely a veszprémi zsidóság polgári kori életét és lehetőségeit taglalja. A bevezetőben már megemlíti a szerzők, hogy ez a korszak jóval szűkebb forrásadottsággal rendelkezik, mint a feudális kor, ennek ellenére a nagyon alapos és széleskörűen értelmezett forrásfeltárás meghozta az eredményét, és az olvasóban nem hagy hiányérzetet. A polgári kor a lehetőségek kora az asszimilálódó zsidóság számára. A Bach-korszakban a jogi keretek hiánya okozott ugyan nehézséget, de a kiegyezés után létrejött új jogi keretek változást hoztak zsidóság számára. A felpezsdülő polgári életben helyét megtaláló zsidóság képviselőit a társadalom minden szintjén megtalálhatjuk. A szerző e fejezetben is megtartotta a korábbi fejezetek szerkezetét, elsőként bemutatva a polgári kori Veszprémet, majd a zsidóság életét,

gazdasági lehetőségeit és tevékenységeit a városban. Kitér a korszak olyan új vállalkozási formáira, amelyben a vállalkozó szellemű zsidó iparosok és kereskedők vezető szerepet vállaltak a városban, például a kávéházak működtetésében. Külön alfejezetben tárgyalja a zsidó városi elit összetételét, gazdasági és kulturális szerepét, a zsidóság városi asszimilációját és a hitközség működését, egyesületeit, mindvégig törekedve a teljes korszak (1848-tól 1930-as évekig) alatti társadalmi-gazdasági folyamatok átfogó bemutatására.

Az utolsó fejezet az első zsidótörvény néven ismert 1938. évi 15. törvényekiktől kezdve 1944-es deportálásukig mutatja be a zsidóság életterének és lehetőségeinek egyre sűrűsödő politikai, gazdasági és társadalmi korlátait, valamint azok lecsapódását Veszprémben. A fejezet második része a háború utáni visszatérés és újrakezdés nehézségeit, majd a kommunista diktatúra kiépülésének következményeit tárgyalja. Ez utóbbi korszak a veszprémi zsidóság szinte teljes megsemmisülését hozta, elvesztették zsinagógáikat, a városközpont átalakítása során lebontották a zsidó udvar épületeit, és ezzel eltüntették emlékeiket a város életteréből. Egyedül a zsidó temetők emlékeztetnek az egykor virágzó zsidó közösség veszprémi jelenlétére. A rendszerváltás után újra szerveződő zsidó hitközség történeke rövid áttekintése zárja a monografikus részt, és köti össze a veszprémi zsidóság történetét a jellel.

Habár a szerzők a kötet elején leszögezik, hogy a zsidó családok történetének feltárására nem vállalkoznak, azonban egyetlen család, a Weisz (később Váradi) család esetében kivételt tesznek, mivel az első betelepülők közé tartoztak, és a család mindvégig jelentős szerepet töltött be a veszprémi zsidó közösség életében. Így a történeti rész után e családról olvashatunk egy rövid fejezetet.

A kötet jelentős egységét képezik a mellékletek, amelyekből megismerhetjük a veszprémi zsidó közösség elöljáróit és alkalmazottait 1850-ig, a népesség- és adóösszeírások névsorait, az 1939. előtt választásra jogosultak, valamint a veszprémi Horthy Miklós utcai²⁵ gettó lakóinak és az 1944-ben munkaszolgálatra bevonultak adatait. A függelékben a XVIII. század végi veszprémi zsidóság bíróválasztási perének iratait olvashatjuk. A kiadványt irodalomjegyzék és személynévmutató zárja.

A bevezetőben a szerzők kettős célt fogalmaztak meg, kiadványukat egyszerre szánták adattárnak és kézikönyvnek. E céloknak nagyszerűen megfeleltek, olyan kötetet adva az érdeklődők és a kutatók kezébe, amely megkerülhetetlen a város és zsidó közössége történetének kutatása során.

Feltétlenül meg kell említeni a kiadvány izléses borítóját, amely jól kifejezi a kötet témáját is. A borítón ugyanis Bognár Kálmán Veszprémi gabonapiac

²⁵ Ma az út belső szakasza: Bruszniai Árpád u., külső szakasza: Bajcsy-Zs. E. u.

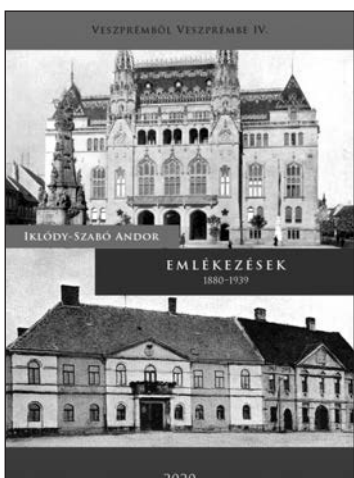
1897-es festményének Ó- és Új zsinagógát ábrázoló részlete látható. Az igényes kiadvány borítója és a belső borítón helyet kapó térképek Kovács Alex munkáját dicsérik.

PÁKOZDI ÉVA SZILVIA

***

Iklódy-Szabó Andor: Emlékezések. 1880–1939.

Iklódy-Szabó Andor: Emlékezések. 1880–1939. Szerk. Iklódy-Szabó András – Szűts István Gergely. MNL Veszprém Megyei Levéltára, Veszprém, 2020. (Veszprémből Veszprémbe IV. Veszprémi polgárok emlékiratai)

2020-ban jelent meg az MNL Veszprém Megyei Levéltárának „Veszprémből Veszprémbe. Veszprémi polgárok emlékiratai” nevezetű kiadványsorozatának negyedik kötete, amely Iklódy-Szabó Andor visszaemlékezésein keresztül kalauzolja el az olvasót a XIX. század végi Veszprémbe és környékére, majd a XX. század eleji Magyarországra és részben Európába.

A kötet egyik szerkesztője Iklódy-Szabó András, Iklódy-Szabó Andor unokája, aki a bevezetésben osztja meg az olvasókkal az Emlékezések megszületésének történetét.

Az Emlékezések Iklódy-Szabó Andor kézzel írt feljegyzései, amelyek eredetileg két füzetben találhatóak. Az első füzet 1937-ben keletkezett, majd egy második füzetben 1949. március 12-én fogott neki ismét élettörténete papírra vetésének. Ekkor élete első 24 és fél évét, csupán emlékezetére hagyatkozva írta le két és fél hónap alatt. Az 1949-ben írt második rész az 1950-es évek történései, illetve az 1956-os forradalom következtében kalandos utat járt be. Iklódy-Szabó Andor évekig úgy gondolta, hogy elvesztette feljegyzéseit, így 1958-ban újra írta az 1905–1912 közötti időszakot, majd folytatta 1939-ig.

A kötet az eredeti szöveget változtatások nélkül közli. A fejezetcímek mindig azokat a településeket jelölik, ahol Iklódy-Szabó Andor az adott időszakban élt vagy huzamosabb ideig tartózkodott. Az Emlékezések Andor 1880-as születésétől kezdődnek, majd hosszú oldalakon keresztül gyermekkorának történéseit idézi fel. A szerző meglepő részletességgel emlékszik vissza gyerekkorának

eseményeire, mutatja be a családot, s életüket Veszprémben. Andor gyermekkorának (és későbbi életének is) meghatározó helyszíne volt a család csopaki nyaralója, és a kulturális élet egyik nyári központjának számító Balatonfüred. Részletesen taglalja a nyári balatoni élményeket, a környéken nyaraló családokat és személyeket, ezzel képet mutatva arról, hogy a XIX. század végén milyen fontos kulturális szerepet töltött be hazánkban a füredi fürdőélet.

Tanulmányait végig követhetjük a piarista gimnáziumi évektől (először Veszprémben, majd a család 1897-es költözését követően Budapesten) egészen az egyetemi tanulmányainak (Budapest, Bécs, Berlin, Párizs, Budapest) 1902. évi befejezéséig. Államtudományi doktorrá avatása után édesapja tanácsára pénzügyi pályára lépett. Déván kezdte meg hivatali pályafutását, majd Budapestre került, s itt lépett előre az évek alatt a hivatali ranglistán. Munkájának (és természetesen családi kapcsolatainak köszönhetően) több jeles politikussal és államférfivel is ismeretségebe került, így a kötetben találkozhatunk többek között Wekerle Sándor és gr. Tisza István egykori miniszterelnökök neveivel is.

A pénzügy világában betöltött hivatali pozícióinak következtében a XX. század első felének változó belpolitikai helyzete jól tükröződik Iklódy-Szabó Andor feljegyzéseiben. A kötet második részében egészen 1939-ig részletesen nyomon követhetjük pályafutásának alakulását és családi életét. A kézzel írott szöveg 1939-ben fejeződik be, Iklódy-Szabó Andor azonban egészen 1970-ig élt. Életének fennmaradó részéről unokája, András írt összefoglalót a kiadvány végére.

A visszaemlékezéseiben Andor több száz rokont, ismerőst, barátot és munkatársat említ név szerint. Az ő és családja életében fontos szerepet betöltőkről a szerkesztők lábjegyzetet készítettek.

Az Emlékezések rendkívül jó társadalomtörténeti forrás. Képet kapunk a korabeli magyar társadalmi és társasági viszonyokról, az ország életében fontos szerepet betöltő politikusok mellett egy módos család mindennapjairól és a korszakra jellemző szabadidős tevékenységeikről (vadászat, vívás, tenisz, evezés, utazás stb.) is. Természetesen azonban a hangsúly mégis magán a családi életen, a személyes érzelmeken és eseményeken van, hiszen – ahogy azt Iklódy-Szabó Andor az előszóban leírja – eredetileg ezek a visszaemlékezések nem a nyilvánosságnak készültek.

ILLÉS KORNÉLIA

